

Міністерство освіти та науки України
Волинський національний університет ім. Лесі Українки
Національна академія наук України
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БАЙ ОЛЕНА СЕРГІЇВНА

УДК 821.161.2'04-1(=162.1).09:7.034

ДИСЕРТАЦІЯ
ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ ДАНИЛА БРАТКОВСЬКОГО
В КОНТЕКСТІ БАРОКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ

10.01.05 – порівняльне літературознавство

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело. _____ Бай О. С.

Науковий керівник –
Сухарева Світлана Володимирівна
докторка філологічних наук,
доцентка

ЛУЦЬК – 2021

АНОТАЦІЯ

Бай О. С. Поетична творчість Данила Братковського в контексті барокової літератури українсько-польського пограниччя. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.01.05 «Порівняльне літературознавство». – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено аналізу польськомовної збірки поезій Данила Братковського, зокрема, її барокової концептосфери, яка розвинулася на європейському тлі і була суголосною з літературними тенденціями польської літератури кінця XVII – початку XVIII ст.

Охарактеризовано теоретичні підстави розвитку концепту в літературі бароко, закладені в працях М.-К. Сарбевського, вказано на варіативність концептичних структур у польськомовній поезії кінця XVII – початку XVIII ст. Звернено увагу на акцептацію барокового концептизму в польському та українському середовищах на рівні академічних та герменевтичних трактувань.

Проаналізовано особливості емблематичного та іконічного типів риторичного викладу в польськомовній поезії зрілого бароко, звернуто увагу на їх трансформацію відповідно до суспільно-політичних та літературних потреб.

Доведено, що особливості барокового концептизму (так званої метафізичної поезії) українсько-польського пограниччя, яке представляли митці декількох народів, були суголосними з загальноєвропейськими бароковими тенденціями розвитку концепту і внесли до них цінні

надбання, пов'язані з національною художньою спадщиною, історичними подіями та ідейними прагненнями доби.

Осмислено сарматський вимір поезії Данила Братковського на тлі власне польського та роксолянського сарматизму, в межах якого розвивались ідеї козаччини та «золотої вольності». Він покладений в основу національної ідентичності письменника, який у суспільстві Речі Посполитої був виразником потреб і прагнень української шляхти.

Розглянуто культурологічні аспекти сарматських ідей українського та польського спрямування, які знайшли вираз у період зрілого та пізнього бароко: традиції національного вбрання, політичні та шляхетські «вотуми», військові та патріотичні мотиви.

Особливості сатири Братковського проаналізовано в межах двох основних мотивів – релігійного та антропологічного. Звернено увагу на умовність поділу між католицькою та православною гілками християнства у літературному дискурсі зрілого бароко. Виявлено, що автор висміяв моральні переступи всіх, без винятку, християн свого середовища, вказавши їм на шлях повного очищення через аскетичну практику і повернення до головних біблійних засад.

Охарактеризовано образ шляхтича у творчості Д. Братковського у порівнянні з представленням цього ліричного персонажа в бароковій польській поезії. Звернуто увагу на два типи шляхетського стану, до одного з яких – зuboжілої української шляхти – належав сам автор творів. Простежено, як цей образ розвивався у представленні різних суспільних станів та людей багатьох професій, різних вікових категорій, різного рівня достатку. Зауважено, що негативні образи фальшивих сарматів значно деталізовані з огляду на концептичне обігрування кожної художньої деталі твору.

Зауважено вплив барокових колядок на формування емблематики польськомовних віршів кінця XVII ст., специфічними рисами яких були відкрита композиція та фольклорні ремінісценції.

Серед жанрових поетичних різновидів виділено *votum* у двох рівноцінних іпостасях: політичного маніфесту та оспівування сільської екзотики. У творах Д. Братковського виділено перший і з цих різновидів – сеймовий *votum* сатиричного спрямування. У поле досліджень уведено авторську концепцію антигероя.

Доведено антитетичність релігійних мотивів, яка в концептичному плані охоплювала полярний простір між гріхом та благодаттю. Указано на прерогативу в панегіриках Братковського аскетичних форм життя, які виражали філософську візію поета щодо морального відновлення суспільства. Проведено паралелі з антропологічним світобаченням, що розвинув С. Гарчинський, який вказував на єдність релігійного і світського середовищ через призму «людина цілком». У цьому контексті розглянуто сатиричні картини світу у збірці Братковського, в яких осуджено забобонність, неосвіченість, моральні переступи.

Простежено розвиток образу лицаря-сармата від антигероя до ідеалізованого представлення автора, який ідентифікував себе із ліричним героєм. До його основних атрибутів зараховано військову доблесть, місію захисника вітчизни та суспільного порядку, сповідника свободи та рівності привілеїв, указано на особливу роль поета як пророка та проповідника.

Паралельно досліджено систему жіночого образотворення з огляду на новизну барокового представлення жіночого начала та його типологічні риси, що органічно вписувалося в антропологічний вимір концептичних структур. Розглянуто концепт жінки як берегині роду, співзвучний з бароковою домінантою Богородиці, яка у віршах Братковського проглядається крізь призму сатиричного доведення від супротивного – через негацію жінок розпусних, жадібних, підступних, питущих і невірних,

далеких від християнської моралі. Відзначено новаторство у введенні в літературний дискурс концепту «чоловіка-смерті».

Простежено динаміку розвитку авторської концептосфери, яка на основі типових чи індивідуальних образів увійшла у простір алегорії та асоціацій, де першість відведено універсаліям. До цієї групи зараховано персоніфіковані топоніми, представлені у формі літературної карти польських міст. Звернуто увагу на те, що вершиною авторських алегорій був концепт мудрості.

Доведено, що основним чинником виникнення концептичних утворень у творчості Братковського стала внутрішня суперечність окремо взятого індивіда, який поєднував у собі добро і зло, був сповнений сумнівів, протиріч і моральних шукань.

Проаналізовано концепти життя і смерті як дуальну єдність, у якій вказано на трансформацію танатичних мотивів у поезії зрілого та пізнього бароко – від безсенсовності смерті і страху перед нею до перемоги вічності над минущистю і жертвності над суспільним збайдужінням.

Доведено, що негативні конотації концепту життя існують в органічній єдності з його позитивними смислоутвореннями, основаними на християнських цінностях. Це явище окреслено як «концептуальну матрицю боротьби і протидії». У загальному контексті розвитку в поезії Братковського концептів життя і смерті простежено паралелізм концептичних пар «гріх» – «смерть», «молодість» – «старість», «нива» – «жнива», «небо» – «пекло», «кара» – «смерть».

Визначено основні способи вираження сакральної символіки польськомовної поезії зрілого бароко: акроніми, сакральна метафора, біблійні сентенції та софізми, гра слів, персоніфікація, гіпербола, метонімія тощо. Усі ці види сакралізації слова присутні у віршах Братковського, проте набули виключно індивідуальних форм з огляду на загальний процес секуляризації суспільства наприкінці XVII ст.

Систематизовано концептосферу поезії Братковського в єдиному мегаконцепті світу, який містить такі головні елементи: земний світ, світ шляхетства та інших станів, сарматський світ, філософський світ, Божий світ. Підсумовано, що вони розвинені в межах чотирьохвимірної класифікації, яка включає в себе фонетичні, морфологічні, семантичні та структурні концепти, виражені на різних рівнях лінгвостилістики, семіотики, культурології.

Порівняно художні засоби та риторичні прийоми, використані в поезії Д. Братковського, з загальними літературними тенденціями польського бароко, в якому ця поезія розвивалась. Звернено увагу на типові та індивідуальні жанрові характеристики польськомовних епіграм на українсько-польському пограниччі. Доведено, що Д. Братковський писав у власній творчій манері, будував індивідуальні концептичні структури, хоча його збірка містить багато типологічних рис в тематичній, проблемній і художньо-образній площині.

Звернуто увагу на перспективність компаративного дослідження польськомовної барокової поезії на прикладі віршів Д. Братковського та творів інших польськомовних письменників досліджуваного періоду.

Ключові слова: бароко, польськомовна поезія, українсько-польське пограниччя, творчий феномен Д. Братковського, емблематика, іконологія, концепт, концептосфера, епіграма, панегірик, мовна гетерогенність.

SUMMARY

Bai O. S. Danylo Bratkowski's poetical work in the context of the Baroque literature of Ukrainian-Polish boundary. – A qualification thesis submitted as a manuscript.

A dissertation for the degree of a Candidate of Philology (Doctor of Philosophy) in the field 10.01.05 «Comparative literature». – The Institute of Literature of the NAS of Ukraine. – Kyiv, 2021.

Dissertation is devoted to the analysis of Danylo Bratkowski's Polish-language collection of poetry, in particular its Baroque conceptosphere which developed against the European background and was in line with the literary trends of Polish literature of the end of the XVII century beginning of XVIII century.

The theoretical bases of concept development in the Baroque literature, laid down in M.-K. Sarbevsky's works, are characterized, the variability of conceptual structures in Polish-language of the end of XVII century beginning XVIII century is pointed out. Attention is paid to the acceptance of Baroque conceptualism in the Polish and Ukrainian environments at the level of academic and hermeneutic interpretations.

Peculiarities of emblematic and iconic types of rhetorical presentation in Polish-language poetry of mature Baroque are analyzed, attention is paid to their transformation in accordance with sociopolitical and literary needs.

It is proved that the peculiarities of Baroque conceptism (so called metaphysical poetry) of the Ukrainian-Polish border, represented by artists of several nations, were in line with the European Baroque tendencies of concept development and contributed to them valuable assets related to the national artistic heritage, historical events and ideological aspirations of the age.

The sarmatian dimension of Bratkowski's poetry is comprehended against the background of Polish and Roxolian sarmatism within which the ideas of the Cossacks and "golden freedom" developed. It's the basis of national identity of the writer who in the society of Rich Pospolyta was an expression of the needs and aspirations of the Ukrainian nobility.

The culturological aspects of sarmatian ideas of Ukrainian and Polish orientation which found expression in the period of mature and late Baroque are considered: traditions of national dress, political and noble "votums", military and patriotic motives.

Features of Bratkowski's satire are analyzed within the framework of two main motives – religious and anthropological. Attention is drawn to the conditionality of division between the Catholic and Orthodox branches of Christianity in the late Baroque literary discourse. It is revealed that the author ridiculed the moral transgressions of all, without exception, Christians of his environment, pointing them to the path of complete purification through ascetic practice and return to the main biblical principles.

The image of a nobleman in D. Bratkowski's work is characterized in comparison with the representation of this lyrical character in Baroque Polish poetry. Attention is paid to two types of the nobility, the author of the works belonged to one of them – the impoverished Ukrainian nobility. It is traced how this image developed in the representation of different social classes and people of many professions, different age categories, different levels of affluence. It is noted that the negative images of false sarmatians are significantly detailed looked at the conceptual play of each artistic detail of the work.

The influence of Baroque carols on the formation of emblems of Polish-language poems of the end of the XVII century, the specific features of which were discovered composition and folklore reminiscences.

Among the genre poetic varieties, votum is distinguished in two equal guises: a political manifesto and a celebration of rural exotics. In Danylo

Bratkowski's works the first of this varieties is singled out – the satirical *sejm votum*. The author's concept of the antihero is introduced in the field of research.

The antithetical nature of religious motives which conceptually covered the polar space between sin and grace is proved. The prerogative in Bratkowski's panegyrics of ascetic forms of life that expressed the poet's philosophical vision of the moral restoration of society is pointed out. Parallels were drawn with the anthropological worldview developed by S.Garchynski who pointed to the unity of religious and secular environments through the prism of "man as a whole". In this context the satirical pictures of the world in Bratkowski's collection are considered where superstition, ignorance and moral transgressions are condemned.

The development of the image of the sarmatian knight from the antihero to the idealized representation of the author who identified himself with the lyrical hero is traced. His basic attributes include military valor, the mission of defender of the motherland and public order, a confessor of freedom and equality of privileges and the special role of the poet as a prophet and preacher.

In parallel the system of female education was studied in view of the novelty of the Baroque representation of the female principle and its typological features that organically fit into the anthropological dimension of conceptual structures. The concept of a woman as a guardian of the family, consonant with the Baroque dominant of the Mother of God who is seen in Bratkowski's poems through the prism of satirical proof from the opposite – through the negation of women lewd, greedy, insidious, drinking and infidel, far from Christian morality. The innovation in the introduction of concept of the "man-death" into the literary discourse is noted.

The dynamics of the author's conceptosphere is traced that on the basis of typical or individual images entered the space of allegory and associations where the primacy is given to universals. This group includes personalized in

the form of a literary map of Polish cities. Attention is drawn to the fact that the concept of wisdom was the culmination of allegories.

It is proved that the main factor in the emergence of conceptual formations in the work of Bratkowski was the internal contradiction of a single individual who combined good and evil, was full of doubts, contradictions and moral searches.

The concepts of life and death as a dual unity are analyzed that points to the transformation of tanatic motives in the poetry of mature and late Baroque – from the meaninglessness of death and fear of it to the victory of eternity over transience and sacrifice over social indifference.

It is proved that the negative connotations of the concept of life exist in organic unity with its positive meanings based on Christian values. This phenomenon is described as a “conceptual matrix of struggle and counteraction”. In the general context of the development of the concepts of life and death in Bratkowski’s poetry, the parallelism of the conceptual pairs “sin”-“death”, “youth”-“old age”, “cornfield”-“harvest”, “heaven”-“hell”, “punishment”-“death” is traced.

The main ways of expressing the sacred symbolism of Polish-language poetry of mature and late Baroque are determined: acronyms, sacred metaphor, biblical maxims and sophisms of word games, personification, hyperbole, metonymy etc.

All these types of sacralization of the word are present in Bratkowski’s poems, but acquired exclusively individual forms given the general process of secularization of society in the late XVII century.

The conceptual sphere of Bratkowski’s poetry is systemized in a single megaconcept of the world that contains the following main elements: the earthly world, the world of nobility and other states, the sarmatian world, the philosophical world, God’s world. It is concluded that they are developed within the four-dimensional classification that includes phonetic, morphological,

semantic and structural concepts, expressed at different levels of linguistic stylistics, semiotics, cultural study.

Comparative-artistic means and rhetorical techniques with general literary tendencies of the Polish Baroque in which this poetry developed are used in D. Bratkowskii's poetry. Attention is paid to typical and individual genre characteristics of Polish-language epigrams on the Ukrainian-Polish border. It's proved that D. Bratkowskii wrote in his own manner, built individual conceptual structures although his collection contains many typological features in the thematic, problematic and artistic plane.

Attention is paid to the prospects of a comparative study of Polish-language Baroque poetry on the example of D. Bratkowskii's poems and works of other Polish-language writers of the period under study.

Key words: baroque, Polish-language poetry, Ukrainian-Polish border, creative phenomenon of D. Bratkowski, emblematics, iconology, concept, conceptosphere, epigram, panegyric, linguistic heterogeneity.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

Статті у вітчизняних фахових виданнях:

1. Бай О. Ідеалізація сарматизму в старопольській збірці поезій «Świat po szczęści przezyrzany» Данила Братковського. *Наук. вісн. ВНУ ім. Лесі Українки*. Луцьк : «Вежа», 2012. № 12. С. 4–7 (0, 4 др. арк.).

2. Бай О. Система барокових образів у польськомовній поезії Данила Братковського. *Київські полоністичні студії*. Т. XIX. К. , 2012. С. 250–253.

3. Бай О. Концепт світу в поезії Данила Братковського. *Науковий вісник СНУ ім. Лесі Українки*. Луцьк: «Вежа», 2013. № 3. С. 6–9 (0, 4 др. арк.).

4. Бай О. Особливості часопростору поезії Данила Братковського. *Київські полоністичні студії*. Т. XXII. К. : Кафедра, 2013. С. 230–232 (0, 5 др. арк.).

5. Бай О. Риторично-концептичні засади написання старопольської збірки «Świat po szczęści przezyrzany» Данила Братковського. *Наукові записки БДПУ. Філологічні науки*. Бердянськ : ФО–П Ткачук О. В., 2015. Вип. VII. С. 263–269 (0, 5 др. арк.).

6. Бай О. Амбівалентність творчості Данила Братковського: від шляхетського бароко до козацької «золотої вольності». *Київські полоністичні студії*. Т. XXIV. К.: Університет «Україна», 2015. С. 297–300 (0, 5 др. арк.).

7. Бай О. Концепт «смерть» у творчості Данила Братковського. *Київські полоністичні студії*. Т. XXXVI. К. : Талком, 2020. С. 134–145 (0, 5 др. арк.).

Публікації в періодичних іноземних виданнях:

8. Baj O. Sakralne elementy w staropolskim zbiorze Danyły Bratkowskiego «Świat po szczęści przezyrzany». *Religious and Sacred Poetry. Religion, Culture*

and Education. The international Scientific Periodica an International Scholarly Journal. Krakow : Uniwersytet Jagiellonski, 2013. Т. 4. S. 83–96 (0, 65 др. арк.).

Додаткові публікації:

9. Бай О. Суспільно-виховні аспекти польськомовної творчості Данила Братковського. *Сучасні педагогічні технології: збірн. наук. праць.* Випуск 1. Луцьк : Твердиня, 2012. С. 156–160 (0, 4 др. арк.).

10. Бай О. Поміж земним та небесним: рецепція поетичного світу Данила Братковського. *Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи.* Луцьк: «Вежа», 2012. Т. 1. С. 11–13 (0, 5 др. арк.).

11. Бай О. Концепція людини бароко в старопольській поезії Данила Братковського : [тези]. *Матеріали II Науково-практичного семінару «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації»*, 26 лютого 2012. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. С. 105–107 (0, 16 др. арк.).

12. Бай О. Стилiстична своєрiднiсть поезiї Данила Братковського. *Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи.* Т. 2. Луцьк : «Вежа», 2013. С. 11–14 (0, 5 др. арк.).

13. Бай О. Суспільне підґрунтя збірки Данила Братковського «Świat po szczęści przezyrzany» : [тези]. *Матеріали III Науково-практичного семінару «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації»*, 1 березня 2013. Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2013. С. 52–55 (0, 12 др. арк.).

14. Бай О. Поезія Данила Братковського у світлі моралізаторських тенденцій бароко. *Київські полоністичні студії.* Т. XXVII. К. : Університет «Україна», 2016. С. 455–460 (0, 5 др. арк.).

15. Бай Е. Специфика женских образов в старопольском сборнике Даниила Братковского «Świat po szczęści przezyrzany». *Studia Humanitatis: электронный научно-образовательный журнал.* № 3. 2014. URL : www.st-hum.ru (0, 4 др. арк.).

16. Бай О. Жінка в бароковій поезії (на прикладі збірки Данила Братковського «Świat po szczęści przezyrzany»): [тези]. *Мовні універсалії у міжкультурній комунікації: матеріали IV Міжнародного науково-практичного семінару / СНУ ім. Лесі Українки, 28 лютого. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2014. С. 60–62 (0, 16 др. арк.).*

17. Бай О. Визначення барокових концептів (до витоків української літературознавчої школи) : [тези]. *Мовні універсалії у міжкультурній комунікації: матеріали V Міжнародного науково-практичного семінару / СНУ ім. Лесі Українки, Луцьк, 20 березня 2015 р. Луцьк, 2015. С. 93–97 (0, 12 др. арк.).*

18. Бай Е. Религиозно-антропологические интенции барочной поэзии Даниила Братковского. *Studia Humanitatis: электронный научно-образовательный журнал.* № 1. 2016. URL : www.st-hum.ru (0, 4 др. арк.).

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	25
1.1. Українсько-польські зв'язки у літературі Кресів XVII–XVIII ст.: ідейно-концептуальні засади та творчі пошуки	25
1.2. Творчість Данила Братковського в контексті епіграматичного барокового письменства	35
1.3. Концепт як художня домінанта українсько-польського барокового пограниччя	47
РОЗДІЛ 2. ІДЕЙНА ТА ОБРАЗНА ПАРАДИГМИ ПОЛЬСЬКОМОВНОЇ ПОЕЗІЇ Д. БРАТКОВСЬКОГО НА ПЕРЕТИНІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУР	60
2.1. Два різновиди сарматизму на пограниччі культур	60
2.2. Релігійні та антропологічні інтенції автора	83
2.3. Система образотворення барокової моралізаторської лірики	97
2.3.1. Образ шляхтича	98
2.3.2. Рецепція жіночих образів	103
2.3.3. Асоціативні та універсальні авторські образи	110

РОЗДІЛ 3. СВИТОГЛЯДНИЙ ТА ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ Д. БРАТКОВСЬКОГО ЯК ВИЯВ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.....	118
3.1. Життя і смерть – два вектори барокового світоспоглядання	118
3.2. Концептуалізація буття як спосіб сакралізації слова	137
3.3. Мегаконцепт світу у філософській інтерпретації Братковського ..	149
ВИСНОВКИ.....	163
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	170
ДОДАТОК А	216
ДОДАТОК Б	219

ВСТУП

Актуальність теми. Польськомовна поезія кінця XVII – початку XVIII ст. виявляє повноту давніх українсько-польських літературних взаємин, які стали визначальними у формуванні субкультурного простору епохи. Данило Братковський – один із найяскравіших її представників, який творив винятково польською мовою, проте вписаний до когорти вітчизняних майстрів слова, які достойно представили українську націю в європейському контексті бароко. Попри активізацію наукових студій у цій ділянці наукової медієвістики (зокрема, праці Р. Радишевського, К. Борисенко, О. Лямперт, О. Матушек, О. Турчин та ін.), польськомовна творчість Д. Братковського в такому аспекті потребує більш ґрунтовного вивчення.

У межах розвитку барокової літератури українсько-польського пограниччя, яке польські дослідники визначають як літературу Кресів, вчені виокремлюють дві парадигми польськомовного письменства, які творили субкультуру бароко. Йдеться про українську та польську парадигми, які в межах польськомовного дискурсу не існували як два відмежовані явища, незалежні одне від одного, а були тісно між собою пов'язані. Данило Братковський представляв власне український її різновид, демонструючи своєю творчістю цінність національних ідей, образів і мотивів у багатонаціональному літературному середовищі. Водночас він розвивав кращі традиції польської барокової літератури, що творилася в руслі європейського ранньомодерного письменства та знаходилася на рівні кращих його зразків (творчість П. Кохановського, Я. Гавінського, В. Потоцького, А. Морштина, З. Морштина, К. Опалінського, М. Стрийковського та ін.).

Відтак творчість Данила Братковського, зокрема його збірка старопольською мовою «Świat po szczęści przeuzrzany» (Краків, 1697),

залишається цінним культурним надбанням українсько-польського пограниччя, що відкриває широкий простір для літературознавчих та загалом гуманітарних порівняльних досліджень. Саме цим визначається **актуальність** пропонованої праці.

Поетична збірка Д. Братковського, що постала в атмосфері зрілого бароко, розвиває тенденції сатиричної польськомовної літератури. Письменник наслідував типологічні риси письменницької манери свого часу, зберіг її риторичну та семантико-стилістичну основу, однак в ідейно-тематичному та концептичному плані відійшов від своїх сучасників, надавши своїм віршам глибоко індивідуального характеру. Цей вимір його творчості, який, з одного боку, виявляє особливості авторської концептосфери, а з іншого, вводить творчість митця у контекст польсько-українського культурного пограниччя та підносить Д. Братковського до рівня відомих європейських митців, досі не був предметом спеціального наукового дослідження.

Осмилення творчого феномену Данила Братковського неминуче веде до пошуків сарматського стилю українського (роксолянського) зразка на загальному тлі розвитку сарматизму в польському середовищі. Не менш важливими видаються також релігійні та антропологічні інтенції автора, а також система його образотворення, що склалися на перетині української і польської культур та покликані розкрити унікальність українського митця в багатонаціональному суспільному просторі Речі Посполитої.

Ще одним виявом міжкультурної взаємодії, що заслуговує особливої уваги, є світоглядний та художньо-стильовий вектори поетичної спадщини Д. Братковського. Власне, йдеться про особливості барокового світоспоглядання автора, на основі якого розвинувся бароковий концептизм як своєрідне художнє явище ранньомодерної європейської літератури, котре могло набувати різноманітних виявів – від типологічної символіки до глибоко індивідуальних значень в межах мегаконцепту світу. Аналіз

поетичних творів Д. Братковського в такому аспекті дозволить визначити художньо-естетичний рівень авторської лірики на фоні світоглядних та художніх домінант українсько-польського пограниччя.

Донині в українському літературознавстві немає окремої системної праці, присвяченої аналізу й інтерпретації поетичної творчості Д. Братковського в контексті польської барокової поезії, що творилася на пограниччі з Україною. Тривалий час увагу дослідників привертала жертвна постать поета (С. Величко, В. Липинський, А. Бондарчук, О. Бірюліна), а його унікальна польськомовна творчість опинялася на маргінесах літературознавчих студій. В поодиноких працях радянського часу поезія Д. Братковського здебільшого розглядалася в історично-ідеологічному контексті (розвідки М. Корпанюка, О. Рисака, В. Кречотня, О. Мишанича). Сучасне літературознавство завдяки компаративному аналізу та герменевтичній інтерпретації поступово виходить із цього замкненого кола історичних та ідеологічних прерогатив. Це демонструють праці останніх десятиліть у царині вітчизняної медієвістики. Сучасні вчені зосереджують увагу на питаннях художнього стилю автора (В. Шевчук), концептичних і риторичних структурах його творів (Р. Радишевський), діалогічності поетичного мовлення (О. Турчин), досліджують мовно-стильові (Г. Микитюк) особливості текстів. Ці та інші праці служать ґрунтовною базою для компаративних досліджень польськомовної творчості Братковського, що є нагальною потребою сьогодення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано на кафедрі української літератури факультету філології та журналістики Східноєвропейського (на сьогодні – Волинського) національного університету імені Лесі Українки відповідно до науково-дослідницької теми «Українська література: традиції та сучасність», науковий керівник – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри полоністики і перекладу Волинського національного

університету імені Лесі Українки С. В. Сухарєва. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Східноєвропейського (на сьогодні – Волинського) національного університету імені Лесі Українки (протокол № 6 від 27 грудня 2012 р.) та на засіданні Бюро Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол № 2 від 16 лютого 2018 р.).

Метою дослідження є комплексне вивчення творчості Д. Братковського на тлі розвитку барокової поезії українсько-польського пограниччя та в зіставленні з творами польського бароко кінця XVII – початку XVIII ст.

Досягнення мети передбачає реалізацію **комплексу завдань**:

- дослідити українсько-польські зв'язки у літературі Кресів XVII–XVIII ст.;
- з'ясувати місце творчості Данила Братковського в контексті епіграматичного барокового письменства;
- обґрунтувати поняття барокового концепту як художньої домінанти українсько-польського барокового пограниччя;
- проаналізувати збірку Д. Братковського з огляду на її сарматський характер у межах власне польських та роксоланських мотивів;
- розкрити релігійні та антропологічні інтенції українського автора та їх польські паралелі;
- охарактеризувати систему образотворення в поезії Братковського, що сформувалася на перетині української та польської культур;
- окреслити світоглядний простір поетичної спадщини Д. Братковського як вияв міжкультурної взаємодії;
- з'ясувати прийоми творення барокових концептів у поезії українського автора в зіставленні з польськими.

Об'єктом дослідження є поетична збірка Д. Братковського «Świat po części przezyrzany».

Предмет дослідження – ідейно-образні, світоглядні та художні засади поетичної книги «Świat po części przezyrzany» Д. Братковського в контексті польськомовного письменства барокової доби кінця XVII – початку XVIII ст.

Для розв’язання поставлених завдань використано такі **методи наукового дослідження**: компаративний аналіз, порівняльно-історичний, порівняльно-типологічний, контекстуальний, інтертекстуальний, та герменевтичний, загальнонаукові принципи історизму, системності, цілісності та об’єктивності. Принагідно застосовано рецептивний та соціокультурний аналіз.

Теоретико-методологічне підґрунтя наукового дослідження. Польськомовний поетичний спадок XVII ст. ґрунтовно досліджений і проаналізований польськими та українськими вченими в літературному та суспільно-історичному ракурсах. Значну роль у його вивченні відіграли такі дослідники, як О. Астаф’єв [7; 368], Д. Гостинська [393], І. Ісіченко [103], М. Корпанюк [135], Е. Котарський [402], В. Кречотень [144], Б. Криса [155], П. Левін [407], О. Лямпрехт [180], Р. Лужний [409], В. Маслюк [187], О. Матушек [189], О. Мишанич [199], А.-В. Міколайчак [412], Д. Наливайко [209], Б. Отвіновська [420], Р. Радишевський [245], Т. Рязанцева [252], Е. Сарновська-Темеріуш [436], В. Соболев [271], К. Ставецька [430], Є. Старнавський [438], М. Сулима [289], В. Татаркевич [442], Л. Ушкалов [318] А. Фулінська [392], Ч. Гернас [395], І Шевченко [349], В. Шевчук [351], О. Яковина [363], В. Яременко [366] та ін.

Уперше постать Данила Братковського розглянув Самійло Величко у праці «Летопись событий в Югозападной России в XVII-м веке» [38, с. 260]. На цього дослідника посилалися у своїх наукових розвідках про життя і творчість Братковського В. Антонович [5], Ф. Бентковський [372], А. Боровський [380], М. Возняк [46], М. Драгоманов [28], К. Естрейхер [383], М. Костомаров [139], І. Крип’якевич [150], В. Липинський [163],

М. Максимович [184], І. Франко [327], О. Цинкаловський [334] та ін. Серед найновіших польських опрацювань творчого доробку Д. Братковського варто виділити праці П. Борека [373], Д. Хемперека [386] та Д. Шимчака [441], серед українських – публікації О. Бірюліної [18], В. Бондарчука [28], М. Корпанюка [133], П. Кралюка [142], Г. Микитюк [195], В. Пришляка [237], Л. Семенюк [260], Р. Радишевського [243], О. Турчин [307], М. Хмелюк [330], В. Шевчука [350] та ін.

Вірші Данила Братковського, написані польською мовою, стали доступними для сучасних читачів та критиків завдяки виданням останніх десятиліть [430, с. 345; 28]. Саме ці джерела дають розуміння про етнологічне, лінгвістичне, історичне, педагогічне та власне літературне наповнення збірки «Świat po szczęści przeuzrzany».

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняній компаративістиці зроблено спробу комплексного опрацювання творчого доробку Д. Братковського в контексті польськомовної барокової поезії українсько-польського пограниччя. Визначено ідейні, образні та художньо-стильові особливості творів Д. Братковського як представника європейського бароко. Уперше комплексно представлено поетичну спадщину Д. Братковського на тлі розвитку польськомовної літератури українсько-польського пограниччя.

Практичне значення роботи полягає у використанні літературознавчих спостережень і висновків під час подальшого вивчення творчості Д. Братковського на тлі загальних барокових тенденцій польсько-українського пограниччя. Проведене дослідження слугуватиме основою для підготовки курсів лекцій з порівняльного літературознавства, історії польської та української літератур, проведення спецкурсів і спецсемініарів, написання підручників з компаративістики, історії польського та вітчизняного письменства в закладах вищої освіти.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою. Усі результати отримані безпосередньо автором, а наукові праці виконано без участі співавторів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки, на 11 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях і семінарах: II Науково-практичному семінарі «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації», Волинський національний університет ім. Лесі Українки, Луцьк, 26 лютого 2012 р.; Міжвузівській науковій конференції «Функціонування літератури в культурному контексті епохи» (XII Шрейдерівських читаннях), Дніпропетровський національний університет ім. Олесья Гончара, Дніпропетровськ, 7–8 лютого 2013 р.; III Науково-практичному семінарі «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації», Волинський національний університет ім. Лесі Українки, Луцьк, 1 березня 2013 р.; Міжнародній науковій конференції «Польські, білоруські, російські та українські літературні зв'язки», Волинський національний університет ім. Лесі Українки, Луцьк, 25–27 березня 2013 р.; II Міжнародній науковій конференції «Мова – література – культура в контексті національних взаємозв'язків», Інститут філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету, Бердянськ, 23–24 травня 2013 р.; III Міжнародному науково-практичному семінарі «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації», Волинський національний університет ім. Лесі Українки, Луцьк, 1 березня 2014 р.; Міжнародній конференції «Польська культура в контексті волинського тексту», Волинський національний університет ім. Лесі Українки, Луцьк, 3–4 квітня 2014 р.; IV Міжнародному науково-практичному семінарі «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації», Волинський національний університет ім. Лесі Українки, Луцьк, 28 лютого 2014 р.; V Міжнародному

науково-практичному семінарі «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації», Волинський національний університет ім. Лесі Українки, Луцьк, Луцьк, 20 березня 2015 р.; Міжнародній інтердисциплінарній науковій конференції з нагоди 15-ліття заснування кафедри полоністики Київського національного університету «Традиція – сучасність пограниччя: письменство, освіта, історія», Київ – Умань, 21–24 вересня 2015 р.; Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції «Theoretical and empirical scientific research: concept and trends», Oxford Sciences (Великобританія) – European Scientific Platform (Україна), Оксфорд, 24 липня 2020 р.

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено у 7 статтях, опублікованих у вітчизняних фахових виданнях, 1 статті в зарубіжному виданні, 4 тезах доповідей на конференціях та семінарах і 6 додаткових публікаціях.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (кожен містить кілька підрозділів), висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 219 сторінок, із них 168 сторінок основного тексту. Список використаних джерел містить 449 бібліографічних позицій, до яких належать давні та сучасні видання збірки Д. Братковського, літературно-критичні статті і дослідження українською та іноземними мовами, присвячені його творчості та розвитку польськомовної барокової поезії.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Українсько-польські зв'язки у літературі Кресів XVII–XVIII ст.: ідейно-концептуальні засади та творчі пошуки

Бароковий період у літературі всього європейського простору був сповнений протиріч та полярностей, що відображено в його назві (лат. *barocco* – «вигадливий, примхливий»). З одного боку, це була епоха експериментів зі словом, що об'єднувало його національні різновиди в єдину спільність, з іншого – вона спонукала до розвитку окремих мов і культур на основі їх власних традицій і спадкоємництва попередніх поколінь. За дефініцією, це літературна доба між Ренесансом і Просвітництвом, певною мірою їм протиставлена, та мистецький стиль, який мав такі прикметні риси: відкритість форм, субординацію, багатовимірність, множинність образів і значень, глибинність, панорамність [395, с. 7].

«Слов'янський світ бароко» як предмет наукових досліджень виокремив у своїй однойменній праці «Die slawische Barockwelt» (1961 р.), виданій німецькою мовою, угорський учений Ендре Ангял [422, с. 177]. Тож цей термін увійшов до загальноєвропейської історіографії порівняно недавно.

Варто погодитися з думкою В. Соболя, яка підкреслює цінність слов'янського бароко: «Великою заслугою Ендре Ангяла є своєчасний наголос на тому, що це помилково – писати історію європейської літератури, мистецтва і думки не розглядаючи слов'янського та східноєвропейського світу. Саме в часи, коли спостерігалось повсюдне звуження рамок, обмеження історії культури бароко тільки до західноєвропейського культурного кола, побачила світ монографія [...] Ендре Ангяла з обґрунтованим висновком про те, що світ бароко є однією із багатьох

ниток, які єднають слов'янські культури та літератури з Європою. Тому великою помилкою було б писати історію європейської літератури, не беручи до уваги слов'янських та східноєвропейських літератур» [271, с. 32–33].

У сучасному українському літературознавстві найбільший внесок у вивчення цього етапу українського письменства зробили такі дослідники, як І. Ісіченко [102; 103], Л. Махновець [190–192], М. Корпанюк [131–136], Б. Криса [151–155], В. Маслюк [186–188], Д. Наливайко [202–209], Р. Радишевський [241–246], В. Соболев [270; 271], М. Сулима [287–291], Л. Ушкалов [316–324], В. Шевчук [350–357] та ін. У роботі ми спираємося на їхні основні положення, зокрема, на періодизацію бароко, здійснену Л. Ушкаловим. На його думку, в українському польськомовному письменстві бароко як явище проявилось у 20–30-их рр. XVII ст. [324].

Я. Пельц виділив подібні три фази розвитку польської барокової літератури, а саме:

- ранній період – від 30-их рр. XVII ст. до «Шведського потопу» (середини століття);
- період зрілого бароко: від «Шведського потопу» до кінця XVII ст.;
- пізнє бароко: від початку до 30-их рр. XVIII ст. [422, с. 45].

Натомість Д. Степовик та В. Соболев переносять початок українського, а відповідно і польського, бароко на кінець XVI ст. У всіх інших датах його ідентифікації вони погоджуються з Л. Ушкаловим.

У цій системі часових координат творчість Д. Братковського припадала на кінець зрілого Бароко і частково перейняла риси пізнього періоду, на чому наголошує Ч. Гернас [395, с. 21].

Попри значну подібність етапів розвитку польського та українського бароко, варто прислухатися до пропозиції Д. Степовика у виділенні особливостей цієї вітчизняної доби, яка мала значний вплив на творчий феномен Д. Братковського.

Дослідник звернув увагу на такі автохтонні риси барокового мистецтва, у тому числі й письменства, характерні для всього українсько-польського пограниччя:

- «1. Широке коло мистецьких троп.
2. Майстерне об'єднання уявного з реальним.
3. Повторення одних і тих же елементів у різних образах.
4. Стягування різночасових і різнопросторових сюжетів в один час і простір.
5. Трактування декоративних елементів як символів або як підсилювачів основного образу.
6. Перемінне ставлення до негативних та позитивних персонажів.
7. Помірність експресивного ладу.
8. Динамічність форми.
9. Надання прикрасам особливої значущості й вибагливості.
10. Зростаюча мистецька роль різних написів» [315, с. 63].

Серед цих рис до суто українських він зараховує другу, четверту, шосту і сьому. Інші перераховані прикмети – як визначники західної барокової традиції – на основі українського світосприйняття набували індивідуального смислу, що простежуємо у віршах Д. Братковського, в яких проблематика помежів'я виражена особливо яскраво.

Важливе значення у становленні зрілого барокового стилю на пограничному культурному ґрунті мали й суспільні чинники. Середина XVII ст. стала переломним етапом розвитку Речі Посполитої у всіх без винятку сферах її життя. Пожвавлений контрреформаційний рух, національно-визвольне повстання під проводом Богдана Хмельницького, активізація завойовницької політики Російської імперії, послаблення королівського авторитету на тлі демократичних процесів у середовищі шляхти, загострення цензури, шовіністична політика польських магнатів, запровадження ними європейської моди – це лише деякі з ключових проблем,

що вели до загального суспільного занепаду. На цьому тлі почали активно розвиватися малі літературні жанри, серед яких першість відведено епіграмі з її сатиричним змістом.

Попри значну роль алегорії, у бароковій літературі українсько-польського пограниччя були відчутні впливи світського життя з його побутовими проблемами, діалогічністю, моралізаторством та значними контрастами. З огляду на ці передумови існувала потреба застосувати в художніх творах біблійну герменевтику та європейські засади метафізичного пізнання світу. Водночас до польської барокової поезії на зрілому етапі її розвитку входили елементи народного мовлення, значною мірою викликані міжконфесійними «війнами трактатів», повчання дидактичного та політичного характеру. Широко розповсюджені на ранньому етапі бароко твори Я. Кохановського та М. Семпа-Шажинського були зразками для польськомовних поетів наступних поколінь, проте зазнали модифікації стилю та художніх засобів.

Дослідник польського бароко Я. Пельц так охарактеризував новий літературний період: «У 1612 р. Ян-Щенсн Гербурт, високо оцінюючи письменницький дар Рея, а ще більше поважаючи поезію Кохановського, поставив над ними в ієрархії цінностей ранньобарокові вірші Каспера Мясковського. Вони здавалися „чудернацькими“, тому викликали подив у той час, коли вірші Кохановського були лише „гарними“. (...) Із цим вже не могла зрівнятися гармонійність і намірена простота поезії Кохановського. Це був виразний маніфест нової барокової естетики, яка на перше місце ставила ідеал мистецтва з багатою орнаментациєю, а також ідеали дивовижності та незвичайності. Знаменним для пізнішої літератури, художнього мистецтва і культури було чітке прагнення запозичати і асимілювати багатство мистецтва й культури як Сходу, так і Заходу» [422, с. 37–38].

Новій письменницькій добі були притаманні використання макаронізмів, багатомовність і часткове епігонство перекладного характеру,

зростання ролі національних мов, культурне посередництво польської мови, яка прийшла на зміну латині, залежність виданих творів від меценатів, формування світської еліти суспільства, розвиток панегіриків і сатиричних епіграм, розвиток емблематичних та іконічних образів, художня та структурна антиномія, на якій оснований концептичний тип поезики, тощо [395, с. 126–127].

Ч. Гернас зазначав, що термін «макаронізм» використовувався у кількох значеннях – як внесення до польської мови чужородних мовних елементів, здебільшого латинізмів, та проникнення полонізмів до української мови, що у зворотньому зв'язку виявилось у запозиченні її граматичних і стилістичних структур у польськомовному середовищі [395, с. 126–127].

Потрібно відмітити, що помежів'я століть і літературних періодів мало значний вплив на формування авторського стилю. Т. Рязанцева зробила успішну спробу дати визначення цього явища. Зокрема, вона писала: «Перетворення метафори на певний універсальний інструмент пізнання та становлення її як одного з головних засобів виразу мали для європейського красного письменства цілу низку наслідків – позитивних і негативних. До негативних наслідків цього процесу слід зарахувати надмірне захоплення метафоричністю, підвищену увагу до форми [...]. Але Барокко закріпило й упевненість у необхідності пильної уваги до форми літературних творів, до питань відповідності форми і змісту» [252, с. 11]. Риторика й надалі виконувала свою ключову місію, проте змінилися засоби її вираження в літературі.

У межах української та польської парадигм польськомовної поезії кінця XVII ст. це виявилось в таких основних рисах: персвазійності висловлювань, інтертекстуальних компіляціях, жанровій та стилістичній спорідненості, зародженні та розвитку барокового концептизму [296, с. 28–29].

Хоча польськомовна поезія епохи Бароко у вітчизняному літературознавстві і дочекалася поглибленого вивчення із врахуванням особливостей її мовного, образного, інтенційного та інших аспектів [431, с. 10], вона й надалі потребує досліджень у контексті українсько-польського пограниччя.

Термін «Креси», який у колі польських літературних критиків ідентифікується з патріотичною візією Польщі як давньої об'єднаної Речі Посполитої, в українському літературознавстві набуває інших конотацій, концентруючись на явищі субкультури як результаті взаємовпливів декількох націй – польської, української, білоруської. Самі ж Креси, близькі польському середовищу, українські дослідники окреслюють поняттями *пограниччя*, *порубіжжя*, *помежів'я* для більш точного виміру їх національного багатоголосся. Ми схильні вважати, що первинне значення терміну «Креси», яке побутувало в часи Бароко, має нейтральне національне навантаження, тож його можна вживати як синонім щодо терміну «пограниччя». При цьому необхідно враховувати його подальшу смислову трансформацію, пов'язану з геополітичними чинниками розвитку слов'янського суспільства. Відтак, простір польськомовного письменства у роботі окреслюємо як «пограничний» та «кресовий».

З огляду на цей факт, С. Падокшин здійснив поділ кресового письменницького середовища на дві основні групи, виділивши когорту авторів, яка «протиставила ідеї ренесансного плюралізму і віротерпимості контрреформаційну ідею локальної або регіональної унії, яка, хоч і на іншій основі, але так само передбачала релігійно-культурну інтеграцію східних і західних ідей» [222, с. 7–8]. Із дослідження цього науковця почерпнемо термін «субкультура» для визначення польськомовного інтелектуального простору, в якому постали вірші Д. Братковського.

Д. Чижевський, одним із перших вітчизняних дослідників характеризує місце польськомовного літературного бароко

в європейському письменстві, звернув увагу на «порівняно велику перевагу духовного елемента» та «взаємопроникнення *sacrum* і *profanum*» [341, с. 104]. Людина підпорядковувалася тогочасним принципам епохи – перевтілювалася у пророка, страждала за віру, народ і вітчизну. На зміну характерного для часів Ренесансу відчуття стабільності та гармонії прийшло роздвоєння і дисгармонія. У пошуках ідеалу та досконалості зростало прагнення людей до метафізичної єдності з Абсолютом. Барокові польськомовні твори на пограниччі культур поєднували в собі протилежні тенденції: новаторство і традиційність, відвагу мислити й епігонство, буквальні і переносні смисли. У зазначеному контексті окремо необхідно виділити протестантський досвід та реформаційні ідеї, які стали рушіями творчого прогресу.

Цей культурний конгломерат формувався на перехресті західної та східної культур, умовно охоплюючи дві траєкторії руху – у бік Царгорода та Рима [428, с. 7]. Польськомовна поезія була унікальна в тому, що робила спробу поєднати ці види окциденталізації суспільства на перетині двох цивілізацій. Обидва вектори пограничної польськомовної літератури барокового періоду досліджувати такі вчені, як Р. Лужний, Д. Фрік, Г. Грабович, О. Мишанич, Д. Наливайко, Р. Радишевський, Н. Поплавська, К. Борисенко, В. Єршов, В. Соболю та ін. [295, с. 8].

У давній Речі Посполитій співіснувало багато мов, але не всі вони мали однаковий статус. Польській мові відводилась роль культурного посередника та державної мови. На цей статус звернув увагу П. Могіла в «Літосі». Зокрема він писав: «Доречно для богослужінь вивчати грецьку і старослов'янську мови, але для політики цього недостатньо, оскільки необхідно знати польську та латинську мови майже на такому самому рівні, як рідну, не тільки в церкві, а й перед Його королівською милістю в сенаті та палаті послів, на річницях і в трибуналі, а загалом у всіх політичних справах. Отже, доречно русинові, який є громадянином Речі

Посполитої, цю мову знати, бо без неї в цій державі не обійтися» [428, с. 10].

Разом із мовою в українське середовище проникали західні традиції, які здебільшого мали прогресивний характер. Це явище не обминуло і вітчизняної літератури, для якої була притаманна мовна гетерогенність та символічно-образна амбівалентність. Прикладами можуть слугувати вплив «Давидового псалтиря» Я. Кохановського на стиль «Римованого псалтиря» С. Полоцького, польського перекладу «Єрусалима» П. Кохановського на «Правдивого Месію» Й. Галятовського, написання творів у двох мовних варіантах – польському та українському (М. Смотрицький, Ш. Будний, Л. Баранович та ін.) тощо. Польські письменники, які писали виключно однією мовою (К. Сарбевський, В. Потоцький) належали до меншості, натомість інші паралельно освоювали польську мову і латинь.

Мовна гетерогенність українських барокових письменників сприяла явищу культурного протеїму, яке Р. Лужний характеризує як здібність людей, які були представниками Речі Посполитої обох народів та водночас належали до двох відмінних світів, «разом творити культуру та синтезувати культурні й духовні цінності, черпаючи їх з обох світів, а також до певного синкретизму або цивілізаційної синтетизації, або ж принаймні до відносно легкої зміни одного світу на інший та такого ж доброго самопочування у цій цивілізаційній системі» [409, с. 247]. До числа цих творців зараховуємо М. Смотрицького, К. Саковича та ін.

Важливим було поширення в приватних бібліотеках кресової польської шляхти та української шляхти давніх польських та латинських мемуарів, зразків перекладної літератури, які були атрибутами освіти українсько-польського порубіжжя. Збережені у численних рукописах, а деякі у формі друкованих видань, вони передавалися з покоління в покоління і мали значний вплив на формування художнього слова в інтертекстуальному просторі. Звідти виникали так звані «мандрівні мотиви», на які звертав увагу

дослідників І. Франко, заохочуючи до ретельного вивчення польськомовного літературного феномену на східних землях Речі Посполитої [165, с. 319].

Ще одним значимим чинником розвитку мовної гетерогенності українсько-польського пограниччя була місійна діяльність католицьких чернечих орденів на сході – домініканців, єзуїтів, францисканців та ін. На основі їх досвіду формувалося згромадження василіан, носіїв українських традицій, які брали за приклад діяльність, у тому числі і літературну, Петра Скарги та його сподвижників. Загалом можна ствердити, що унійні погляди були ще однією причиною поширення польськомовного письменства на тодішніх руських землях. А. Новіцька-Єжова звертає увагу на той факт, що у василіанських школах навчалися представники східного та західного обрядів, що теж формувало спільний українсько-польський простір в царині релігії та культури.

Дослідниця польського бароко писала: «Духовні школи, які діяли в Битені, Вільні, Львові, Володимирі, Хелмі, Луцьку, Полоцьку, виховували молодь грецького і латинського обряду, спираючись на досвід Сходу та західні взірці. Семінарське навчання охоплювало латинську, староцерковнослов'янську і руську мову, знайомило вихованців з творами отців обох церков, формувало духовний тип проповідників реформи християнства та ідеї Загальної Церкви» [315, с. 147].

Освітні та духовні тенденції доби відобразилися не тільки на ідейній наповненості польськомовної барокової поезії, а й формували її художнє обличчя із значним впливом європейської культури за посередництвом польського письменства.

Як зазначив Я. Мацеєвський, «інтеграційні процеси, які проходили у державі Ягеллів й елекційних королів, не несли в собі втрати усвідомлення й відчуття власної національної особливості. [...] Якщо йдеться про українців, то власне у XVII ст. особливо гостро вони проманіфестували свою національну свідомість. Вона визволила нестримне прагнення до визнання

їхньої країни як третьої, рівноправною з Литвою й Кораною, частиною Речі Посполитої, або й навіть відмежування від неї» [315, с. 36].

Польська мова в добу Бароко стала мовою художньої літератури, здомінувавши у цьому латинь. Водночас поступово занепадала мовна рівноправність українського та польського варіанту, що в результаті призвело до полонізації земель Речі Посполитої і протесту. Однак це явище проявилось у пізніші століття, а в барокові часи не мало ще виразних негативних рис, тож не викликало нехиті суспільних діячів східних теренів Речі Посполитої. Міжнаціональні конфлікти обмежувалися конфесійними непорозуміннями та вимогами щодо політичних вольностей. У цьому контексті зрозумілим є вибір мови, зроблений Д. Братковським, який у Луцькому братстві, яке очолював його батько, формувався як українець за національністю, а наприкінці життя виступив із суспільним протестом проти шовіністичних утисків Польщі, приєднавшись до повстання С. Наливайка. Польська мова була для нього художнім знаряддям, за допомогою якого він міг донести власні ідеї та прагнення зміни морального обличчя громади до кожного члена суспільства, незалежно від нації чи конфесійної приналежності. Що більше, посередництво польської мови відкривало його поезії шляхи для виходу в європейський літературний простір.

Я. Мацеєвський зауважував вплив барокової багатомовності на розвиток сарматських ідей. Зокрема, писав: «Риса багатомовності була характерна й для сарматської формації. Зрештою, пограниччя *sensu stricto* було для неї, певною мірою, вихідною позицією. Люди таких різних культур, як католицької Польщі, православної Русі й язичницької Литви, що опинилися у XIV ст. у двох монархіях, пов'язаних унією, що поступово зливалися в одну державу, напевно були в подібній ситуації, що й [...] ельзасці чи сілезці, з уточненням лише того, що ситуація розрослася до рівня держави. [...] І це вже було відмінністю. Ельзасець і сілезець були двокультурними. Сармат – ні. Те, що було відмінним, злилося в його випадку

у тигелі спільної держави у синкретичну, проте конкретну єдність» [315, с. 40].

У цій синкретичній субкультурі пограниччя, сарматській за формою, проте багатовимірній за суттю, з перевагою та виключним посередництвом польської мови, жив і творив Д. Братковський, якому доля приготувала важкі випробування на релігійній та національній ниві. З огляду на особливості доби можемо ствердити, що його поезія стала початком шляху на духовну Голгофу, якої він досяг наприкінці життя. Щоб глибше осягнути пограничні особливості польськомовної поетичної спадщини українських письменників, необхідно на прикладі творчості Д. Братковського вникнути у теоретичні підстави цього напрямку, а також простежити розвиток світоглядних і художніх імперативів часів зрілого Бароко.

1.2. Творчість Данила Братковського в контексті епіграматичного барокового письменства

Барокові тенденції польськомовної поезії знайшли вираження в секуляризації та гуманізації культури Кресів. На тлі цих процесів чи не вперше відбулась спроба поєднання християнства та античності, що визначило жанрово-стилістичні особливості творів Д. Братковського та інших польськомовних авторів тогочасної Речі Посполитої.

У період зрілого Бароко античний та християнський світ виявили свою антитетичну, проте й образно суміжну природу, поєднавшись у всіх видах концептичних структур, на чому наголошував Д. Чижевський. Зокрема, дослідник зауважував: «Ця внутрішня протирічність, парадоксальність, протистояння різноманітного в межах єдності стало, як ми бачили, однією з найхарактеристичніших рис культурної синтези барокко. Таке протистояння внутрішньо незгідного, суперечного проходить червоною ниткою через усі галузі барокової культури – від такої зовнішньої риси стилю образотворчих мистецтв або літератури, як з'єднання „погансько-

античних” та християнських елементів. Воно виявляється уже в зовнішніх властивостях мови, коли „Свята Панна” є разом з тим „Діяна” античної мітології, коли християнський хрест є тризуб Нептуна, коли Петро Могила, що підносить до нового блиску підупалу Київську метрополію, в присвяченому йому панегірику, зображений стоячи на горі античної мітології Геліконі» [341, с. 11].

Жанрово-тематичну класифікацію поезії Бароко у вітчизняному літературознавстві розробив В. Кречотень. Вона включає в себе чотири групи віршів, які враховують поступове ослаблення «церковності» та наростання світських, соціальних та особистісних елементів: духовні, етикетні, суспільно-політичні вірші та поезію індивідуального життя [146]. Він відзначив особливу роль епіграми в жанровій системі української поезії, широке її розповсюдження та високий рівень розвитку. Цей вид поезії став новим для письменства українсько-польського порубіжжя і був запозичений не тільки з античної скарбниці, а й з новоєвропейської літератури.

Визначальною рисою епіграм стала сатира. П. Білоус підкреслив, що при її побудові також «має значення творчий задум автора, його естетичні уподобання, літературні традиції, жанрова система, що в даний час функціонує, тема і матеріал, відібраний письменником» [17, с. 58].

Так, В. Кречотень визначив епіграму як короткий віршований твір сатиричного характеру від одного до тридцяти рядків, який дотепно і виразно змальовує певну особу, подію чи предмет [146].

Структура епіграм мала чітко визначену логічну послідовність. Першу її частину складала експозиція, а влучним завершальним висновком була клаузула. Основними художніми засобами цих творів стали повтори та співзвуччя. Д. Чижевський визначив їх як «афористичне „згущення”, концентрацію думки» [342, с. 48].

Відповідно до цієї структури, епіграми поділялися на прості та складні. М. Довгалевський у «Поетиці» так окреслив першу з цих форм: «Проста

епіграма – це простий виклад про якусь річ або особу, або вислів без дотепного висновку...» [83, с. 208].

Із цього визначення випливає, що з клаузулою маємо справу лише у випадку складної епіграми, яка стала улюбленою формою поетичного висловлювання в часи зрілого бароко. Довгалевський так охарактеризував її побудову: «Частин епіграми є дві: сам виклад і влучний висновок. Виклад – це опис якоїсь речі в епіграмі, з якого випливає влучний висновок» [83, с. 209].

У польськомовній поезії кінця XVII – початку XVIII ст. зауважуємо обидві епіграмні форми, які передбачали словесну чи смислову антиномію.

Східнослов'янські барокові автори віддали щедрю данину епіграмній поезії, яка не обмежувалась одними «сатиричними шпильками». Визначальними рисами епіграми стали стислість, вишуканість («приємність») та дотепність. До найяскравіших словесних фігур і тропів, що використовувалися в епіграмі, належать метафора, персоніфікація, алегорія, апострофа, апосіопеза, вигук, риторичне питання, на які звертав увагу Ф. Прокопович [238].

Одним із видів поезії-дотепу в польському письменстві були фрашки, до різновидів яких нарівні з жартами, каламбурами, анекдотами входили й епіграми. Представлені у формі прислів'їв, сентенцій, софізмів, окрім естетичної, вони виконували моралізаторську функцію, що виразно простежуємо в віршах Д. Братковського.

Фрашку як короткий жартівливий вірш (іт. «галузка») у польську літературу ввів Я. Кохановський. До найвідоміших його творів цього літературного жанру зараховуємо «Na lipę», «Do gór i lasów», «O doktorze Niszpanie», «Na gospodarza» тощо. У цих творах патріотичного, любовного, філософського чи побутового змісту простежується гра слів, яка з часом стала основою концептичного типу висловлювання.

Із власне українськими епіграмами польську фрашку поєднував гумористичний тон, влучність висловлювань, підсумкове завершення строфи пуантом. Відчутною різницею залишалось балансування цього різновиду на межі жарту та гострої сатири, якою була сповнена класична епіграма. До особливостей формального характеру варто теж зарахувати коротку форму цього типу віршів.

У зрілому бароковому письменстві особливий внесок у розвиток польської фрашки зробив В. Потоцький, зокрема в збірці «Ogród, ale nie plewionu» (1675–1695), яка містила понад 2000 поезій. Гротескний стиль цього письменника виразився у сарматській тематиці, «турчиках», присвячених Речі Посполитій як передмур'ю Європи.

У фрашках Д. Братковського, де виразно простежується вплив польської поезії попередніх поколінь, рівновага між анекдотичністю змальованих ситуацій та їх сатиричним підтекстом тяжіє у бік філософської констатації фактів з життя суспільства, яка наголошує на тому, що часто в таких випадках за сміхом приховані сльози. Відтак, у різних літературних різновидах українсько-польського барокового пограниччя слово могло виконувати амбівалентну функцію, виходячи з особливостей жанру. Його доповнював графічний образ, який барокові поети не тільки не відмежовували від структури поетичного твору, а навпаки – вважали її невід'ємним елементом.

Так, заглиблюючись у символіку творів Д. Братковського, окрему увагу потрібно звернути на розвиток емблеми як одного із складників художньо-образних структур збірки.

Основоположником учення про емблематику вважають італійського юриста та гуманіста А. Альчіато, який у «Книзі емблем» (1531 р.) увиразнив цей засіб мистецького світосприйняття, вказавши на його функціонування на межі літератури та художнього мистецтва. Значний вклад у розвиток теорії емблеми внесли такі дослідники, як Г. де Ла Пер'єр, Ж. Коррозет, Б. Ано,

Я. Понтанус та ін. Так, Понтанус стверджував, що емблема складається з трьох елементів: епіграфа (інскрипції, лемми), образу (малюнка) і поезії (субскрипції), котрі один одного взаємодоповнюють та інтерпретують [422, с. 177–178].

Тричленні емблематичні структури можна було розшифрувати двома способами. Традиційна інтерпретація емблем полягала в поетичному описі підпису-лемми, яку вважали первинним текстом. Проте деякі літератори вибирали інший шлях представлення цього виду барокової образності: пояснювали створені поетичні тексти принагідними символічними ілюстраціями та влучно підібраними до них епіграфами. Власне з таким видом інтерпретації емблем маємо справу в аналізі двовіршів В. Коховського. Запропоновані види інтерпретації в однаковій мірі можуть бути застосовані і до віршів Д. Братковського.

Емблематика перебувала на стадії свого розквіту в період раннього бароко, однак цей факт не заперечує її наступних трансформацій. Хоча творці емблем уникали довільності, а для створення образів використовували загальновідомі емблематичні збірники, їхні пояснення і контекст твору сприяли індивідуалізації цього виду мистецтва. Поширеним у польськомовному середовищі пограниччя було люблінське видання «*Firmamentum symbolicum*» (1652) та наближений до містицизму віленський збірник «*Allegoriae albo kwiecica modł gorących wynalezione dla unurzenia dusze w Bogu*» (1618). Серед іноземних емблематичних збірників не втрачала своєї популярності перекладена на більшість європейських мов та багаторазово перевидана праця Д. Фаярдо «*Idea de un Principe Politico Christiano...*» (1640), яку наслідували в своїх невеликих емблематичних збірниках польські майстри слова О.-М. Фредро, С. Любомирський та З. Морштин. З огляду на значне поширення цих збірників емблематичних зразків серед польськомовних письменників пограниччя, можемо ствердити, що саме на них опирався Д. Братковський, будуючи емблематичний світ своєї поезії.

Я. Пельц зауважив, що було кілька важливих причин поширення емблем у польській бароковій поезії [422, с. 198–199]. Серед них передусім потрібно виділити вразливість людини барокового періоду на правду, оскільки все піддавалося сумніву. За таких обставин кодування істин було цілком виправданим. По-друге, люди бароко використовували дві мистецькі площини водночас з пізнавальною та дидактичною метою. Автори поезій обов'язковим вважали моралізаторський чинник – твір мав викликати не тільки естетичну насолоду, а й бути етично доцільним. Вони не мислили себе за межами релігійності. І хоча все частіше серед письменників з'являлися світські особи, як бачимо це у випадку з Д. Братковським, література й надалі перебувала в інтердисциплінарному полі, функціонуючи на пограниччі з богослов'ям.

У межах поетичних видань особливою популярністю користувалися стемми – зображення гербів відомих родів і осіб, оздоблені віршованими підписами, надзвичайно поширені в той час ілюстровані казки, енігми (поетичні загадки), апофтегми (віршовані дотепні сентенції) тощо [423, с. 71]. Цю спорідненість образів описав В. Татаркевич у праці «Історія естетики», де зазначив: «Дія (...) емблематики позначилася між іншим на геральдиці: колись з неї виросла, а потім стала на неї впливати (...). В емблематичному дусі до гербів додавали девізи, формували нові герби, стилізуючи їх під епоху – збагачуючи лаврами, клейнотами, узорами» [442, с. 264].

Суміжною з емблематичною теорією на межі XVI і XVII ст. також стала іконологія, яка, на думку В. Татаркевича, різнилася тільки тим, що стосувалася не конкретних історичних осіб і словесних фігур, а виключно художніх образів та понять. Зокрема вчений зауважував: «це було мистецтво, співзвучне з емблематикою, оскільки поєднувало слова з малюнками, абстрактні образи з конкретними» [442, с. 261]. Що більше, іконологія для зображення одного поняття могла використати лише одну фігуру, зазвичай людську. Зразком іконічних образів барокові митці вважали латиномовну

«Генеалогію поганських богів» («De genealogia deorum gentilium») Дж. Боккаччо – літературний збірник міфологічних символів та понять, який у XVI і XVII ст. дочекався численних перевидань.

Завдяки трансформації емблематичних образів іконологія змогла розвинути як окрема художня система. Її специфікою стала конкретизація символу, в межах якої одному поняттю відповідав один образ персоніфікованого змісту. Так, Кмітливість («Intelligenza») тримала у своїй правиці сферу, навколо її лівої руки звивалася змія, що було іпостассю перемоги над суперечностями, натомість Вічність («Eternita») лише частково мала людську подобу, оскільки нижче пояса вона була зображена у вигляді гадина, яка своїм хвостом окреслювала навколо тіла символічне коло – реінтерпретований образ нескінченності, прірви та вічності, значно модифікований у концептосфері літератури XVII століття [422, с. 182]. Загалом, персоніфікація простежувалася в більшості творів раннього та зрілого бароко.

Концептична трансформація стосувалася не традиційної трьохвимірної композиції емблеми, яка не втрачала своєї актуальності і в XVII ст., а самої тематики творів, що відобразилося на новаторському компонуванні символів, їх варіативності. Тому в барокових емблематичних збірниках одну ілюстрацію описувало декілька віршованих субскрипцій, а інколи оздоблювало і декілька епіграфів-лемм. До трьохвимірної композиції барокові літератори інколи додавали четвертий елемент – прозовий коментар моралізаторського змісту. Таким чином, простежується перевага слова над ілюстрацією, тенденція виходу з кола стереотипів, підкреслення неоднозначності інтерпретацій і багатоплановості буття. Цей художній парадокс повинен був підкреслювати «антитетичність життя, людської долі, ставлення людини до світу, його Творця, до суспільства, в якому їй довелося жити. (...) При цьому поєднувалися три поняття і відповідні їм знаки-символи: Fortuna – Vanitas – Mors» [423, с. 135; 398, с. 33]. Потрійна система

образів «Удача – Марнота – Смерть» покладена в основу більшості барокових концептів. У польськомовному письменстві цю тенденцію розвинули в своїх поезіях П. Кохановський, Я. Гавінський, В. Потоцький, З. Морштин, у якого роль Марноти виконувала Світова Розкіш.

На основі засади християнізації античних мотивів образ Розкоші доповнювався еротичними елементами, серед яких варто виділити Купідона, який у бароковому розумінні виконував роль біблійного ангела зі збереженням усіх своїх давніх атрибутів – лука, стріл, крилець, тілесної наготи, іноді прикритої античною тунікою. Його доповнював ореол святості навколо голови, який, на перший погляд, був мистецьким парадоксом, знаком протиріччя між різними видами культур [422, с. 187]. Однак, виходячи із суті концептичного світосприйняття, необхідно інтерпретувати антитетичність антично-християнських образів у межах «поєднуваності непоєднуваного», що надавало бароковим сакраліям новизни, прихованого смислу, множинності і варіативності інтепретацій.

Барокова театралізація саду любові із властивим йому інструментарієм символів у польськомовному письменстві Речі Посполитої розвивалася в контексті загальноприйнятого в Європі емблематичного сценарію. *Amor Divinus* (Господній ангел), присутній в емблематичних віршах К. Сарбевського, «Емблематах» З. Морштина, збірці «Сад Любові Божої» («Ogród Miłości Bożej») Я.-А. Вещицького [390, с. 33], мав засвідчити важливість світських мотивів у поєднанні з моралістикою.

Релігійна тематика барокових емблематів на слов'янському ґрунті розвивалася ще в одному важливому напрямі – возвеличення святих, передусім Богородиці. Це виявлялося у словесних субскрипціях, натомість ілюстративний матеріал набував універсального чи національного характеру, відображав впливи античності. Так, у латиномовній збірці І. Білдюкевича «*Divi tutelaris patrii Casimiri insigne virtutum hieroglyphicis emblematum figuris adumbratum*» (1610 р.) уміщено 24 мідьорити Т. Маковського

із стереотипними сценами з життя св. Казимира. На деяких із цих ілюстрацій святий представлений у вигляді польського сармата. Ключем до розпізнавання прихованих значень мала стати алегорія, на чому слушно наголошував К.-М. Халецький: «Алегорії – так я назвав свої книги. Це через паралелі, приховані від наших очей, але детально у вченні опрацьовані» [422, с. 186].

У бароковій емблематиці важливе місце займала придворна тематика із мотивами прославлення королів, світських і церковних вельмож, описом незвичайних подій з їхнього життя тощо. У другій половині XVII ст. роль головних персонажів перейняли представники польської та української заможної шляхти. Маємо на увазі геральдичну поезію Ш. Шимоновича на честь Томаша і Катажини Замойських, емблематичний цикл К. Сарбевського, присвячений Е. Тишкевичу, віршовані прославлення короля Генрика авторства Я. Кохановського тощо. У добу літературного Бароко цей тип емблем набув декоративного характеру. Більш амбітними з цього погляду є поезії, приурочені певній даті. Такі образи мали чітко визначену дидактичну мету, відображали метафізичну єдність індивідууму з Абсолютом [422, с. 188].

Серед барокових емблем моралізаторського спрямування особливе місце займали модні в той час «дзеркала» («zwierciadła», «specula»), які представляли людину загалом або вірець представника певного стану. Так, О.-М. Фредро змалював досконалого короля, посилаючись на стародавні зразки (символічно змальовано визначні риси Олександра Великого, Цезаря та ін.). Примітним став заклик письменника триматися польської традиції і розділяти владу зі своїми співбратами-шляхтичами, який вирізняв його «sresulum» з-поміж інших тематично споріднених праць [423, с. 219]. Подібні образні «віддзеркалення ідеалу» використовували інші польські письменники: С. Любомирський, В. Коховський, К. Опалінський. Наслідуючи цю літературну традицію, Д. Братковський зосередив свою увагу

на «дзеркалі» збірного суспільного образу, який він запланував представити частинами, за посередництвом окремих персонажів, змальованих із щоденності. Для такого типу зображень досконало надавалися емблеми.

Зображенням двох чоловіків, один з яких тягнеться за короною із підписом Удача (Fortuna), а другий відвертається від неї і вибирає Чесноту (Spota), завершив цикл п'ятнадцяти емблематів, уміщених у праці «Adverbiorum moralium de Virtute et Fortuna libellus» (1688 р.) С. Любомирський, представивши у світлі християнської науки неоплатонізм та неостоїцизм. Він ствердив, що саме Удача і Чеснота покладені в основу суперечки про сенс людського буття. На думку письменника, можливості Розуму безмежні, тому цей концепт тісно пов'язаний із образами королівської влади, незнищеного скарбу, безсмертям.

Віртуозом польської емблеми часів зрілого Бароко справедливо вважають З. Морштина, а промовистим зразком для наслідування – твір «Emblema 14» із панорамним, динамічним представленням намальованої групи персонажів із центральною постаттю, в руках якої розвівається непропорційно велика хорунгва. З обох боків її оточують ангели, в чиїх руках флейта та бубон. На хорунгві зображений страждальний Христос. Головним мотивом є Відкуплення, що виникає і з віршованого підпису до малюнка, та особливий вид побожної любові, виражений у всіх 113 віршах циклу «Емблеми» цього автора.

Ч. Гернас так підсумував тематичну палітру епіграм З. Морштина: «Тільки свідомо сформована любов до Бога може врятувати людину від жорстокої війни з фізичними та метафізичними ворогами – ось основна провідна думка. Ці принципи наблизили перо Морштина до традицій метафізичних поетів. Знаходимо в нього поширену в ті часи топіку проминання, самотності, блудіння, помилок в пізнанні, а з іншого боку оснований на Святому Письмі зразок любовного діалогу Нареченої з Нареченим, підсилений топікою барокової еротики». Дослідник мав на увазі

«серця, розтоплені вогнем любові» («serca miłości ogniem roztopione»), серця, пронизані стрілою, спалені любов'ю, поєднані на «святomu ковадлі» [395, с. 166].

Подібні мотиви простежуємо в ліриці В. Коховського. Божественному типу любові протиставлена людська прив'язаність, визначена як «темний шлях». На основі зіставлення протилежностей автор представив сумнівність земних благ і чеснот. У поезії «Pamiętka trenami wyrażona» він зазначив:

Próżne starania ludzkie i obłądy pełne,
 Omyłne i nietrwale, złe i skazitelne,
 Niepewne i odmienne, w momencie ginące,
 I jako cień znikomy w lot przemijające [395, с. 223].

Й. Калімон у польськомовній збірці «Żal ponowionu» на шану померлого митрополита П. Могили емблематично поєднав ці протиставлення картиною Остаточного Суду, основними атрибутами якого були, з одного боку, коса і череп, з іншого – сім небесних сфер. Для графічного зображення тексту поет використав форму піраміди, яку здобула значну популярність в літературі зрілого бароко. «Використовуючи барокову символіку влади, доброчесності, марнот і проминання, автор спонукає читача задуматися над цими нелегкими темами. Це пов'язано з мотивами тренів, лементів, які повністю доречні у творі поминального змісту» [428, с. 126].

На рівні художнього слова барокові емблеми принагідно доповнювались панегіриками, жанрові особливості яких у межах етикетної лірики визначив В. Кречотень: «Панегірична поезія представлена вітальними, поздоровчими, подячними, похвальними віршами; поетично оформленими „побудками” до доброчинностей, зокрема до меценатства; погребовими й поминальними плачами, уславленнями померлих, у яких окреслюється ідеал громадсько-церковного, військового, політичного, культурно-просвітнього діяча; окремо слід виділити тріумфальні „слави”, так би мовити, панегірики подіям, насамперед воєнних перемогам, і, відповідно, „ляменти”, плачі

з приводу тих чи інших подій або ситуацій – воєнних поразок, братовбивчих зіткнень, стихійних лих тощо...» [145, с. 9].

З огляду на походження і риторичну функцію панегіриків – «похвальних поезій» – варто звернути увагу на зближення за їх посередництвом барокової поезії та прози, а також застосування їхніх цілісних і фрагментарних форм, що дозволяє додатково розглядати ці поетичні оди як елементи більших за розміром епіграм чи епіграмних збірок.

У польській типологічній системі образотворення вірші Д. Братковського займали гідне місце, оскільки на структурному та смислово-ривнях відтворювали всі риси, характерні для барокової емблематики та іконології, пропонували читачеві зразки епіграм простої та складної форм, панегіричних вступів, ознайомлювали його з особливостями польськомовної фрашки тощо.

Типологічний характер польської образної системи періоду Бароко підкреслював Я. Пельц. Зокрема дослідник писав: «Концепція бачення і розуміння світу крізь призму символічних образів, сформульована в часи зрілої барокової емблематики та іконології, у творчій практиці не стала причиною будь-яких революційних кроків. У певний спосіб вона була підсумком досягнень кількох поколінь творців і теоретиків емблематики й іконології, але поступово їхня давня велич уже заходила за обрій. Поєднання всіх видів мистецтв, основане на понятті „символічного образу”, було в ті часи вже малопривабливою пропозицією. Наближалися часи, коли Йоган-Йоахим Вінкельман мав рішуче виступити проти пізньоренесансно-барокової, пізніше незначно зміненої концепції емблематики та іконології, звинувачуючи їх у штучності та спекуляціях, протиставляючи їм алегорію, зразком для якої була античність» [422, с. 201]. Відтак, маємо справу з вершиною розвитку емблематичного типу поетичного мислення та заповіддю його наступного занепаду, який у період творчості Д. Братковського був лише передчуттям. Необхідно теж

враховувати певне барокове «запізнення» українських митців приблизно на 50 років, у тому числі й польськомовних, про яке згадував у своїй періодизації літературної доби Л. Ушкалов. У той час, коли європейські барокові віяння поступово заходили за обрій, на українсько-польському пограниччі ще ставилися відважні творчі експерименти в поетичній та прозовій літературних сферах, моделювалися давні образи в дусі бароко, трансформувалася європейський досвід концептичної компіляції на рівні гри слів.

Загалом до поширених поетичних жанрів періоду зрілого Бароко в Речі Посполитій зараховуємо вступні панегірики, авторські епіграми та переклад епіграматичних мікрожанрів інших авторів, анаграми, акровірші, хроновірші, вірші-емблеми тощо. Поезія Д. Братковського залишалася промовистим прикладом барокового жанрового різноманіття, відображала його типологічні риси та індивідуальні авторські інтерпретації, на які варто звернути увагу. Особливо це авторське новаторство виявилось в творенні концептичних структур, сформованих під впливом емблематичних та іконічних образів.

1.3. Концепт як художня домінанта українсько-польського барокового пограниччя

Квінтесенцією епіграми стала дотепність, яка вважалася основою художнього пізнання дійсності. Один з найвизначніших ліриків бароко – італієць Дж. Маріно зазначав, що метою поета є «дивовижне та вражаюче», а хто не здатен здивувати, мусить іти до стайні [187, с. 160]. Маріно став винахідником терміна «кончетто» (італійський варіант – *concetto*; паралельно вживалось іспанське *concepto*; латинське *conceptus*;) – на означення словосполучень з неочікуваними мовленнєвими зворотами.

Необхідно зазначити, що у широкому розумінні концепт (лат. «*conceptus*») у літературному творі – це ключове поняття, явище, уявлення,

ідея, віддзеркалені в тексті, – слово, ідея, уявлення, культурно й ціннісно значимі для певного народу. Розгляд концепту як категорії, залученої під час аналізу літературних творів, запропонував В. Г. Зусман у монографії «Діалог і концепт в літературі». На думку дослідника, йдеться про «такий образ, символ чи мотив, який має „вихід” на геополітичні, історичні, етнопсихологічні моменти, що лежать поза художніми творами й відкривають одночасну можливість великої кількості тлумачень під різними кутами зору» [98, с. 11].

У вивченні концептосфери літературного твору акцент переноситься зі значення слова на його смисл. Концепт містить смислове навантаження, важливе для певного суспільства, всю сукупність колективного досвіду, це слово-світ, слово-код, яке викликає відповідні асоціації. Концепти акумулюють попередній досвід людства в цілому – поетичний, науковий, соціальний, історичний. Концепт завжди відсилає до певних витоків, він є наслідком культурних, зокрема літературних, нашарувань та породжує ілюзії щодо початку свого зародження, щодо «споконвічних» точок культури або свідомості взагалі.

Варто погодитися із позицією Х. Стефанік, яка зазначає: «Процес осмислення концепту в символізованих образах відбувається за умов реалізації розповідного задуму втілити концептуальний підхід в системі образів, що піднімаються до рівня носія ідей, постулатів вищого ґатунку. Тому шлях від образу до вербалізованого символу, а від нього до концепту закодований самим автором твору» [281, с. 81].

До теорії концепту в галузі медієвістики зверталися такі вчені, як Д. Гостинська [393], В. Маслюк [187], Н. Поплавська [3], Р. Радишевський [428], Т. Рязанцева [252] та ін. Усі ці літературознавчі спроби виділення концептизму (згідно з Т. Рязанцевою та В. Маслюком: концептизму [252; 177]) як літературного напрямку й окремої системи риторичних засад на

сьогодні потребують узагальнення, класифікації й аналізу в проєкції на творчість визначних поетів та прозаїків XVII-XVIII ст.

Зокрема, в «Літературній енциклопедії» зазначено: «Концептизм (ісп. *conceptismo*, від лат. *conceptus* – думка, поняття) – стильова тенденція бароко („вислів зв’язку між словами”), що виникла в іспанському письменстві XVII ст. для протиставлення натуралістичному прозовому мовленню. Її засновником вважається поет А. де Ледесма Буйтраго [...]. Прихильники цього стилю, полемізуючи з представниками культизму (культуранізму), захоплювалися вишуканою художньою формою, прагнули поєднати найвіддаленіші асоціації, але не вдавалися до затемнення зображувально-виражальних засобів, симфоризації поетичного мовлення. Їх творчості притаманні використання шляхетних метафор, несподіваних порівнянь, оксиморонів, еліпсів, яскравих афоризмів, алегорій та символів, що підлягали декодуванню гри слів. Представники концептизму обстоювали принцип дотепу як визначальне джерело естетичної насолоди» [177, с. 515].

Крізь призму концепту по-новому вглядаємося в традиції софістів, кульмінацією яких стала культура XVII століття, вбачаючи в ньому елемент провокації щодо традиційної логіки із її твердженням про неможливість співіснування суперечностей. Поєднання досліджень над правилами мислення, мовлення і творення поезії дає змогу вивчати бароковий концепт як епістемологічну метафору, на чому наголошував У. Еко: «Хоча художня форма не спроможна замінити наукового пізнання, завбачуємо в ній епістемологічну метафору. Це значить, що форми, яких набуває мистецтво в окремих епохах, відображають – через аналогію, метафору, надання ідеї певної постаті – спосіб, за допомогою якого наука чи культура мислення цієї епохи сприймає довколишню дійсність» [399, с. 14].

Особливе місце в побудові концептів займає паралогізм, оскільки йому відведено основну роль у розвитку поетичної експресії та персвазії. Кожен концептичний твір має паралогічну структуру, а роль поета в такому разі

полягає в конструюванні видимих силогізмів, за допомогою яких він здатен виявити індивідуальну творчу майстерність. Суть цієї теорії коротко передає сентенція Тезауро, який стверджував: «Вигадки поетів – це ніщо інше, як паралогізми» [393, с. 85].

При цьому Д. Гостинська застерігає: «Перейнявши термін „концепт” від теоретиків поезії та красномовства XVI і XVII століть, а відтак у всій історичній повноті значень, необхідно не додавати до цих симслоутворень нові, а радше віднаходити первісні, впорядковувати їх і пристосовувати до сучасних потреб. Інакше „концепт”, означаючи для кожного дослідника, з огляду на його принципи, цілком відмінне явище, втратить свій статус терміну і стане непотрібним» [393, с. 9].

Враховуючи усі ці чинники, А. Карпінський запропонував прийняти таке визначення барокового концепту: «Концепт – це така конструкція думки, яка в поетичній формі відображає процес мислення чи софізм» [399, с. 135]. При цьому автор дефініції зауважував, що вибір конструкції думки, а не висловлювання невинуватий, оскільки він зосереджує увагу на логічній, а не художній структурі літературного твору.

Із цього погляду польськомовна поетична збірка суспільно-оказійного характеру «Świat po szczęści przezyrzany» Д. Братковського слугує яскравим прикладом використання концепту як основного способу відтворення дійсності в бароковій літературі.

Так, Д. Гостинська підкреслювала формотворчу роль «пуанту», яким сповнене барокове концептичне мовлення. Вона писала: «Відтак, наслідком і властивістю пуанту є пробудження в душі слухача подиву та задоволення. Подив виникає з несподіванки, що ми чуємо щось, чого не очікували і причини виникнення цього ми не знаємо, тож навіть не підозрювали, що це може трапитися. (...) Отож, як подив народжується здебільшого з незгідності, бо ми дізнаємося про якийсь незгідний із очікуваннями випадок, так і приємність народжується, у свою чергу, із згідності, бо ми

бачимо, що те, що ми вважали незгідним із якоюсь темою, насправді стало з нею узгоджуватися. Таким чином, у поєднанні здивування з приємністю відображається поєднання згідності із незгідністю» [393, с. 191]. Іншими словами, це «дивовижне спостереження, виражене зв'язним висловлюванням» [393, с. 174], яке свідчило про динамічну креативність і блискучий інтелект автора твору.

Як бачимо, в основу концепту покладено «алогічні процедури творення» [393, с. 85] і приховану структуру софізму, яка дає можливість поєднувати суперечності, щоб відкрити їх неочевидний зв'язок.

На основі поняття концепту в літературі доходимо до генези концептосфери, яку С. Сухарева представляє в такій хронологічній послідовності: «Категорія так званого вільного концепту охоплює різноманітні літературні явища різних стилів і жанрів, поєднані між собою під спільним знаменником інтертексту та мегадискурсу епохи. У барокових творах функція вільних концептів відкриває парадоксальність назви, яку надав їм Граціан. Фігуративні висловлювання в межах однієї теми, які реалізуються у фрагментах творів, мають на меті різні прагматичні завдання – охарактеризувати героя, проілюструвати сентенцію, ввести у текст епізодичний сюжет чи контраст між словом і реальністю. На цій основі виникає розширена метафора. В епічних творах паралогізм використовується як головний метод конструювання твору, будучи синонімічним з антилогізмом. Абсурд поєднується з причиною, а незгідність із згідністю. При цьому не можна асоціювати цих понять із суттю нонсенсу, оскільки мова йде про цілком інші речі. Небезпекою також залишається стилізація під концептичний тип мислення. Штучні дисонанси не можуть замінити природної згідності суперечностей. Ланцюг ентимематів творить цілісність, яку визначаємо як складний концепт, а на вищому рівні – концептосферу» [295, с. 361].

Використовуючи в дослідженні термін «концептизм», маємо на увазі не течію в літературі європейського бароко, а художні прийоми, які вона охоплювала і які полягали в парадоксальному зіткненні кількох понять, ідей чи думок задля вираження повноти їх смислу.

Барокове вивчення поетики і риторики в єзуїтських та православних школах було ґрунтоване на античному мистецтві, коментарях і адаптованих текстах – діалогах Платона, працях Арістотеля, Квінтіліана, Цицерона та інших стародавніх авторів. У цьому контексті велику вартість для поетики в загальноєвропейському вимірі мали поетичні збірки та теоретичні праці М.-К. Сарбевського, одного з найвизначніших інтелектуалістів Європи, придворного проповідника короля Владислава IV Вази.

У польськомовній поезії періоду зрілого бароко концептизм займав першорядне місце. До його теоретиків зараховуємо Ж. Чеплейна, Дж. Маріно, П. Сегнері, Г. Бальтазара, Е. Тезауро. Вчення саме цих представників європейської науки про концепт продовжив М.-К. Сарбевський, детально опрацювавши теорію акумуляції. Сарбевського інтелектуалісти XVII ст. розвинули у двох руслах – як теоретичне підґрунтя літературного матеріалу та науку, якій присвятили чимало наукових праць і підручників.

Н. Стеньгач окреслила ці літературні вектори як «поворот на Схід». Зокрема, вона зазначила: «У розвинену добу бароко концептуально змінюється характер польської літератури: на перший план виходять публіцистика, сатиричні твори і, як підкреслюють польські дослідники, вперше у ній з'являється зацікавленість фольклором: у національному аспекті – фольклором польсько-українським, у соціальному – шляхетським, міським та селянським. Відбувається поворот загальної польської культури на Схід, з'являється мода на орієнталізм, причому одночасно зберігаючи традиційні зв'язки із заходом. На другу половину XVII ст. припадає розквіт польської емблематики. Зростає активність сарматських апологетів. У цю

епоху польська барокова література чинить великий вплив на розвиток культури у східній Європі» [280, с. 369]. Варто також зазначити, що українська література, у тому числі і польськомовна, зі свого боку, мала значний вплив на розвиток тогочасного польського письменства. Ці взаємовпливи в межах пограничного мегадискурсу творили особливий тип субкультури, однак не позбавляли письменників обох націй їхніх власних ідентифікаційних рис, котрі свідчили про самобутність національного феномену.

Концепт як «згідна незгідність» чи «незгідна згідність» [434, с. 11; 7, с. 231], «єдність багатогранності» [393, с. 47], «найпрекрасніша частинка людського красномовства» («*pulcherrima humanae eloquentiae particular*») [420, с. 81] в епоху бароко виконував кульмінаційну роль серед численних риторичних прийомів, надаючи мовленню особливого естетичного значення і виводячи літературу на її власні шляхи розвитку.

Характеризуючи поетичну теорію М.-К. Сарбевського, Б. Отвіновська зауважувала: «На скільки красномовніше прославляли психологи і літератори XVII століття цю перлину стилю і знак шляхетної, сповненої польоту інтелігенції! Концепт – „*un corps solide, qui brille*”, „*pasto dell'anima*”, найчастіше був пов'язаний з апологією внутрішніх властивостей його творця і водночас з високою пошаною до адресата. [...] щоб відтворити невловиму чарівність концепту, зрозуміти його таємницю божественного чи людського походження, осягнути його найглибшу суть, будували цілі низки найвознесених епітетів, парадоксів, метафор і порівнянь, себто власне концептів. Психологи і логіки, оратори, критики, митці і поети прагнули або проникнути в суть явища, його об'єктивні і суб'єктивні складники та обумовлення, або зупинялися на захоплених чи критичних описах або лише схоластичних конструкціях різноманітних поділів, діалектичних чи риторичних, рідше естетичних чи психологічних» [420, с. 82]. Із цього коментаря польської дослідниці на тему визначення концепту, яке подав

Сарбевський, впливає, що концептичну роль у тексті могли виконувати різні риторичні засоби – епітети, порівняння, парадокси, анаграми та метафори.

У вченні про концепт автори українських поетик переважно наслідували М. Сарбевського, автора латиномовного трактату «Praeserta roetisa». Праця мала вагомий вплив на інтерпретацію цього поняття, його класифікації, сфери застосування тощо. Визначення концепту дали Ф. Прокопович, Н. Трояновський, І. Хмарний, І. Лип'яцький, М. Довгалевський. У більшості випадків автори підручників розвинули вчення про концепт у розділах, присвячених мистецтву епіграми, оскільки концепт розуміли, передусім, як сюрприз у ефектному завершенні епіграм.

Необхідно зазначити, що новолатинські та польські впливи на теорію концепту в українському середовищі були значними. У київських підручниках з риторики та поезики використовувалися літературні зразки, почерпнуті з творів Я. і П. Кохановських, В. Коховського, С. Твардовського, на що вказував Р. Лужний [409]. «Київські письменники всебічно черпали зі скарбниці польського письменства, адже польська література трактувалася ними як спільне слов'янське надбання» [315, 10]. Цю традицію продовжили польськомовні митці з середовища П. Могили, а пізніше С. Яворський. Саме в цьому освітньому та культурному кліматі формувалося світобачення та літературний досвід Д. Братковського.

Про концепт у вступному вірші до збірки «Аполонова лютня» писав Лазар Баранович. Зокрема, він зазначав:

Koncepta sie mieszać muszą
Gdi się Marsa wiatry ruszą
Kiedy godzina wesioła
Koncept leci jako pszczola... [252, с. 53].

Детально це явище проаналізував сучасний медієвіст Р. Радишевський [241]. Чернігівська риторична школа, до якої належав єпископ Баранович,

виховала цілу плеяду барокових поетів, які творили вітчизняний світ поетичного концепту – українсько-, польсько- та латиномовний.

С. Сухарева з цього приводу зауважує: «На прикладі творчості Лазаря Барановича можемо стверджувати, що в барокову епоху в Україні та Польщі значно розвинувся довільний концепт із перехрещенням різноманітних стилів і засобів, підпорядкованих єдиній дискурсивній меті й представлених параболічними конструкціями. Зауважуємо це у формальній парадоксальності назви праці Барановича, зосередженні всіх риторичних засобів довкола однорідної тематики твору. На мегадискурсивному рівні це виявилось у формі структурного концепту як своєрідного ланцюга ентимематів, за допомогою якого втілювалась ідея етосу й патосу» [296, с. 241].

Українські теоретики літературного бароко розрізняли два види концептів: словесний і смисловий. Й. Лип'яцький з цього приводу писав: «Влучним вважається концепт, що є узгодженням або неузгодженням у влучних словах або у грі слів». Сарбевський порівнював *argutum* з одягом, що лише зовні нагадує тіло, яке він укриває [186, с. 163].

Принагідно в основу концепту була покладена і синекдоха як заміна цілого та сукупного частинним, на чому наголошував Д. Степовик, описуючи баталістичні мотиви українського бароко. Зокрема, дослідник писав: «Маємо на увазі ті сцени, де військо репрезентується одним супергероєм, легендарним лицарем, полководцем. Не були рідкістю такі поетичні засоби й у середньовічному мистецтві, але особливо популярними стали заміни війська одним героєм у гравірованих тезах і подарункових естампах кінця сімнадцятого і початку вісімнадцятого століть» [315, с. 75]. Те, що він завбачував у пластичному мистецтві, ми помічаємо в літературному контексті доби зрілого бароко, що присутнє і в творчості Братковського. Щоправда, письменник мало уваги уділяв власне героїзації персонажів, натомість за допомогою образу антигероя невеликими штрихами зумів

передати масштабні картини барокового суспільства. Подібне явище використання синекдохи для творення збірних образів на основі виокремлення окремих осіб простежуємо у творчості всіх без винятку поетів зрілого та пізнього бароко.

Смисловим концептом, згідно з ученням М. Довгалевського, є дотепний висновок, зроблений поза або проти очікуваного. Дослідник виділив шістнадцять джерел, з яких випливають смислові концепти, а саме: визначення, перелік частин, значення власних імен, етимологічна спорідненість слів, рід і вид, подібність, неподібність, протилежність, додаткові дані особи і речі, антецедент і консеквент, причина, порівняння, алюзія, параномазія, повчальна загадка, зовнішні місця (свідчення, приклади, прислів'я тощо) [83, с. 206].

У своєму трактаті «*Hortus poeticus*» («Сад поетичний») Довгалевський указував на чотири головні барокові метафоричні перенесення, завдяки яким формувалася концептична картина світу. Малися на увазі такі способи метафоризації: перенесення значення з живого предмета на неживий; зворотній процес – перенесення значення з неживого предмета на живий; перенесення значення з живого предмета на живий і перенесення значення з неживого предмета на неживий. Відповідно дотепи у Довгалевського за своїм змістом поділялися на три види: дотепи згідно з природою (*iuxta naturam acumen*); дотепи проти природи (*acumen contra naturam*); 3) дотепи всупереч природі (*acumen praeter naturam*) [83, с. 303–307].

Н. Трояновський вказував, що концепт згідно з природою – це поєднання двох речей, які між собою узгоджуються; концепт проти природи – це поєднання двох протиставлених речей і, нарешті, концепт попри природу – це поєднання двох речей, які природні, але незвичні й небували [187, с. 164].

Сарбевський вважав такий поділ помилковим, тому що концепт (*puenta, acumen, acutum, argutum*) може бути тільки або згідно з природою

або проти природи предметів. Терміна «conceptus» він теж не вживав [252, с. 65].

На етапі зрілого бароко використовувалися всі види метафори. Їх супроводжувала низка асоціативних елементів. Один із тропів послідовно переходив в інший, продовжуючи перелік значень, які динамічно і поступово відтворювали повну картину символіки слова-образу.

Ф. Прокопович указував на два види дотепів: проти і мимо очікування. Він відмічав, що у людей викликає подив щось невідоме, рідкісне, незвичне, неочікуване, а також зіставлення малих речей з великими, двозначні вислови, поєднання протилежних речей, короткі та влучні вислови [238]. Він підкреслював особливу функцію дотепів, які розкривають певні чесноти людини, стримують від тяжких хвилювань, перемагають гнів і ненависть, послаблюють жорстокість, приносять втіху у нещасті, дають силу у втомі, викликають прихильність [239]. На думку вченого, дотепи діляться на дві основні групи – витончені і вульгарні. Ключову роль у їх формуванні відіграє ораторський талант [238].

Д. Чижевський не лише підкреслив естетичну цінність концепту, а й зосередив увагу дослідників концепту на його формотворчому чиннику щодо становлення нації. Дослідник зауважував: «Величезне значення для успіху українського барокко в XVII ст. і пізніше мала та обставина, що саме барокко мусіло „наздоганяти”, надолужувати всі ті прогалини, що їх лишили незаповненими ті минулі часи, коли культурне життя на Україні не буйало буйним квітом, як у часи барокко, а лише жевріло. Бароко принесло „навздогін” давно минулому на Україну і широкий репертуар старовинної повісти, і повісти ренесансові... ця широка праця наздоганяння „втраченого часу” сприяла всебічним впливам барокко в українському житті» [341, с. 14].

З огляду на цю роль барокової концептосфери українсько-польського пограниччя, прагнемо підкреслити різну смислову вагу концепту

в українському та польському середовищах давньої Речі Посполитої. Ідеться про «вагому різницю в сприйнятті нації та народу, відмінне трактування релігійної спільноти», які «спонукають детальніше приглянутися до парадигматичного характеру української й польської концептосфер» польськомовного поетичного дискурсу [295, с. 48].

Польські автори давніх шкільних поетик і риторик, які були поширені в українському суспільстві, багато уваги приділяли стилю художньої мови: фонетичній і морфологічній структурі слів, побудові і ритміці періодів, словесним прикрасам – тропам і фігурам, оскільки всі їх зусилля були скеровані на те, щоб переконати і навчити слухача. Щоб принести йому насолоду, схвилювати його незвичністю вислову, оратору було потрібно використовувати в епіграмі концепти – дотепи та влучні вислови. Саме оця дотепність, «згідна незгідність» і стала однією з основних особливостей стилю художніх творів кінця XVII – першої половини XVIII ст.

Окрім формальних і теоретичних особливостей концепту, важливу роль відігравало смислове навантаження концептичних структур польського бароко. Воно зосереджувалося навколо кількох основних мотивів і топосів, які задіювали типові асоціації, алегорії та паралелі.

У європейському бароковому просторі улюбленою фігурою людського життя був театр або сцена як його важливий елемент. Натомість в польськомовній поезії українсько-польського пограниччя першість належала подорожі у човні по бурхливих водах із постійною зміною краєвидів (прототип сценічних декорацій). Такі життєві обставини сповнені драматизмом, постійною тривоною. Єдиним спокійним пристанищем для мандрівників є небесний дім після завершення подорожі життя. Прикладом може слугувати фрагмент вірша С. Грабовецького, в якому остаточним портом прибуття є вічне життя:

O, jak błogosławieni,

Co w twoje porty wieczne

Wpadli, przez drogi, miejsca niebezpieczne,
 Żywnym wiatrem pędzeni,
 Żagle zwinąwszy na Twój brzeg zsadzeni [394, 87].

Оскільки географічне розташування Кресів, як і всієї Речі Посполитої, не сприяло морським подорожам та мариністичній тематиці, цей топос у польську літературу прийшов, найімовірніше, з біблійної Книги псалмів. Так чи інакше, маємо справу з мандрівним мотивом, які часто зустрічалися в концептичних структурах. Примітним у польськомовній поезії бароко є його духовний вимір. Серед численних синонімічних пропозицій реалізації цього топосу життя – небесний палац у поезії Д. Братковського, якому тема мандрівки чи паломництва була дуже близька.

Польські барокові письменники у поезії та прозі використовували топос життя як сну, який асоціювався з тінню, мороком, темрявою. Так, образ життєвої темряви присутній у віршах З. Морштина, С. Любомирського. Промовистою теж була поезія В. Коховського, в якій змальовано сон Речі Посполитої про могутність шляхти. Уся ця топіка, згідно з теорією барокового концептизму, виражена у формі відкритих і прихованих силогізмів, значеннєвих та структурних суперечностей, без визначення яких неможливо визначити смислове навантаження польськомовної поезії періоду зрілого Бароко.

Відтак, перед сучасними компаративістами поставлене важливе завдання – визначити роль концептичних структур у бароковій поезії як народо- та культуротворчого чинників розвитку української громадськості, які вирізняли її в конгломераті народів давньої Речі Посполитої. Польськомовна творчість Д. Братковського слугує благодатним ґрунтом для такого дослідження.

РОЗДІЛ 2

ПОЕЗІЯ Д. БРАТКОВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ІДЕЙНО-ОБРАЗНИХ ІНСПІРАЦІЙ ПОЛЬСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

2.1. Два різновиди сарматизму на пограниччі культур

Барокова польськомовна поезія, в тому числі старопольською мовою, специфічна не лише з огляду на вибрану тематику, символічність тогочасного мислення, мовну своєрідність, а й з огляду на багатогранність образної системи творів. Ця літературознавча проблема досі не була вивчена достеменно, хоча певні кроки були зроблені як вітчизняними, так і зарубіжними медієвістами. Дослідження у цьому ключі впритул підводять нас до художньої семіосфери творів Д. Братковського.

Сарматські реалії та сарматська ментальність проникали у всі жанрові різновиди польськомовного письменства на межі XVII і XVIII століть. Вони заповнили панегірики, орації, діалоги і драматичні постановки, різні форми релігійної літератури тощо.

У барокову добу помітними стали тенденції повернення до старовини, виражені в її культурі. У цей час у польськомовному середовищі значної популярності набула суголосо з духом королівської політики теорія сарматизму, яка передбачала ідеалізацію минувщини. Ішлося про повернення до джерел праслов'янської єдності. Ідеологію сарматського міфу на польському культурному поприщі розвинули Я. Длугош («*Annales seu cronicae*», 1480 р.) і М. Меховіта, який продовжив погляди Длугоша у праці «*Tractatus de duabus Sarmatiis, Asiana et Europeana*». Міф про особливу місію сарматів знайшов широкий суспільний відгук, який виразився в історіографії та літературі.

У польськомовній поезії розвинувся ідеалізований образ лицаря-сармата, захисника вітчизни. Цій проблематиці присвячено трактат

«Declamatio contra obrectatores Poloniae» (1631) ученого, письменника та публіциста барокової доби Ш. Старовольського. До когорти славних предків він зарахував не тільки польські королівські династії та славні шляхетські роди, а й кн. К. Острозького з усім його родом та кн. Володимира Великого, хрестителя Русі. Серед відомих діячів Сарматії знаходилися також такі козацькі отамани, як О. Дашкович і П. Конашевич-Сагайдачний.

Шляхетська ідеологія сарматизму як символ єдності слов'ян знайшла своє відображення і в середовищі українських істориків та поетів. Так, З. Копистенський в «Палінодії» сарматами називав усіх слов'ян, особливо тих, хто керувався спільними християнськими засадами.

Польській варіант сарматської концепції обмежувався трьома ключовими народами, які заселяли Річ Посполиту: поляками, українцями та литовцями (білорусами). Ішлося про успішне поширення впливів польської шляхти на Сході. У цьому контексті в Україні розвинулося сарматсько-козацьке (роксолянське) бароко. Р. Радишевський окреслює його в межах таких основних засад: «Свобода, глорифікація лицарства, любов до вітчизни і готовність віддати за неї у жертву своє життя стали головними духовними цінностями, оспіваними прихильниками сарматської ідеології на зламі XVI і XVII століть на українсько-польському пограниччі. Це відобразилося в тогочасній поезії, починаючи від пісні і думи і закінчуючи великими ренесансними лицарськими поемами і трактатами» [428, с. 54]. Зародившись в епоху раннього бароко, вони майже не змінилися за сторіччя і в часи діяльності Д. Братковського продовжували формувати в літературі ідеал «лицарських чеснот» і героя-сармата.

На українсько-польському пограниччі значною популярністю користувалися мотиви давньоруських пам'яток – «Повісті минулих літ» та «Слова о полку Ігоревім». Окрім того, в літературі оспівувалась козацька слава, оскільки побутував образ козацького лицаря, захисника польських кордонів від нападів татарів і турків.

Відвагу давніх русинів оспівував у своїй поезії М. Стрийковський:

Bo już ruski naród w dziejach swych dawniejszy,
 K temu w ryserskich sprawach niż Litwa sławniejszy...
 Bo iż Mitrydatesem Ponckim królem onym,
 Który w postrach Rzymianom był niezwycięzonym,
 Z tych samych Roxolanie cnych Rusów przodkowie,
 Walczyli. Świadczą o tym w swych dziejach Grekowie [440, c. 153].

Кшиштоф Порадовський у віршованій польськомовній хроніці «Żal książąt Wiśniowieckiego i Koreskiego (Bitwa Wołoska)» описав воєнний похід, у якому загинув Міхал Вишневецький, а Самуель Корецький потрапив до турецької неволі. Автор у панегіричній формі оспівав відвагу «волинських і подільських юнаків»:

Wiedzą, i że Polacy przodek w męstwie mają,
 Którym danki i w przystępie i w mocy dawają.
 Znają śmiałość litewskich i ruskich kozaków,
 Znają dzielność podolskich, wołyńskich junaków.
 Nie tajemny im Mazur, z Prusakiem w swym męstwie
 Wiedzą, iż Sarmatowie wszyscy biją cerstwie [428, c. 62].

Подібні мотиви знаходимо в діалозі цього автора «Rozmowa Ukrainy z żołnierzem», а також у творах інших польських авторів цього періоду: С. Вітковського, П. Горчина, М. Пашковського, С. Твардовського, Л. Хлебовського та ін.

Найвідомішими представниками сарматсько-роксолянського спрямування стали поети, творчість яких була співзвучною з поетичним генієм Лазаря Барановича (М. Довгалевський, С. Полоцький, Т. Прокопович та ін.), які представляли зріле українське бароко. Їхній релігійно-моралізаторський тон поєднувався з освітньою дидактикою і заклав основи світської філософії. Розвиваючи християнську модель поезії, Л. Баранович

описував суспільні контрасти свого середовища. Він усвідомлював історичну місію сарматської Музи, коли писав:

Musiał Aroflo mój czasowi służyć

Musiał co skrócić, musiał co przedłużyć [428, с. 151].

Головними художніми засобами того часу були концепти, виражені в риторичній декларативній формі. Баранович визначав їх як «мовні іграшки» та «мисленнєві фігури». Це були численні загадки, ребуси, парадокси, несподівані метафори та алегорії на сарматську тематику, сповнені символічності.

Відтак, на перехресті двох культур формувалися два обличчя сарматизму, які мали різні національні інтенції. В типово польському його різновиді виділялися патріотичні мотиви, основані на ідеалізації шляхти як посполитого рушення. Натомість у роксолянському трактуванні Сарматії лицар мав козацьке походження, розвивав українські цінності в межах єдиної Речі Посполитої, здобував «золоту вольність», захищав християнську Європу.

Варто погодитись із позицією Н. Стеньгач, яка зауважує: «Польська патріотична поезія часів бароко не була винятковим явищем у тодішній Європі. Усвідомлення власної окремишності у більшості європейських народів Нового часу знаходило своє вираження в героїчних піснях, драматичних творах, панегіриках тощо. Ренесансові письменники відчували себе громадянами всієї Європи, а той світу в цілому, барокові – насамперед громадянами своєї вітчизни, а звідси – і перевага в їх творчості елементів національної свідомості» [280, с. 369].

Основною проблематикою у творах Братковського став польський та роксолянський сарматизм, поміж якими письменник не проводив чіткої межі. Попри це, сарматська ідеологія українського польськомовного письменника суттєво відрізнялася від типово польської Сарматії. Як слушно зазначає Марія Яньон, вона була не лише проформою, символічним дійством

чи віддаленим ідеалом «золотої вольності», а й самим способом життя, завдяки якому ця вольність здобувалася [422, с. 178]. При цьому значну роль відігравала візантійська християнська традиція, наявність окремого мовного середовища, яке надавало роксолянського забарвлення старопольським чи латинським творам того часу, поганські нашарування тощо.

Визначними представниками польської поетичної доби зрілого бароко, які писали в дусі сарматизму і були віддані його ідейним положенням, були Кшиштоф Пальчовський, Вацлав Потоцький, Самуель Твардовський, Веспазіан Коховський, Станіслав Любомирський та ін. [395, с. 192, 226]. Усі ці поети значною мірою вплинули на становлення поетичного генія Данила Братковського, який творив на межі XVII і XVIII століть, тож почерпнув найкращі традиції століття. Поетична спадщина тієї доби, написана польською мовою, виявилася як у довгих поемах, так і в коротких епіграмах, емблематах до прозових праць, панегіриках, риторичних дистихах тощо.

Польська поезія не була поодиноким явищем, яке знайшло відображення у стилістичних особливостях віршів Братковського. До зазначеного нами поетичного блоку необхідно додати барокову поезію українських поетів: Олександра Шляхтовича, Лазаря Барановича, Бартоломея Зиморовича, Афанасія Калнофойського, Феодосія Баєвського, Симеона Полоцького та ін. [427]. Братковського теж можна зарахувати до когорти поетів сарматського пограниччя, з огляду на його походження, авторський стиль та тематику творів.

Переконання в тому, що жителі Речі Посполитої є сарматами, у XVII ст. не викликало сумнівів і ґрунтувалося на доказах тодішніх істориків та географів. Уже в давньопольській хроніці Марціна Бельського з 1597 р. цю ідею чітко сформульовано і внесено до національних стереотипів, що виявилось і в літературі. Пізніше ця термінологія перемістилася дещо на Схід, охопивши винятково кресові території.

Найпромовистіше сарматська світоглядна концепція проявилася в польськомовній патріотичній поезії, що, передусім, простежуємо в ліриці Яна Кохановського [422, с. 243].

Бароковий сарматизм був позбавлений упереджень і радикалізму, які виникли на пізніших етапах його розвитку. Водночас він не був унікальним явищем, оскільки почуття національної окремішності було притаманне для народів усієї тогочасної Європи. Це виникало із потреби захисту рідного краю, збереження культури та цивілізаційних надбань, а також історичної спадщини.

Так, у вірші Я.-Т. Трембецького висловлені антитурецькі інспірації, характерні для представників Сарматії:

Ockni się, Lechu, przerwi sen twardy!
 Czuje na twój kark bisurman hardy,
 Czas przetrzeć zrzenice, a toczyć krynice
 Łez gorzkich
 Podolskie z żalu skały się krają,
 Kruszą się mury, wieże padają,
 A ty zakamiały nad sypilskie skały
 Śpisz, Lechu!

[...]

Orle Sarmacki, gdzie twe pioruny?
 Gdzie są ogniste armaty tony?
 Gdzie dawna ochota? Gdzie pradziadów cnota?

Gdzie męstwo? [422, с. 245].

Концепція Польщі як передмур'я християнства містила в собі елементи козацької звитяги, однак на першому місці стояв герой-шляхтич, захисник Європи та світу. Ця утопічна візія була покликана піднести національні почуття поляків, оживити їх патріотичний дух та ідею розвитку суспільства у шляхетському стані, яке з другої половини XVII ст. переживало період

занепаду. Очевидним є факт, що в середовищі українських шляхтичів ці ідеї знайшли відображення лише частково, оскільки там нуртували власні національні інспірації, винесені з братських шкіл, що підтверджує творчість Д. Братковського.

Ключовою для польського сарматизму була ідея месіанства. Король був вибраним Богом героєм, який мав виконати Його присуди, а Польща – вибраним народом, невинною жертвою, як сам Христос (В. Коховський та ін.) [445, с. 37–38]. Я. Длугош у своїй хроніці виводив поляків від Яфета, сина Ноя [424, с. 23]. Його теорію підтримали українські, чеські та південнослов'янські історики. Натомість інший польський хронолог, М. Бельський, під впливом Кромера висунув нове припущення, що слов'яни походять від Єктана. С. Сарніцький в «*Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum libri octo*» представив польську та литовську генеалогію від біблійного Асармота до Леха. Принагідно потрібно зазначити, що пізніше цю ідею уповні розвинули польські романтики, які вбачали в Польщі Атласа, здатного врятувати від руйнування весь світ. Зокрема, З. Морштин писав:

Czy teźże mamy zapomnieć krainy,
 Naktórej prawie niezrównane czyny
 Z monarchiami największymi cały
 Patrza zazdrosny świat i zadumiały?
 I zimna północ, i kraje australne
 Widziały nieraz znaki triumfalne
 Mężnego Lecha... [422, с. 246].

Францисканець о. В. Демболенцький представив ці погляди у карикатурному світлі, надавши їм псевдоетимологічного характеру. Згідно з його працями, Бог у раю розмовляв з першими людьми по-польськи і надав їм владу над усім світом [422, с. 187]. Ці ідеї наприкінці XVII ст. мали широкий критичний резонанс, що в часі збіглося з літературною діяльністю

Д. Братковського. Відтак, у його творах не простежуємо месіанських мотивів і польських сарматських ідеалів, натомість бачимо українського шляхетського лицаря, який стояв на захисті кордонів Речі Посполитої.

Частково погляди Братковського співзвучні з сарматськими ідеями К. Опалінського, який у збірці «*Satyry albo Przestrogi do naprawy rządu i obyczajów w Polsce należących*» охарактеризував негативні впливи закордонної моди на польську молодь. Зокрема, він писав:

Już mu i Polska śmierdzi i wszystko w niej gani.
 O Francyjej powiada, o damach baletach.
 Nic nie umie, tylko łącać i udawać rzeczy:
 W zierciedle ustawicznie ni tam mała jaka
 Muszcze się, goli brodę, i dwa razy o dzień;
 Toż na potym i w polskim stroju czynić będzie.
 Monstruje, perfumuje, pudruje i trafi
 Włosy, z których żelazo ledwie kiedy znidzie;
 Mowa, strój po francusku – i gest, i zabawa [419, с. 11].

Окрім цього, Кшиштоф Опалінський, як зрештою і його однофамілець, поет Лукаш Опалінський, осуджував польське невігластво і забобонність, облудну побожність, жадібність шляхтичів, пияцтво та інші суспільні переступи. У відповідь М. Неборовський виступив із критикою його сатиричного стилю у вірші «*Na Satyry pisane w roku 1650 Respons Jmci Pana Marcina Nieborowskiego, podkomorzego sochaczwskiego*», в якому захищав національну сарматську ідеологію і проголосив Опалінського антисарматом. Неборовський зазначав:

A ty, jakobyś nie w Polsce schowany,
 Żeś nic polskiego, widzęm nie ulubił,
 I owszem, ostrym piórem jej zwyczaje
 Zcenzurowałeś i podałeś światu
 I tej cnej matce, które cię zrodziła

I tak wysoką uczciłą godnością,
Należytegi ująłeś honoru [422, с. 235].

Зважаючи на ці радикальні підходи до сарматизму, присутні в польському письменстві XVII ст., Братковський вибрав помірковану позицію, представляючи універсальну критику жителів Речі Посполитої. Відсутня у нього й кресова Аркадія як ідеалізований образ світу, в якому він жив. Натомість гротеск і сатира – це основні риси, які поет почерпнув із середовища польських прихильників сарматизму.

Д. Братковський належав до української шляхти, яка була вихована у православному дусі, та водночас сповідувала сарматські ідеї, вбачаючи в шляхетному освіченому стані надію на духовне та мультинаціональне відродження тодішньої Речі Посполитої. Присвята його поетичної збірки польському королеві Августові II свідчила про чималі прерогативи, які Братковський отримав від королівської милості. Йому довелося виконувати дипломатичну місію, займати високі урядові пости, що зобов'язувало письменника у польському шляхетському середовищі. Зважаючи на те, що письменник творив у так звану мазепинську добу, коли посвяти здебільшого були звернені до московського царя, можемо стверджувати, що Братковський залишався її феноменальним представником, вирізнявся на загальному пограничному тлі православного світу. Тим не менше, «каменем спотикання» завжди залишалася приналежність письменника до Луцького православного братства, значну лепту в розвиток якого вніс його батько, активно формуючи світоглядну базу Братковського.

Барокова поезія того часу, окрім традиційного панегіричного характеру, вирізнялася сатиричним та іронічним підтекстом, «формальною віртуозністю», пов'язаною з інтенсивним розвитком концептів [428, с. 205]. У збірці Данила Братковського «Świat po szczęści przeuzrzany» знаходимо традиційні шляхетські епіграми, фразки, дистихи, акростиhi тощо. Вони виразно перегукуються із поезією В. Коховського, на той час поширеною

у сарматському середовищі з метою його розкритикувати і в такий спосіб поліпшити. Так, Коховський писав:

Woli, odzian lama,
 Z grzeczną w tańcu dama
 Podkówką krzesać pawiment ciosany,
 Niżli się w polu potkać z bisurmany [395, с. 222].

Із цього приводу Чеслав Гернас зазначав: «Потрібно підкреслити критичний тон в утвердженні шляхетської традиції, її цінність залежить від цінності поведінки особистостей, які її представляють, ретельністю у виконанні станових обов'язків, правом на свободи «золотої вольності», проте без зловживання, бо це право може як будувати загальне благо, так і нищити його» [395, с. 226]. Подібні мотиви зустрічаємо і в творчості Братковського. Згідно з визначенням А. Карпінського, маємо справу із протиположністю двох світів – «громадської приватності і приватності приватної» [371, с. 109].

Цікавим для дослідників явищем поезії Братковського є назви деяких творів, представлені у формі дистиха чи прислів'я («Nieuk w tej mierze, Gdy ubogie bierze» [28, с. 76], «I Wielmożny Panie, Wojna w każdym stanie» [28, с. 120], «Nie chodź za pijanego, Żal mi grzbieta twego» [28, с. 168], «Gdy stary umiera, Rozum młoda przybiera» [28, с. 238] та ін.).

Окрім формальної приналежності до шляхетських сарматських поетів, Данила Братковського єднала з цим середовищем тематична палітра. Знаходимо у нього антитурецькі вірші, критику сеймів та сеймиків, опис судочинної системи Речі Посполитої, зображення представників різноманітних суспільних станів. У розумінні поета віра людини не залежить від конфесійного поділу, а гріхи трапляються у представників усіх віровизнань. У нього немає поділу на польські та українські родини – усі однаково відповідальні за своє моральне падіння. Єдиним винятком у цій схематичній картині світу є розрізнення між польською та українською

шляхтою, оскільки друга зазнає безупинних утисків зі сторони королівської влади. Образ ображеного на польське середовище українського інтелігента (духівника, шляхтича) на початку мав виключно станове коріння, але з часом переріс у національний бунт.

Загалом моралізаторський дух, якому чимало поезій присвятили Лазар Баранович та Симеон Полоцький, наприкінці XVII ст. був ключовим мотивом польськомовної поезії. Спільно зі своїми сучасниками Данило Братковський засуджував нерівні шлюби, сімейну зраду, алкоголізм чоловіків і жінок, сімейні чвари та скупість, продажність суддів, турецьку неволю, недотримання постів, недосконалість посполитого рушення тощо.

Із акровіршів Данила Братковського народжуються не просто назви-відгадки, а концептичні образи, часто алегоричні чи персоніфіковані:

Z Liter pierwszych snadnie

Każdy to odgadnie

Szacunku nie masz / przyznacie to sami/

Tej rzeczy / które w najgorszym miewamy /

A jako jasność / w nocy najjaśniejsza /

Tak ta rzecz dobra / w pijaństwie najzacniejsza /

Emulus dobry / jak z najgorszym chodzi /

Krew ta cna / z tą złą rzadko się gdy zgodzi [28, с. 336].

«Оскільки розуміння сарматизму у різні історичні періоди і різними особами було неоднозначне, потрібно зазначити, що поняття роксолянського сарматизму на підставі піднесення українського етносу та ідеї його єдності, незалежно від територіальних поділів, значно відрізнялося від його загального виміру. Роксолянський стиль, впливаючи на розвиток літературної семіосфери, передбачав урахування власне українських коренів» [294, с. 86].

Саме в цьому руслі створено збірку сатиричних віршів, об'єднаних символічною бароковою назвою про поділ світу. Емблематичний початок

збірки повністю наслідує тогочасну письменницьку риторичку з її співвіднесенням із традицією попередньої літературної доби. Водночас у ній виразно прочитується універсальна систематизація світу, характерна для пізнього бароко: «Jam ten Świat mieszał, lubo jest zmieszany» [28, с. 38]. У поезії Братковського тісно переплетені антропологічні та космологічні мотиви. У центрі цілісної картини світу поставлено ідеалізований образ людини, на який шляхетське середовище польської та української національностей повинне було рівнятися.

Вступне звернення до Августа II, короля Речі Посполитої Польщі, до складу якої у той час входила Україна, сповнене покорі і шаноби, що теж відтворювало літературно-риторичну традицію тогочасного суспільства. Покликаючись на авторитет можновладця, Данило Братковський таким чином здобував чимало прихильників свого видання, водночас вдало застосовуючи прийом авторського авторитету, який проглядається у покорі. Розуміння сарматизму українськими митцями XVII століття не виключало ідеалізації королівської місії, що зрештою не перешкоджало виокремлювати себе як народ і боротися за його незалежність.

Ліричний герой віршів Братковського – це не бунтівник у сучасному розумінні цього слова, не революціонер, не борець з підвалинами монархії, яку було прийнято вважати волевиявленням Всевишнього, а борець проти соціальної несправедливості та національних утисків, які в часи Данила Братковського мали яскраво виражений характер. Це призвело до того, що шанований у шляхетському середовищі венденський підчаший, інтелектуал і письменник одним із перших став у ряди бунтівників проти польського режиму, поборників православної віри і національної гідності українців. Його страта на одному з луцьких майданів – це трагедія доби, яку можна було прочитати вже у контексті виданої ним незадовго до смерті поетичної збірки.

Перед читачем найчастіше постає герой негативний і сатиричний, іронічно та подекуди саркастично обіграний у художньому плані. В основному це збірний чоловічий образ, хоча доповненням до нього слугує збірна жіноча постать, що, безсумнівно, було новим віянням у літературі загалом. Замість ідеалізованого образу тогочасного героя і вознесеного жіночого начала, перед нами вимальовується його антитип, що свідчило про антитипічний задум збірки на структурному рівні, адже бароковий концепт не стосується лише контекстуального рівня творів, а й покликаний проникати на їх найглибші, первинні рівні. З цього приводу можемо стверджувати, що старопольська поезія Данила Братковського мала багатоплановий концептичний характер, що знайшло відображення в побудові образної системи.

У образній бароковій системі Д. Братковського передусім необхідно виокремити групу антропологічну, якій автор надав морально-соціального підґрунтя. Це люди різних соціальних шарів, представники різних професій та моральних устоїв. Невипадково збірка, окрім традиційного риторичного вступу з прославленням короля і емблематичною структурою, має власне авторський вступ:

Jam ten Świat mieszał, lubo jest zmieszany,
 Widziałem często Fiutę między Pany.
 Jeden żart przyjmie, miasto krotofile.
 Dobry nie zgani, a lepszy pochwali,
 Najlepszy który w mój mięszek nagali [28, с. 36].

Д. Братковський змальовував становище представників різних суспільних рангів: простолюдинів (убогих міщан і селян), жовнірів, писарів, суддів, шляхетської знаті при дворі короля і т. д. Він порівнював українську та польську шляхту і вбачав поміж ними прірву. У той час, коли польський шляхтич був для нього живим уособленням зла на землі, український шляхтич, найчастіше зубожілий, був носієм усіх чеснот та ідеалізованим

ліричним героєм. Тим не менше, у збірці віддається належна шана королівській владі, а сам король зображений спасителем усієї Європи.

У суспільній ієрархії значну роль відігравали представники духовенства, які теж ділилися на два протиставні табори – православний і католицький. Данило Братковський описував релігійні чесноти і переступи як категорії моральності суспільства. Він зауважував, що повернення до християнської моралі є дорогою відновлення справедливого суспільного ладу.

Збірний негативний образ співвідносився із шляхтичем, проте це була не українська бідна шляхта, яка займала невисоке становище в тогочасному суспільстві, а збагачений за рахунок зиску своїх співвітчизників шляхтич Речі Посполитої.

Керуючись лише формальним виміром сарматської ідеї, шляхтич удається до переодягання на східний лад, вбачаючи в цьому істинну суть сарматизму. Марія Яньон дає цьому логічне пояснення: «Неодноразово зверталася увага на те, що шляхтич-сармат носив довге і широке східне вбрання, бився за допомогою турецької шаблі [...]. Використання східної зброї пояснювалось необхідністю пристосування до боротьби з татарами. Проте причини були набагато глибші, сягали почуття близького зв'язку з культурою Сходу. Не можна сарматської одежі сприймати як маскараду». Дослідниця услід за Пшемиславом Мрозовським зазначає, що суспільна еліта таким чином будувала переконання про власну східну ментальність, возвеличувала своє шляхетське походження і декларувала приналежність до культури Сходу [422, с. 178].

Ознакою виявлення сарматської сутності мало бути спеціальне вбрання, якому барокові письменники відводили особливу роль у своїх творах. В. Соболю зазначає: «Костюм і соціальний статус – це проблема актуальна для всіх без винятку суспільств і, можливо, усіх часів. А коли йдеться про культуру та літературу барокової доби, яка закорінена в

знаковість усього, що має якийсь вигляд, – то цей аспект набуває значення чи не найголовнішого. У культурі польського бароко, як встановила Ганна Дзехцінська, королівські вподобання заохочували шляхту до наслідування, а народне убрання в той час мало чимало східних елементів» [271, с. 213].

Тому у віршах Д. Братковського тематика сарматського строю прописана дуже виразно. Зокрема, особливу символіку має його поетична трилогія «Do Żurana rożyczanego» – «Do Kontusza rożyczanego» – «Do Spódnicy rożyczanej» [28, с. 354]. Символіка позичених речей містила у собі два смислові навантаження: з одного боку, матеріальну убогість та постійну потребу побутового характеру, з другого – духовну вбогість та обмеженість, відсутність доступу до громадських привілеїв.

Братковський польській течії сарматизму певною мірою протиставив сарматизм роксолянський, питома український [294, с. 86], який не потребував жодних декларацій, а просто існував, опираючись на своє східне коріння, натомість демонстративність шляхтича-поляка сприймав як явище ненатуральне, надумане, маскарadne:

Tak u nas w Polsce / strój jest pospolity /
 Chodzi w czym Rycerz / chodzi blaźnie i ty.
 A wzdyc dla Boga / poznamy niech z stroju /
 Kto reczkę sieje / który w krwawym boju;
 Kto / coś / Kto wojen / niech będzie równina /
 Chodź zdrów w Kirejce / gdyś zabił Turczyna:
 Ale to bieda / na drugim Kiereka /
 W boju Turczyna nie widział od wieka.
 O by to drugi pierzynę wziął na się!
 Dość szerokości / a do łóżka zasię [28, с. 76 , 78].

Сатирично обіграний бароковий образ несправжнього сармата, якому не властивий дух козаччини, наскрізь концептичний, як вимагала того

література бароко. У ньому проявилася антитетичність «згідної незгідності», на якій теоретично основана вся сучасна наука про концепти.

Із тексту випливає, що Братковський дуже критично ставився до безпідставного поширення сарматських убрань у середовищах, в яких вони втратили своє справжнє призначення і зміст. Лицарський стрій мав носити лише лицар, а не його послідовник чи блазень. Крізь сатиричний тон пробивається захоплення справжньою сарматською звитягою, яка в тогочасному суспільстві була майже повністю втрачена.

Противагою до антигероя у контексті національної ідеї виступав український сармат – бідний шляхтич чи простолюдин, що був носієм усіх найкращих людських якостей. Саме цьому соціальному прошарку присвячено поетичний розділ «U Urzędnikach Ziemskich i Grozkich, ubogich, jako ja». Письменник звертався до представників багатьох професій та посад – стольника, судді, підчашого, хорунжого, старости, підстарости, писаря, намісника, вйта, прокурора та інших – із запитанням, у чому причина їхнього смутку. Він убачав у цьому спільне коріння – зубожіння, а відповідно і суспільну неперспективність.

Подібну алегорію, побудовану на образах одягу, запропонував К. Сакович в українському зразку барокового віршування, зосередившись на символіці сорочки, як найнеобхіднішого, що потрібне для людського існування. Зокрема, він зауважував:

Салатин-цар багато країн попідкоряв,
Коли ж він од хвороби важкої помирав,
То возному звелів був кошулю носити
По місту Алькаїру і так голосити:
«Отой цар великий, багато панств маючи
Сю тільки кошулю одягне, вмираючи!»
В тім гідний приклад, би-сьми се запам'ятали,
Що візьмемо з собою, і на те зважали [255, с. 297].

У цьому дусі написано чимало творів, уміщених у «Віршах на жалосний погреб шляхетного лицаря Петра Конашевича-Сагайдачного...» [255].

З іншого боку, сатира польськомовних поетів українсько-польського пограниччя була спрямована проти негативних тенденцій переймання закордонної моди. Найбільшим критиком цього суспільного переступу вважали Кшиштофа Опалінського, який водночас осуджував своїх земляків-сарматів, що поширюють забобони і неосвіченість, черпають із Заходу тільки негативні риси або перекручують справжні цінності на свій лад.

Як бачимо, в основних моралізаторських аспектах українська та польська поезії раннього та зрілого бароко були між собою співзвучні і обстоювали ті самі етичні цінності.

З особливою зворушливістю Братковський описав образ селянина, уболіваючи над його важкою працею у поезії «Pan nad Kosarzem»:

Chłopek nieborak kosą przez dzień siecze /
Już bolą barki / już pot z głowy siecze;
Już nad wieczory patrzy pilno w słońce /
Jeżeli lotnie bieżą jego gońce [28, с. 250].

У пошуках ідеального шляхтича Данило Братковський викрив пияка («Kiedy kto komu pijany co zawini / Nazajutrz mówi / chmielnicki to czyni» [28, с. 50]), гульвісу («niech się każdy zdumi / co niestateczna dzisiaj młodzież umi» [28, с. 72]), безбожну, пихату та жадібну людину, якій залежало лише на кар'єрі («Gdy flaszą wina utraktuje gości; To trzeba zaraz obrać Jegomości / Alboli Posłem / Albo Deputatem» [28, с. 54]) і багатстві («A czegoż złoto kiedy nie dokaże?» [28, с. 118]).

У поезії «Zmówiny starego z młodą» проводяться паралелі між нерівним шлюбом і недоречним поєднанням старих та нових елементів одягу (кожушка зі старих шкур та нового комірця) [28, с. 204]. Виявлена

антитетичність образів наводить на думку про приховану символічність концептів молодості та старості.

Тема багатства обіграна автором за допомогою топонімічних образів – у віршах «Oszukanie w Zamościu», «Kraków Pan», «Lwów Ojciec», «Warszawa Matka», «Lublin Siostra», «Poznań». Поширення поганих звичаїв, як і добра ідея сарматизму, має у творах географічний вимір, тому письменник глузує з величі всієї Речі Посполитої.

Логічним доповненням сатиричних описів Братковського стали персоніфіковані образи Хмелю та Калитки.

Сатирично зображаючи поляка-сармата, він висміював його формальну приналежність до сарматського світу, що відображалося передусім у шатах і титулах:

A wzdyc dla Boga / poznamy niech z stroju /
 Kto reczkę sieje / który w krwawym boju;
 Kto / coś / Kto wojen / niech będzie równina /
 Chodź zdrów w Kirejce / gdyś zabił Turczyna:
 Ale to bieda / na drugim Kiereka /
 W boju Turczyna nie widział od wieka [28, с. 76–78].

Це явище детально опрацювала у своїй монографічній праці М. Яньон, зазначаючи, що для шляхетського середовища це був своєрідний вияв патріотизму, ідентифікації [422, с. 178]. Однак, як бачимо це з віршів Д. Братковського, східний світ сприймав подібний дух сарматизму лише як прояв пафосу, нічим не обґрунтованого.

На думку Братковського, приналежність до вищого суспільного стану не слугувала зразком моральності, який мав будуватися на особистісних якостях. На основі картини українського сарматизму поет прагнув створити власну концепцію формування морального обличчя суспільства. Для цього він використав персоніфіковані образи Калити, Правди, Міха, Смерті тощо.

У його розумінні, Людина – це глина, земний порошок, про що він влучно висловився в поезії «Człowiek glina»:

Jeśli jest z gliny / to też ciało glina /
 Pod gliną cienka / złamie się drabina /
 Proch człowiek (mówią) to trzeba potroszki /
 Tę glinę suszyć / w lżejsze postem proszki [28, с. 294].

Таким чином, щоб позбутися земних спокус та гріхів, автор пропонував вдатися до аскетичних релігійних практик, які розпочинаються з посту.

Національне начало не оприлюднене письменником відкрито, проте вимальовується з підтексту збірки. Фрагментарно оспівана «золота вольність», яка була метою будь-якого прояву сарматизму.

Письменник саркастично зазначав:

Toć Rycerz dobry sławny znamienity /
 Potrzebny zawsze Rzeczypospolity /
 Granice Polskie zaczął rospościerać /
 A ty mu śmierci każesz dziś umierać /
 Czyli nie widzisz / jak krew leje żyźnie /
 Pofolguj śmierci / potrzebny Ojczyźnie /
 A śmierci rzecze / Ojczyznę przywita /
 I mnie potrzebny / ja Rzeczpospolita” [28, с. 256].

Локального виміру його поезіям надав образ зубожілого шляхтича, який, поряд із селянином, повсюди утискався і гнобився. До цієї суспільної групи автор зараховував і себе, неодноразово повертаючись до традиційного представлення авторської покори і свого морального авторитету.

Хоча в поезіях Данила Братковського й не знаходимо безпосередніх описів степу, козаччини, а образ «золотої вольності» згадано лише у вступній частині, ці реалії логічно випливають із барокового контексту. Сприяли цьому загальноприйняті концепти, які вповні висвітлювали ідеалізований образ лицаря-сармата.

Ідеал сарматського суспільства мав опиратися на почуття істинного патріотизму, а не надуманої патетики, яка на той час була характерною для Речі Посполитої. Ця проблематика висвітлена у поезіях топонімічного спрямування:

1) Panem jest Kraków / Panem człeka głosi /

Z złotem / z pieniędzmi ku górze wynosi;

2) Lwów Ojciec własny / Synowi dodaje /

Kiedy Synowi w mieszku dosić staje /

Tylko najgorzej w nim jest na mazura /

Niechce byź Ojcem / kiedy w mieszku dziura;

3) Samem doświadczył że ta cna Warszawa /

Dalszym przychodniom jest to Matka prawa /

Z Litwyli będziesz / czyli z Kijowa /

Będziesz miał w mieszku / chętnie Matka schowa [28, с. 258].

Як бачимо, від морального образу особи загалом автор поступово переходить до ролі шляхетної людини у суспільстві і морального образу вітчизни, не асоціюючи його з тогочасним загальноприйнятим поняттям про вітчизну Річ Посполиту.

Сатиричні мотиви поетичної збірки були покликані відображати тогочасну картину суспільної дійсності, натомість поширені барокові концепти письменника претендували на статус художнього оздоблення, що в реальності часто могло переходити в утопічні ідеї. Неможливо було поєднати ідеалізовану письменником абсолютну польську монархію з його національно-визвольними прагненнями.

Братковський уводить у вірші своє авторське «я», але, разом з тим, вдається до риторичної авторської скромності, яка мала слугувати зразком для опонентів. Таким опонентом для письменника став з часом увесь польський світ, у якому Братковський так себе і не віднайшов. Єдиним

виходом для нього залишалася небесна нагорода, про що свідчить останній вірш його збірки «Pałac niebieski»:

Pałac niebieski dobrym zbudowany /

Tak wiele z gnoju będzie między Pany.

Trudno rzecz będzie / aby chłopku zasię /

Porówna Pan Bóg wszystkich / w onym czasie. Amen [28, с. 364].

Таким чином, спостерігаємо духовну трансформацію Д. Братковського, який від ідеї спільного для Речі Посполитої оновлення суспільства перейшов до козаччини та ідеї повстанської боротьби за релігійно-національне визволення. Ця ідея пізніше була розвинена у творчості інших поетів, у тому числі дуже гостро інтерпретована у віршах Тараса Шевченка. Тож у багатонаціональному та багатоконфесійному суспільстві творча амбівалентність не була явищем випадковим, а мала глибоке суспільне та особистісне підґрунтя, як бачимо це на прикладі поезії Братковського.

Сарматські мотиви простежуємо в барокових колядках, на які не мали впливу ранньобарокові геральдичні нашарування, як це сталося з іншими видами поезії. Майже всі письменники, які належали до середовища середньої шляхти, магнати та міщани в цьому ключі розвинули власне сарматський жанр, який отримав назву «вотум» («Votum»). Це був до кінця жанрово не обмежений засадами стилізований програмний маніфест, у випадку поезії – у римованій формі, із відкритою композицією, який розкривав або політичні мотиви (сеймовий «вотум»), або цінності та філософію життя у селі на лоні природи (шляхетсько-поміщицький «вотум»).

У літературознавчому плані цей вид писань детально розглянув Я. Пельц. Зокрема, він зауважував: «Зміни у старопольському поміщицькому вотумі у XVII ст. відбувалися насамперед в ідейній сфері. Вони відображали трансформації в свідомості шляхти і магнатів, для яких „сільське щастя” чи поміщицька „Аркадія” все частіше ставали місцем, котре ізолювало людину

від проблем і світових клопотів, водночас обмежуючи і громадські обов'язки, від ідейних неспокоїв і турбот про майбутнє вітчизни» [422, с. 257].

Такі вотиви знаходимо у творах В. Коховського, З. Морштина, Д. Наборовського, В. Потоцького та ін. Потрібно зазначити, що цей жанр відігравав ключову роль у формуванні ідейних вподобань письменника, визначенні його ліричного героя в контексті суспільної проблематики.

Не всі митці мали можливість оцінити переваги сільського життя. Так, довго служив при дворі, тож лише наприкінці життя мав можливість зблизька пізнати особливості «Аркадії» Даніель Наборовський. Знаковим стало його поетичне прощання із своєю кар'єрою, яку він покидав без жалю:

*Żegnam was, bez korzyści, a pełne zazdrości
Urzędy i was z nimi dworskie obłudności
Niechaj już w cieniu siedzę dąbrowy zielonej,
Zażywając zabawy Muzom poświęconej* [415, с. 186].

Збігнев Морштин ніколи не мав можливості проживати в сільській місцевості, тож у своїх творах і листах виразив тугу за таким типом життя. Із його віршів, як і з творчості О.-Т. Ляцького чи Г. Любомирського, можемо зробити висновок, що тенденційною була мода на селянське життя, яке асоціювалося зі щасливою сарматською «Аркадією», що з часом стало синонімом власне українських земель, так званих польських Кресів.

У порівнянні з іншими польськомовними творами барокової доби, у поезії Д. Братковського аркадійські візії світу висвітлені мінімалістично, натомість політична позиція письменника особливим чином виявлена в його умовно позначеному підрозділі «*Votum słuszne i niesłuszne*», який за жанровими характеристиками потрібно зарахувати до групи сеймових «вотивів» [Бр, 352–354]. Це своєрідна добірка афоризмів, об'єднаних спільною тематикою: «*Do Rządu pożyczanego*», «*Do gumaka pożyczanego*», «*Do Kontusza pożyczanego*», «*Do Spódnicy pożyczanej*». Відмова від усього

чужого виносить образ сармата у поетичних творах Братковського на якісно новий рівень – національного самоутвердження.

Чесна політика описана ним у вступному вірші цієї групи панегіриків, який так і називається – «*Votum słuszne i niesłuszne*». Концептично обіграні дві полярні позиції під час сеймових дебатів та голосувань. Автор представив себе як наочного свідка цих подій:

*Superarbitrem kiedy więc bywałem /
Vota kryskami tak zawsze pisałem:
Votum niesłuszne kiedy wydał który /
Ciżgnąłem kredą kreskę na dół z góry.
Sam się ten pisał od góry do dołu /
Po krysce zbieży do piekła padołu [28, с. 352].*

Поет гостро зауважував, що нечесному політику прокладена пряма дорога додолу – у пекло. Антигерою протиставлено чесного учасника сейму, який, відстюючи правду, відривається від землі і все ближче наближається до небесної нагороди:

*Przy jednej prawdzie votum było które /
Ten kryskę pisał już z dołu na górę.
Sam się takowy od ziemi podnosi /
Wzgórę do Nieba kiedy prawdę głosi [28, с. 354].*

Відтак, розвиток сарматського «вотуму» в його сеймовому різновиді простежуємо у творчості Братковського на межі з панегіричною сатирою, яка жанрово переважала в його збірці. Натомість відсутність аркадійських мотивів свідчила про особливий вид сарматизму письменника – козацько-роксолянський. У боротьбі за політичні привілеї української шляхти та відстоювання її прав на сеймах, Братковський не мав часу на сентиментальну тугу за селянськими краєвидами, як це бачимо у польськомовних письменників, які належали до польської літературної парадигми. Його

поетичний голос звучав радше практично, аніж лірично і закликав до радикальних суспільних змін, оснований на християнській моралі.

У віршах Братковського лише принагідно проглядається ідея козацької «золотої вольності», її можна лише передбачити. Тим не менше, зрозуміло, що різка критика суспільства спонукала письменника до подальших вчинків, які вилилися вже не на папері, а на полі повстанської діяльності. До таких висновків особливим чином спонукає читача образ автора – учасника суспільного життя, та водночас начебто стороннього спостерігача, який виносить присуди, ділить світ на полярні частини, не знаходить жодного виправдання для свавілля заможної знаті. У цьому плані зрозумілою є назва збірки Братковського – «Світ, по частинах розглянутий» («Świat po części przezyrzany»).

Образу автора та іншим сарматським втіленням у збірці «Świat po części przezyrzany» потрібно присвятити подальшу частину нашого дослідження, звернувши особливу увагу на передумови та чинники виникнення барокового концептизму українсько-польського пограниччя на межі XVII та XVIII століть.

2. 2. Релігійні та антропологічні інтенції автора

Барокова антропологічна концепція була побудована на універсальному світосприйнятті макро- та мікрокосмосу, що дозволяє нам стверджувати існування у ній індивідуалізованої міфотворчості, на чому неодноразово наголошували дослідники давнього польськомовного письменства [295, с. 339]. У світлі цих медієвістичних досліджень необхідно розглянути один із аспектів міфотворчості зрілого бароко – концептичну антропологію поезії Д. Братковського.

Поділена на короткі титуловані вірші, збірка має традиційний бароковий емблемат замість вступу з шанобливим звертанням венденського підчашого до польського короля Августа II. Це свідчить про те, що Братковський

прагнув офіційно вплинути на тодішню громадськість і хоча б частково змінити її спосіб життя та мислення. Ідеалом такого суспільного порядку повинен був слугувати насамперед володар держави, на чому письменник неодноразово наголошував в емблематичній посвяті. Король Речі Посполитої – це захисник християнства загальноєвропейського рівня, поборник своєї держави перед лицем усіх небезпек, славний муж та воїн. У цьому поетичному звертанні концептично обіграні два основні образи – Матері Доброти та Дочки Вдячності («Matka jest dobroć, wdzięczność Córkę rodzi») [28, с. 40]. Ідеалізований образ людини епохи бароко висунутий автором на передній план з метою заохочення до його наслідування.

Одразу ж у вступі читач натрапляє на різку суспільну сатиру тогочасного шляхетського державного ладу, який утискає людину і піддає її різноманітним спокусам:

Jam ten Świat mieszał, lubo jest zmieszany,
 Widziałem często Fiutę między Pany.
 Jeden żart przyjmie, miasto krotofile,
 Drugi u prawdę może przyjąć mile.
 Dobry nie zgani, a lepszy pochwali,
 Najlepszy który w mój męszek nagali [28, с. 38].

Збірка отримала офіційне *imprimatur*, яке свідчило про те, що авторські ідеї не суперечили офіційному богословському вченню. Вірність королю та прихильність до державної верхівки представлена Данилом Братковським з суто риторичних міркувань: він вдало використав традиційний топос авторської покірності, аби надати поетичному посланню статусу достовірності та громадської ваги. Ця риторична традиція повністю була перейнята письменниками бароко з попереднього літературного етапу і не вступала з нею в суперечність, незважаючи на авторську суспільну позицію.

Окрім ідентифікації авторської позиції, необхідно звернути увагу на перелік тих моральних цінностей, яким письменник надав у збірці перевагу.

Вони виникають з барокової єдності протилежностей – літературного «доведення від супротивного». У творі висміяні пияки, гульвіси, скупі, жадібні та захланні люди, питущі, гнівливі та сварливі жінки, неуки, безбожні, несправедливі, облудні. Письменник охопив ці характеристики в межах двох груп основних мотивів – релігійних і антропологічних.

Л. Софронова слушно зазначає: «Очевидно, що у витворенні (...) картини світу й образу людини велику роль відігравала християнська доктрина, від якої не відходило мистецтво того часу. Воно повторювало основні її положення в художній формі, але перевагу надавало тим з них, які містили в собі парадокси, початково були антитетичні» [315, с. 49]. Таке релігійне світосприйняття містилося у межах найголовнішого протиставлення суспільно-релігійних ідей: «зіставлення двох невимірних, непроглядних прірв – безодні гріха і безодні благодаті – є одним із ключових мотивів християнської думки» [2, с. 216].

При цьому варто зазначити, що не існувало принципового поділу на православні та католицькі моральні чинники – автори польськомовної поезії барокового періоду ідентифікували їх, таким чином творячи цілісний комплекс засад християнського буття.

Попри значну популярність релігійних ідеалів, які неодноразово закликали навіть до аскетизму, людина бароко не гордувала плотськими задоволеннями. Так, С. Гарчинський звинувачував священників у тому, що вони займаються тільки духовними справами і не цікавляться мирськими проблемами своїх парафіян. В одному зі своїх листів він зазначав: «Христос зцілював хворих і вмивав ноги апостолам, освячуючи таким чином людину цілком» [405, с. 137]. Погляди Гарчинського здобули значну популярність, оскільки представляли концепцію єдності релігійного життя і побуту людської особи – «людину цілком».

Ця концепція в польськомовній літературі XVII ст. представлена крізь призму суспільного співжиття всіх станів, конфесій і народів.

В. Чаплінський, Я. Блонський, Т. Хшановський, Я. Тізбор та ін. підкреслюють характерний для барокової епохи потяг до «мирських утіх». М.-К. Сарбевський із цього приводу зауважував:

Jak bez warunku,
Tak bez frasunku
Bezpiecznie żyją,
Jedzą i piją [448, с. 447].

Ця перевага мирських задоволень не була повсюдною. Так, З. Морштин інтерпретував долю людини як війну з сатаною, світом і тілом. На його думку, життя сповнене суперечностей, уміщених у межах двох протилежних альтернатив – вічності та минулості. Простежуючи систему образотворення у збірці Д. Братковського, знаходимо повну згідність із цією позицією сприйняття людського буття. Що більше, у деяких барокових письменників зауважуємо депресію через негативний вплив світу, як бачимо це в творах Г. Любомирського («сарматського Соломона»), які перегукуються з метафізичною лірикою європейського бароко:

Lepszy dzie śmierci i ten, który wdaje
W grob ludzi, niz ten, co na świat wydaje [405, с. 140].

З огляду на влучність таких висловлювань потрібно підкреслити їх значне поширення в суспільстві і набуття ознак фразеологічних зворотів і крилатих висловів. Як бачимо з назв віршів Братковського, він теж претендував на такий суспільний резонанс, будуючи титульні фрази на зразок прислів'їв римованого характеру.

Безтурботність розваг та бенкетів шляхетського стану в поезії Братковського піддані жорсткій критиці. Таку саму позицію письменник займав і щодо міщанського способу життя, селянського добробуту, суддівських і сеймових привілеїв. Особливістю його сатиричного тону було незважання на рід чи особу. Лише щодо королівської влади письменник

зберігав поміркованість, підносячи її понад гріховністю всього суспільного ладу.

Ідеалом шляхетського життя було проживання в селі, на лоні природи, що виникало із моральних засад епохи, однак із часом набуло ознак побутової розкоші. Водночас атрибутами шляхтича мала бути військова справа, участь у битвах і лицарська звитяга. Прикладом слугували античні та сарматські герої. Об'єднувало шляхетський стан явище посполитого рушення, коли кожен мав піднятися на заклик до боротьби за необхідності захисту вітчизни. Щоправда, у XVII ст. ця традиція вже почала занепадати і залишалася лише формальним чинником шляхетської слави.

Необхідним атрибутом ідеального громадянина Речі Посполитої мала бути освіченість, до якої закликав у своїх сатиричних віршах В. Потоцький. Зокрема, він писав:

Jako rióro białe u czarnego kruka

Tak w pysznym a bogatym rzadka rzecz nauka [405, с. 144].

У часи зрілого бароко інтелектуалізм загалом не користувався значною популярністю, тож невігластво було предметом критики багатьох письменників. У світогляді більшості громадян Речі Посполитої простежувався ірраціоналізм. Віра в магічну силу рослин, тварин і зірок сприяла розвиткові образів чарівника і відьми. Частково релігійні постулати заміняли наукові положення, що сприяло формалізації релігійного життя.

Знаменним для цього періоду став пацифізм шляхти як один із видів політичної культури. Каспер де Тенде так характеризував це явище: «Польська шляхта вважає, що в її інтересах не вести з ніким ніякої війни і завжди зберігати мир із сусідами, завдяки чому вона зможе зберегти неподільними всі землі» [402, с. 162].

Погіршення економічної ситуації, воєнні розрухи, зростання стресів, вплив іноземних культурних взірців стали причинами занепаду та зuboжіння шляхетського стану, що, в свою чергу, спонукало до ксенофобії, мегаломанії

та консерватизму. Сповідування сарматських ідей було чи не єдиною можливістю духовного відродження шляхетського суспільства. На цій основі формувався своєрідний симбіоз політичної ідеології шляхти з бароковою культурою. З огляду на це у суспільстві розвивалися дві основні візії майбутнього.

Одна з них, основана на поглядах П. Скарги, не виходила за межі катастрофізму. Релігійна література в цьому контексті вказувала на минаючий характер земного життя, невблагальність смерті, можливість швидкого кінця світу. У цьому дусі були написані твори Я.-А. Морштина, Є. Міхальського та ін.

Більш поширена, оптимістична візія майбутнього Речі Посполитої зосереджувалася на Божому благословенні, вірі в силу людської цивілізації, перемозі християнства. Я. Тазбір визначив її так: «Вірючи в необхідність польської шаблі для захисту християнської Європи (славетне передмур'я) і польського збіжжя для харчування Заходу, а самої держави для збереження рівноваги на континенті, плекано надію, що Провидіння захистить поляків» [444, с. 130–131].

Ідеалом справжнього шляхтича була людина непитуща, щедра та побожна, тиха і милостива, освічена, нежадібна до грошей. Тут перед читачем постає піднята Братковським локальна проблема убогої української шляхти, яка мало чим різниться від бідняків, хоча, згідно зі своїм статусом, претендує на суспільну еліту.

Національне ядро світогляду поета становила його приналежність до православної Церкви і Луцького братства (релігійний фактор), а також барокова антропология (кордоцентризм і теоцентризм у їх гармонійному поєднанні), що визначило систему цінностей письменника. Однак це лише напрями дослідження, бо жоден письменник як особистість не може вміститися в чітко визначені, обмежені рамками ідеї.

П. Борек додатково вказує на чисто людський фактор поведінки Братковського, вбачаючи в його поглядах більше барокової манірності, ніж правди. Зокрема, він зазначає: «Знайдені в українських архівах нові вихідні матеріали спонукають до переоцінки попередніх тверджень, – зокрема, в працях наших східних сусідів, – щодо біографії автора збірки епіграм ... Задіяний в різних суперечках на тему маєтків, сім'ї, сусідів, релігії, він не міг зупинитися в гонитві за доходами, реалізацією егоїстичних прагнень, навіть якщо вони втілювалися не без шкоди для „ближніх”. Ексцеси з сусідами, численні побиття селян, а в одному випадку навіть доведене вбивство, демаскують міф про Братковського як про шляхтича, який любив підданих і боровся за їх права. Траплялося, що іноді він годував селян, але робив це виключно з точки зору їх придатності для відпрацювання панщини. Також розбій, до якого він вдавався у ставленні до православного духовенства в Луцьку, а тим більше уніатського кліру в орендованому Малині, не залишають нам ілюзій щодо його „побожності”. Постійна присутність Братковського (як сторони в суперечках) в гродських книгах не вказує також на його „людяність” і мирні настрої. Маючи різку натуру, він легко впадав в емоції і здійснював різні насильницькі дії. Хіба це супроводжувала глибока і ревна віра? Цю тему джерела замовчують » [375, с. 1117].

Зважаючи на критичну позицію П. Борека і розуміючи, що історична постать Д. Братковського сповнена суперечностей, які лежать поза цариною літературознавства, вважаємо, що слід зосередитися саме на інтенційній системі барокового мислення поета періоду зрілого бароко, не розвиваючи історичної версії про національного героя і святого подвижника. На нашу думку, така позиція літературних критиків буде більш об'єктивною і допоможе у визначенні справжньої художньої цінності досліджуваного матеріалу, а не його історичних інтерпретацій.

Ідеал людини за часів розвитку бароко мав цілісний характер. Це було втілення християнських чеснот у колі різних вікових категорій. У віршах

Братковського він ще більш конкретизований, оскільки автор описував суспільні стани, професії, політичні кар'єри своїх героїв, рід повсякденних занять і т. п. Поняття «людина» в поезії Данила Братковського співвідноситься з поняттям «світ» виключно в негативній наповненості цих концептів і протиставленні їх божественним істинам. Бачимо це, наприклад, у вірші «Ten świat niewieczny, tym niestateczny». У ньому автор зазначає:

Ehej, na świecie nie masz nic trwałego /
 Nie masz stałego / nie masz pociesznego /
 Tu dziecię kona / tu drugie choruje /
 Serce Rodziców żał tyranizuje.
 Szczęśliwsi (mówią) nie mający dzieci /
 Dzieatki suchota / wielka boleść Matek;
 A którzy z sobą dziecetek nie mają /
 Przedziwnie znowu mówiąc narzekają:
 My nieszczęśliwi / my dzietek nie mamy /
 Co dziecię kochać / z natury nie znamy.
 W frasunku świecki zajrzy duchownemu;
 To (mówi) żywot coż dokuczy temu;
 Nie strapi dziecię / i żona nie złaje /
 Jeść / pić / w czym chodzić / zawsze mu dostaje.
 Duchowny zasię w swej zamkniony Celi /
 Świat farbowany w oczach mu się bieli... [28, с. 158].

Поряд із недосконалістю сімей з дітьми та бездітних батьків, представників мирського і духовного станів, письменник описав важкий побут солдатів, бідняків, зображуючи в той же час багатіїв, які не знаходять в житті спокою. У вірші «Świat» Данила Братковського людське існування представлено як ланцюг нестабільних, минутих явищ. У той же час це ланцюг пов'язаних між собою антропологічних концептів, серед протиріч

яких виділяється їх загальна філософсько-релігійна риса – нетривалість буття.

Króle / Hetmani / i ludzie uczeni /

Sławni / dostatni / Rycerze ćwiczeni.

Koronacje / Sejmy / i Sejmiki /

Wszystko przebiega / jak zwierz bieży dziki.

A naostatku co ma świat / zginie /

Ziemię przepali / Niebo w trąbę zwinie [28, с. 100].

Уява поета переносить читача на сейм, у королівський двір, на весілля бідного з багатою, старого з молодістю, на похорон глави сімейства, багатія або старшого брата, в православну церкву, де дівчата не моляться, а зітхають за своїми судженнями, в суд, на застілля і т. п. Усюди людина не знаходить розради, не розкриває своїх кращих якостей, а йде услід за мирськими примхами.

Людина бароко сповнена внутрішніх протиріч, сумнівів, шукає своє місце в житті і, суголосно трагізму літературного стилю, радше не знаходить його, продовжуючи внутрішній діалог з Богом про сутність буття. Її шлях ускладнений життєвими непередбаченими труднощами, повсякденним вибором між добром і злом, про що свідчить метафорика швидкоплинності.

Причиною розколу духовного світу барокового середовища Братковський вважав не стільки обставини політичного характеру, скільки неосвіченість самих громадян Речі Посполитої, для яких вона вважалась Матір'ю. Оскільки країні відведено було материнське начало, то батьківську функцію виховання підданих в Речі Посполитої виконував король, якому Данило Братковський присвятив збірку своїх поетичних творів. Незважаючи на критичний стан суспільства і сатиричний тон книги, письменник уникав критики королівської влади, чи то вважаючи її визначеною волею Бога, чи то дипломатично не відкриваючи загалу свого ставлення до монарха і таким

чином обходячи вимогливу цензуру. Так чи так, його вступна промова на честь короля сповнена пієтету, що для шляхти було ознакою доброго тону.

Принагідно варто пригадати, що польськомовна поезія зрілого бароко в Україні розвивалася в період правління Івана Мазепи, відомого мецената освіти та науки. Тогочасна літературна традиція українсько-польського пограниччя вирізнялася значним динамізмом розвитку. Польськомовні твори Баєвського, Барановича, Євлевича, Могили значно вплинули на формування нової письменницької генерації. Головним жанровим різновидом залишалися панегірики. Унаслідок політичних перемовин із Москвою в більшості поетичних посвят змінився адресат похвали – ним став російський самодержець. Посвята польському королеві в поетичному томі Д. Братковського ішла у розріз із тогочасними емблематами і традиційно була скомпонована в дусі польської антології фрашок та епіграм.

Попри таку особливість, до однодумців поета, митців українського зрілого бароко можна зарахувати П. Орлика, І. Орновського, П. Терлецького, С. Яворського. У своїй ліриці вони роздумували над становленням українського письменства, яке після смерті П. Могили переживало важкі часи загубленості та пошуків ідентифікації.

У цій культурній окциденталізації С. Яворський скеровував погляди сучасників на інших визначних діячів доби, яким належала першість у збереженні національних ідей. Так, вихваляючи митрополита Варлаама Ясінського у вірші «Hercules post Athlantem», він писав:

Macie albowiem ludzi uczonych tak siła,
 Z których każdy może bydz wasz drugi Mohiła.
 Oto między innemi Jasińskiego macie.
 Wszak już jego ku sobie Dobrodziejstwa znacie.
 Doznałeś jego łaski miły Helikonie.
 Gdy przy Rektorskim tobą rządził Scypionie.
 O jakieście wesoło w ten czas Muzy grały

Gdyście przy samym Parnasie tego rządce miały [428, с. 212].

Варто погодитися із думкою Р. Радишевського, який у своїй монографії про польськомовну поезію бароко зауважив таке: «Часи Мазепи – це період найбільшого розквіту поезії українського бароко, помімо внутрішніх поділів та суспільних неспокоїв і пролитої крові. У поезії повертається культ лицарства. Творці знову звертаються до ідеології дещо призабутого сарматизму. Знову набуває популярності латинізована назва України та українців – Роксоланія, роксолани, русини, яку використовували для розрізнення з назвами Росія, росіяни, які привласнила собі Москва на початку XVIII століття. Типовий тогочасний український поет міг сказати про себе і свою творчість, як зробив це Іван Орновський, що він – „Rosskiego Parnasu a Muz Sarmackich sługa”» [428, с. 222].

Показовим є те, що спокійна та врівноважена позиція Д. Братковського щодо польського уряду ішла врозріз із його життєвою позицією та буйною вдачею. Так, відомий історичний факт, що плануючи антипольське повстання в 1700 році, Д. Братковський звертався за допомогою до І. Мазепи, який перебував тоді у Львові. Після того, як козацький очільник відмовив у допомозі бунтареві, Братковський вдався до змовин із організатором національного повстання С. Палієм.

Із аналізу віршів збірки «Świat po szczęści przeuzrzany» напрашується висновок, що за символічністю їхніх концептів нуртував гнів, який наростав поступово, формуючись у радикальне світосприймання поета-бунтаря. Зовні це була виважена статечність українського шляхтича, якого король обдарував багатьма привілеями. Тому, на перший погляд, так пієтично звучить вірш Братковського «Rzeczpospolita»:

Toć Rycerz dobry sławny znamienity /
 Potrzebny zawsze Rzeczypospolitej /
 Granice polskie zaczął rozpościerać /
 A ty mu śmierci każesz dziś umierać /

Czyli nie widzisz / jak krew leje żyźnie /
 Pofolguj śmierci / potrzebny Ojczyźnie /
 A śmierci rzecze / Ojczyznie przywita /
 I mnie potrzebny / ja Rzeczpospolita [28, с. 256].

Паралель «смерть – вітчизна» містить у собі декілька смислоутворень. З одного боку, це вияв патріотичних інспірацій громадянина Речі Посполитої, його жертвності та розуміння суспільних потреб. З іншого боку, може йтися про прихований образ занепаду польської держави, внаслідок чого поезія стає знаком авторського розчарування офіційною сарматщиною, якою було просякнуте тогочасне суспільство. Такої двозначності не знаходимо в іншій однойменній поезії Братковського, написаній у формі фразки. У ній поет виразно вказує на негативні конотації, виражені тим самим антагонізмом «смерть – вітчизна»:

Rzeczpospolita /Polska się nazywa /
 Rzeczpospolita / wszustek świat obliwa:
 Świat śmierć oblewa / tak śmierć nie użyta /
 Wszystkim na świecie / jest Rzeczpospolita [28, с. 186].

Єдиним персонажем поетичної збірки, у якого не знаходимо негативних рис, виявляється сам автор творів. Він, як йому здається, справедливий і праведний, хоча й обмежений в матеріальних і кар'єрних можливостях. Письменник узагальнював власні потреби, зводячи їх до потреб української шляхти, яка займала гірший суспільний щабель в державній ієрархії порівняно з шляхтою польською. Авторитет автора епоха бароко успадкувала від риторики попереднього періоду і, як бачимо, беззаперечно втілювала його в кожному творі.

«На відміну від антропології ренесансу, особливості людського буття за часів бароко змальовувалися як динамічний процес, були прикрашені різноманітними емоціями, полярністю образної системи і жанрових характеристик. У цьому новому кліматі людина займала не центральне,

а другорядне місце, поступаючись всіма почестями Богу. Поширена теоцентрична позиція слугувала опорою для збереження значення сакрального символу, що в художньому плані було особливою цінністю» [12].

Релігійність громадян Речі Посполитої виражалася в різних конфесійних вимірах. У Братковського це було православ'я, яке виросло на національній ідеї, чому сприяла активна діяльність в Луцькому братстві. Попри це, приналежність до православної гілки християнства в його поезії майже не помітна, оскільки поступається місцем універсальним поняттям християнської віри. Таким чином, людина все ж піднімається над умовностями світу і прагне до божественних реалій у всіх напрямках свого розвитку. Саме тому проблематика віршів Данила Братковського настільки різноманітна. Це не тільки калейдоскоп гріхів, але й мозаїка кращих прагнень, ідеали яких втілені в сотеріологічному просторі.

Як бачимо, антропологія творчості Данила Братковського і тісно з нею пов'язана релігійна позиція автора зіграли ключову роль у розвитку авторської художньої концептосфери і визначили життєві прерогативи письменника, що вводить нас в особливий часопростір його творів.

Можна повністю погодитися із загальною заувагою щодо часопростору літератури Середньовіччя, зроблену Вікторією Коркішко: «У середньовічній культурі, разом із уявленням про першопричину усього сущого, з'являється так званий казуальний час. Його прояви маємо можливість спостерігати у релігійних текстах. На фоні релігійного уявлення про початок і неминучий кінець Всесвіту з'являється есхатологічний час, тісно пов'язаний із поняттям процесу ентропійного розвитку. Однак у східних релігіях, зокрема в індуїзмі, наявний так званий спіральний час. Він обумовлений поняттям про нескінченне переродження усього живого на землі» [130, с. 389–390].

Структура збірки Братковського повністю підтверджує тезу про казуальний та есхатологічний вимір хронотопу письменника. Поряд

із видимою частковістю, на яку автор посилався на початку книги та в назві, він безапеляційно стверджував у вірші «Koło Świat. Autor do siebie»:

Koło świat (mówią) kołem się obraca /
 Nabędzie wiele / aż razem utracą /
 Zbywszy wszystkiego znowu nabyć może /
 Fortuny koło / w ręku twoich Boże [28, с. 278].

У поезії Данила Братковського представлено локальний часопростір – ми зустрічаємося з ліричними героями посеред їхніх буднів, пошуків кар’єрного зросту, справедливості в середовищі несправедливих, на що автор вказує, зображаючи конкретні життєві ситуації, очевидцем яких був він сам. Водночас письменник поширює рамки цієї локалізації, відтворюючи моральне та суспільне обличчя всього краю, який належить до європейської спільноти. У державі, де народи були об’єднані під спільним знаменником Речі Посполитої, існували проблеми неправди, ненажерливості, підкупу, алкоголізму тощо. Разом з тим Братковський пропонує читачеві поглянути на світ очима Божої справедливості, що неминуче мало призвести до оздоровлення громадського духу на всіх його рівнях.

У контексті сказаного варто підсумувати, що часопросторовою, а відтак і образною домінантою творчості Братковського було поєднання чинників локального й універсального, буденного і піднесеного, сатири та ідеалізації, а також загально двох культур на українсько-польському пограниччі. У цьому різноманітті вимірів авторського хронотопу бароковий концепт відігравав основну роль як засіб художнього відтворення дійсності, відповідно до риторичних вимог історичного та літературного періоду. Завдяки концептуальності системи образотворення письменникові вдалося не лише віддати належне переважаючому на той час бароковому стилю, а й за допомогою сатири максимально наблизити свій художній часопростір до дійсності.

2. 3. Система образотворення барокової моралізаторської лірики

Поетичні твори Данила Братковського стали своєрідною програмою формування морального обличчя громадянина давньої Речі Посполитої, до складу якої входила на той час Україна. Сама назва збірки передбачала поділ на основні компоненти суспільно-виховного характеру, які автор прагнув заакцентувати. Ці так звані «частини» письменник об'єднав в єдине ціле, представляючи образ ідеального шляхтича, як зразка для наслідування. Братковський виділив у вигляді поширених віршованих звертань розділ «O Urzędnikach Ziemskich i Grodzkich, ubogich, jako ja» [28, с. 58], проте далі у збірці немає чіткого формального поділу на окремі частини. Це радше, на перший погляд, хаотично розкидані поезії на різні теми побутово-етичного змісту, які подекуди переходять у тематику універсального характеру.

Промовистими в моралізаторському плані є назви поетичних творів, котрі несуть потужне виховне навантаження: «Przykład Pokory», «Równość nierówność», «Prawda», «Pokorna Żona», «O Chmielu», «O pracy ludzkiej», «Do hardego» тощо.

Письменник детально розглянув моральне обличчя представників різних професій та суспільних станів: «Pan i Żebrak», «O Żołnierskiej zapłacie», «Chwała Posła», «Starostwo Przemyskie», «Do Łowczego», «Do Komornika». Специфікою його творів також є окремо представлена політична проблематика: «Przywitanie na Sejmiku», «Swiecka Polityka», «Izba Poselska», «Rzeczpospolita».

Автор засудив відсутність моральності у самій людині, незалежно від стану чи роду, таким чином надавши проблемі внутрішнього виміру:

My to robimy / a świat winujemy /
Osoba winna / my obraz bijemy [28, с. 140].

Із цього погляду необхідно виділити групу чоловічих образів, серед яких ключову роль відведено шляхтичеві, а в його особі – і самому авторові.

2. 3. 1. Образ шляхтича. Сатиричний характер збірки поезій Данила Братковського був резонансом на тодішні суспільні події в Речі Посполитій. Здобувши високу освіту в Києво-Могилянській колегії, де у той же час навчався майбутній керівник повстання Семен Палій, та в Італії, письменник отримав важливі суспільні титули: був секретарем посольства короля Яна-Казимира до Москви, займав високі чини у Брацлавському і Волинському воєводствах.

Велике значення у формуванні світогляду Данила Братковського відіграв той факт, що його батько, Богдан Братковський, у 1675–1677 рр. був старостою Луцького Хрестовоздвиженського православного братства, яке відзначалося патріотизмом та відстоюванням прав української шляхти і простого народу, який зазнавав утисків.

Тож не дивно, що, вихований у такому дусі, Д. Братковський з часом перейшов до радикальних методів боротьби з системою суспільного гноблення. Першим актом протесту можна вважати його поетичну збірку. Окрім цього, далі з історії дізнаємося, що письменник був змушений виїхати з Луцька до Львова, підтримував контакти з Іваном Мазепою, зрештою відновив давню студентську приязнь з Семеном Палієм (Семеном Гурком) і долучився до організованих ним повстанців.

Іван Крип'якевич зазначав: «Повстанцям віддав Братковський великі прислуги. Він як людина письменна помагав їм укладати зазиви і маніфести до народу і він своїм прикладом зумів притягнути до війська своїх знайомих шляхтичів, що не мало допомогли козакам у боротьбі як досвідні старшини. Але Братковський хотів ще більше прислужитися українській справі. Він бажав поширити повстання далеко на захід, в ті сторони Волині, де ще були польські війська. І так він скинув шляхотське убрання, передягнувся в просту селянську одягу і тайком пішов між ворожі сили. Але не повелось йому зайти далеко, – польські стежі зловили його та знайшли при ньому відозви та листи до повстанців» [150, с. 166–167].

Вартим уваги дослідників є той факт, що Братковський не був духівником, як більшість сучасних йому поетів, тому його поетична муза проникнута світським кліматом, а світ – розглянутий очима «пересічної людини», яка шукає в ньому свого місця. Звідси – апокаліптичні та еклезіальні, а також філософські мотиви творчості Данила Братковського.

У віршах Братковського неодноразово з'являється образ сарматського лицаря, який покликаний боротися із гріхом [245, с. 14]. У творах цього типу переплетені античні та біблійні традиції, з перевагою останніх, яка була характерна загалом для барокової польськомовної поезії.

Як стверджував своїми поетичними рядками Братковський, справжній шляхтич повинен бути непитушим, щирим та щедрим, правовірним, справедливим, милосердним, незрадливим, дбати про потреби свого оточення і всього суспільства. Першим таким суспільним прикладом покликаний був бути сам король Речі Посполитої, якому поет присвятив традиційний вступний емблемат із одою прославлення:

Królowie Ziemszy ze wszey świata strony,
 Znoście tu Laury, znoście i Korony.
 Którzy trzymacie do Pana gniew srogi,
 Rzucajcie Panu naszemu pod nogi.
 Życzliwi, którą, KRÓLOWI POLSKIEMU,
 Najjaśnieyszemu XIAŻĘCIU SASKIEMU;
 Szczęścia, Odwagi, Rozumu winszujcie.
 Trzykroć Laurami trzema koronujcie.
 Ten nie raz trzykroć był zawsze gotowy
 Położyć głowę za Ewropskie głowy [28, с. 40].

Автор поетичної збірки у вступному емблематі вдається до риторичного прийому возвеличення з метою представлення шляхетських чеснот короля перед усією Європою, тим самим надаючи поняттю шляхетності універсальних рис.

Злободенність проблем доповнена оказійними образами, які пов'язані з описом безпосередніх подій того часу, свідком яких автор був. Прикладом такої оказійної поезії може слугувати твір «Oszukanie w Zamościu», де автор, описуючи кар'єру молодого панича, вдається до перерахування його маєтків, згадує родове прізвище «Кушнір» тощо.

Серед моральних якостей шляхетського середовища автор виділяє тверезість, чесність, професійну порядність, сімейну вірність, щедрість, милосердя, щире віру, протиставляючи їм загальноприйнятні у тогочасному середовищі аморальні риси. Письменник стверджував, що світ тоне у пиятиках, захланності, скупості, егоїзмові, корупції, богозневазі, розпусті. З приводу цієї радикальності поетичного виступу письменника його можна вважати першим вагомим кроком до участі у суспільному бунті.

Сполучувальною ланкою окремих риторичних елементів є образ самого автора, який шукає свого місця в світі і відстоює власний світогляд. Про ідентифікацію Д. Братковського як письменника і громадянина йдеться у вірші «Ktoś do Authora», де він критикує теж самого себе:

A coż Wołynku / sałaty zażyłeś /
 Z kiendziurno włoski podobno utyłeś /
 Cudzoziemskiego próbowałeś krzaku /
 Każdy przemiera / kto przebiera w smaku /
 Czemuś zapomniął / co przypowieść niesie /
 Wól ci do Woła / Koń do Konia rwie się.
 O toż to tobie / ta sałata włoska /
 Pamiętaj / ze to była pomsta Boska [28, с. 174].

З автором начебто дискутує уявна особа, яка закликає його, волинянина, дотримуватися своїх традицій і не захоплюватися іноземними новинками, в тому числі теж кухнею, що може привести до негативних наслідків. Жартівливий тон щодо себе самого свідчить про моральну зрілість письменника, його вміння абстрагуватися від життєвих негараздів.

Авторський образ – не видуманий, не обумовлений суб'єктивно, що мало свідчити про об'єктивний підхід автора до життєвих реалій.

У збірці Данило Братковський постає перед нами як прихильник справедливого суду, захисник обділених дітей і сиріт, поборник православної віри. У бароковому стилі ідеалізація автора була поширеним риторичним прийомом. Не оминув його і Братковський – цій темі він присвятив чимало віршованих варіацій («Author do siebie» [28, с. 46, 58, 84, 110, 246, 248, 296]). Образ автора у віршах не позбавлений барокової ідеалізації.

Попри це, В. Шевчук вказував на неоднозначність образу автора та його інтерпретацій з огляду на глибинність вираження на внутрішньотекстовому рівні. Він сповнений «гумору й баляндрасності й ніби легковажності, коли й себе не різнить від критикованих об'єктів, тобто не подає себе як особу ідеалізовану...» [28, с. 7].

Таким чином, концептичне обігрування слова у Братковського знайшло свій вияв у змалюванні сарматського клімату. Письменник звертався до теми народного вбрання, поведінки русина (назва «українець» у його творах не зустрічається), української шляхти, православного віросповідання. Він не ідеалізував сарматського світу, висловлювався про нього сатирично, вбачаючи суспільне зло не в національній приналежності, а порушенні загальних моральних засад.

Доповненням до антропологічної групи образів шляхетства у поезії Д. Братковського стали персоніфіковані топонімічні реалії («Kraków Pan», «Lwów Ojciec», «Warszawa Matka», «Lublin Siostra» [28, с. 258]), серед яких першість відведена образу Речі Посполитої. Письменник відважно вдався до розвінчання ідеалізованої на той час постаті матінки-Польщі, що не могло не відобразитися на подальшій трагічній долі письменника. З цього приводу збірка, зважаючи на реальний об'єктивізм і актуальність суспільних проблем, викликала значний резонанс серед громадськості.

Сучасники сприймали сатиру суспільно-політичного характеру неоднозначно. Так, Марцін Неборовський закликав до повернення до первинної сарматської ідеалізації світу, в якій шляхтич відіграє ключову роль. Зокрема, в одній із його поезій знаходимо такі гострі дебати із колегами по перу:

Satyrze, wiem, to, żeś nie z dzikich lasów,
 Ani z głębokiej wyszedłeś pustynie,
 Łódź cię na pola sarmackie wyniosła,
 Ten to jest klejnot twej starożytności,
 Na której zawsze twoi cni przodkowie
 Pływając, mądrze ster trzymać umieli,
 Tam, nią kierując, żagle obracali,
 Gdzie nieśniertelnej sławy zysk odnoszą.
 Poten lat pełni, pełni i honorów,
 Ojczystą ziemią leżą przyodziani [422, с. 255].

Таке прославлення сарматського духу загалом не було характерним для більшості польськомовних поетів наприкінці XVII ст., це радше відголосся попереднього етапу барокової доби, коли шляхтич у літературі був виключно героєм позитивним.

Д. Братковський маневрував поміж світом ідеалів та тогочасною дійсністю, постійно їх протиставляючи. У цьому контексті носієм чеснот був не просто шляхтич-сармат, а він сам як представник здібнілого шляхетського роду.

Виникає запитання, чому Д. Братковський, відвертий борець за українські привілеї у польському сеймі, замовчував ці справи в поезії, загалом сповненій гострої критики суспільства. Простежуємо певну суперечність в авторській ідентифікації, накладеній на образ ліричного героя. Це правда, що у віршах відсутні безпосередні образи України чи руської

культури, однак ці поняття проглядаються крізь призму прагнень письменника, його систему цінностей, моральні прерогативи.

2. 3. 2. Рецепція жіночих образів. Так звана «жіноча тема» була присутня не на всіх етапах розвитку письменства. До середньовічного періоду в літературі зустрічаємо хіба що величний і грізний образ княгині Ольги та ліричний плач Ярославни, яка була персоніфікацією всього жіноцтва та народу. У вирі суспільних проблем, релігійних дебатів, міжнаціональних та державних конфліктів образ жінки губився та малів. Тож киеворуські «жіночі мотиви» з часом повністю були витіснені на маргінес, натомість віддалено зберігся їхній символізм, який принагідно проглядав крізь інші образи та мотиви.

Барокова епоха внесла нові віяння не лише в релігійну та архітектурну сфери життя, а й стала новим відкриттям теми жінки, надала їй особливе місце в сфері художнього зображення, зокрема в поезії. Однією з найбільш яскравих ілюстрацій цього явища стала польськомовна збірка поезій Д. Братковського.

Частково тему жінки у творчості Братковського ми розглядали, акцентуючи увагу на її сарматському характері [10], але систематичного аналізу «жіночої тематики» цього автора до сих пір не було. Це серйозне упущення, адже жінці поет буквально присвятив понад 80 віршів, представляючи її різноманітним чином.

Насамперед варто звернути увагу на життєвий статус митця Братковського. Це був світський діяч, сім'янин, прибічник православного віросповідання, в якому жінка здавна визнана берегинею та натхненницею всіх найкращих починань людства. Додатковим «жіночим» привілеєм православ'я прийнято вважати особливий культ Богородиці, що не могло не відобразитися на світосприйманні письменника. Тим не менше, ввівши жінку в поетичний образний ряд, Братковський пішов далі, керуючись загальним

принципом іронії та парадоксу. У сатиричній збірці Братковського жінка представлена багатопланово.

З одного боку, Данило Братковський возвеличував жінку як матір сарматського світу – української і польської шляхти, головну його опору. З іншого – детально охарактеризував негативні риси жінки, яка своєю поведінкою знищує моральні підвалини суспільства. Звідси – барокова сатира і парадокс, концептичне протиставлення і прийом художньої антитипічності.

Потрібно відзначити, що саме бароко ввело звичайну, земну жінку в літературу. Зробило воно це двоплановим чином. З'явилися жінки-письменниці, які нарівні з чоловіками реалізували свої творчі можливості. Другий аспект був не менш важливий – образ жінки у літературі зійшов з вершин Богородиці до звичайної жінки, представляючи її негативні та позитивні сторони.

З одного боку, це справді берегиня дому та натхненниця чоловіка, основа сімейного благополуччя, зразок побожності та моральності. «Поруч із образом сармата стоїть ідеалізований образ його життєвої супутниці» [10, 6]. Найбільш яскраво це представлено в поезії «Zła Matka i Dobra».

Водночас це алегоричний образ України, чітко виділений у конгломераті народів Речі Посполитої. Як писав В. Шевчук у передмові до фототипічного видання збірки Братковського, «легко можна пізнати під Матір'ю – Україну, а під новим батьком цього разу, очевидно, не Польщу, бо Польща була давнішим чоловіком цієї матері, а Московію, власне Петра I, якого в ті часи було прийнято називати антихристом. Це одне читання, але не забуваймо, що мистецтво бароко, передусім поетичного, особливо любилося у кількопличиннім читанні тексту, не раз творячи текст не лише двошаровий, але й тришаровий» [28, с. 15].

З іншого боку, негативні жіночі риси, які Данило Братковський також представив у всій повноті, були здатні викликати глибоку відразу і осуд,

адже деякі жінки були далекі від сарматського ідеалу. Данило Братковський звинувачував їх у невірності, безбожності, пияцтві, розпусті, жадібності. Найімовірніше, черпаючи приклади з побуту, письменник у своїх віршах не мав на меті поіменної конкретизації, а прагнув відобразити жіночу половину суспільства в цілому.

Про справжнє призначення жінки Данило Братковський писав піднесено і з повагою:

A coż to piszesz Poeto zuchwale /
 Kamieniom / stryczkom / równasz żone całe /
 Ej bój się Boga / wszak wiesz że to żona /
 Dobrali? Złali? Z nieba naznaczona [28, с. 228, 230].

Слов'янському світу здавна притаманний дух матриархату – у ньому за кожним відомим діячем, воїном, героєм стояла жінка – джерело його натхнення і ініціатор кращих ідей. Таких жінок готовий звеличувати і Данило Братковський. Чеснотами жінки поет вважав її цнотливість («Autor odpowiada» [28, с. 230]), скромність («Masz naukę zdrową, dlaczego kryje głowę» [28, с. 148]), доброту («Dobra» [28, с. 130]), відданість («Śmierć Męża» [28, с. 108]).

Спектр його «жіночої тематики» широкий – жінка як рівноправний представник суспільства, мати, сестра, дочка, наречена, дружина, вдова. Вона представлена в повсякденному середовищі – вдома, у церкві, в гостях, на весіллі, хрестинах, похоронах, у корчмі. Це середовище визначило основний тон віршів, а він в основному сатиричний.

Найчастіше у Братковського зустрічаємо жінку-наречену. Тема нерівних шлюбів була дуже болючою для XVII століття. Шлюб з розрахунку, шлюб старого з молодістю, шлюб старої з молодим – головні аспекти проблеми, що висвітлюються письменником-сатириком.

Ochota wszelka / viuat, wielka wrzawa /
 Muzyka wszelka / od tańcu kurzawa;

Gdy Swaci głowy juz pozagrzewali /
 Pan Młodzienaszek dobrze się zapali /
 Pajmatka Córce każe na młodego /
 Miluchno patrzeć / usmiechać na niego [28, s. 162].

У весільній тематиці основна роль належить посагу – одній із причин суспільної розбещеності («Swatostwo i posag przed ślubem» [28, s. 234], «O Posagu» [28, s. 168]).

Ще колоритнішим у віршах Братковського виглядає похорон і момент прощання з покійником. Поет не тільки представляє картини з життя польських шляхтичів і міщан, але також майстерно замальовує внутрішній світ ліричних героїнь, використовуючи всього кілька яскравих штрихів. Ці картини повні психологізму і свідчать про моральний розпад суспільства на рубежі XVII і XVIII ст.

Так, у вірші «Pogrzeb Męża» Братковський, йдучи за бароковою традицією структурного і семантичного протиставлення, що є основою концептів, зі скрупульозною точністю змалював думки і вчинки молодої вдови:

Umarł mąż żonie / z nim dziątek nie miała /
 Na trumnie męża / wołając padała /
 Którzy zaś na to z daleka patrzyli /
 Iż to z miłości czyni / tak wierzyli.
 Ona nie Męża / zapisu płakała /
 Iż jej nie zeznał / chować go nie dała.
 Dobrze jej wyszedł / pobrała tysiące /
 Dać na wesele / kochanej Małżonce.
 Dziwić się muszę temu zwyczajowi /
 A wzdyc a wypraw płacą kuszniarzowi [28, s. 144].

В алегоричному сенсі слід сприймати також вірш «Wesele Pana Mieszka». У ньому чоловіче ім'я омонімічно обіграно з двома символами

багатства і жадоби – мішок і капшук (у польській мові вони співзвучні). З чоловічою алегорією жадібності зіставлено її жіночий різновид в образі молодої жінки, яку зіпсували гроші. Автор вірша з іронією відзначав:

Znałem tę Pannę / dość nie dobra była /
Za panem Mieszkiem wnet się naprawiła [28, c. 152].

Антитипічний принцип зображення жіночої долі в Речі Посполитій наприкінці XVII – на початку XVIII ст. виражений в іронічній похвалі:

Żeś Białęgłowe z kości stworzył Panie /
Nie jednemu też kością w gardle stanie.
Da druga pięścią Mężowi niewinnie /
Uderzysz jej Mość wnet słabe naczynie.
Słabsze naczynie z gliny niżli z kości /
Gorzej grzbiet boli Pański / niż Jej Mości [28, c. 52].

Індивідуальним концептичним прийомом у Братковського можна вважати назви поезій, викладені у формі прислів'їв – своєрідні мініпоезії-фрашки: «Gdy stary umiera, rozum młoda przybiera» [28, c. 238], «Przez gębę krysa, cudza to Krzysia» [28, c. 104], «Co to za matka, snadna to Gadka» [28, c. 348], «Gdzie prętkie Śluby, posagu zguby» [28, c. 104], «Często to wadzi, gdy Ogon radzi» [28, c. 306], «Lepiej ze Lwem na Puszczy, niżli z złą Żoną» [28, c. 226], «Zwierciadło gani Nadło» [28, c. 280].

Фальшиву релігійність дівчат, які приходять у храм в пошуках чоловіка і для власного марнославства, письменник найбільш гостро засудив в гумористичній поезії-замальовці «Panna się modli». Образ молодої дівчини у вірші сповнений фальшивої млості і романтики, це приклад безбожності, хтивості, розпусти. Радикально налаштований письменник в дусі свого часу закликав майбутніх чоловіків тримати таких дівчат в узді за допомогою кулака:

Mościwa Panno / pilność się modliła /
Twarz na bok / Książki w zgóre obróciła /

Oczy na chłopa / gdzie serce tam oczy /
 Pięknie Pan młody / przez Kościół się toczy /
 Szpetnie Panienko / z ludzi zbierać wzroki /
 Za jeden rzucasz / po cztery paciorki /
 Uprosisz widzę / małżonka dobrego /
 Codnia nie zdejmie ręki z grzbieta twego [28, с. 298].

Братковський також засуджував тих жінок, які піднімають руку на своїх чоловіків і закликав їх до істинної, біблійної покори. Також причиною суспільної бездуховності вважав жіночу і чоловічу зраду [28, с. 144, 154, 160, 184].

Однією з найбільших вад письменник вважав жіноче пияцтво, яке було ще страшніше та аморальніше за пияцтво чоловіче. Особливо жорстоко він засуджував вагітних жінок, що зловживають спиртними напоями. Братковський зображував локальне середовище, де п'янство було загальноприйнятою розвагою, через що валилися підвілини сім'ї як духовного осередку суспільства («O ustawicznie pijanej» [28, с. 50], «Chmiel to czupni» [28, с. 84]). Саме п'янство було причиною більшості сімейних конфліктів, які переростали в сварки і бійки («Żona przystojna» [28, с. 344]). Причину занепаду він бачив у зубожінні шляхти, недостатній її освіті, тобто корінь зла таївся глибше, ніж це могло здатися з першого погляду.

Як і тепер, шляхтянки ганялися за новою модою, намагалися замість свого, вітчизняного запозичувати все іноземне, що врешті-решт було несмаком і виглядало примітивно [28, с. 70, 92].

Сатира та іронія в віршах Братковського іноді переростала в справжній трагедійний пафос. Бачимо це в вірші про смерть молодої, ні в чому не винної дівчини («Śmierć Młodzieniec» [28, с. 192]). Автор укотре використовував алегорію, коли писав, що вмирає багато молодих дівчат і чоловік-смерть не може їм забезпечити в іншому світі щасливого заміжжя.

Дотримуючись принципів барокового типу зображення дійсності, Братковський вдався до метафоризації жіночого начала. Від загальноприйнятого, буквального образу матері, яку через жадібність не поважають власні діти [28, с. 262], автор перейшов до його алегоричного і глибинного, символічного рівня. Ці образні метафорфози – єдиний ланцюг жіночої мегаметафори, де первинним є рівень людської природи, на зміну йому приходять алегорія сатиричного плану (мати-жадібність, мати-смерть, мати-розкіш), а завершується цей образний ряд концептичною метафорою антитипічного характеру.

З одного боку, читач у Матері вгадує Річ Посполиту, яка в той час поглинала руські землі і багатьом асоціювалася з Мачухою. (В. Шевчук бачить в цьому образі також Росію – [28, с. 15]). З іншого боку, це позитивний образ Батьківщини, України, тобто «Греції». Нейтральну позицію в цій градації займають топонімічні образи (Люблін-сестра, Варшава-мати), хоча, відповідно до тієї чи іншої інтерпретації, вони набувають позитивного або негативного емоційного забарвлення. Вершиною образної метафорики материнського начала є вірш Братковського «Czum żyją rapowie»:

Nader Wielmożni pokarm z Matki macie /
 A czemuż Działki o Matkę nie dbacie.
 W niewolę Matkę Bisurman zabiera /
 Ej źle dziecięciu / gdy Matka umiera ... [28, с. 212].

Це не тільки сатиричне зображення суспільних підвалин, побуту, людських слабкостей, а й палкий патріотизм, благородний порив справжнього сина свого народу і віри.

Можемо зробити висновок, що ідеалізований образ Матері, характерний для барокового концептизму (найчастіше Матері-Церкви і Матері-Вітчизни), у Данила Братковського трансформований в образ ідеальної Жінки та Дружини. Цьому сприяв світський стан письменника

і сатиричний тон поезії, яка високий стиль часто заміняла низьким. Образ матері натомість згадується лише принагідно і має зовсім інший, буденний, контекст («Zła Matka u Dobra»). На противагу покірній дружині, добрій господині, побожній жінці автор зображує жінку сварливу, питущу та владну. Жіноче начало відіграє у віршах Братковського важливу роль, адже це ті підвалини, на яких будується суспільство. Отож, можна зробити висновок, що поруч із образом сармата стоїть ідеалізований образ його життєвої супутниці.

2. 3. 3. Асоціативні авторські образи. У збірці особливе місце займає асоціативна група образів, для яких характерний глибокий індивідуалізм і символічність вираження реалій людського буття. Серед них можна виділити античні (Марс, Геркулес), тваринні персоніфікації на зразок героїв з відомих байок (Лисиця, Мотиль), предмети (Мошна, Міх, Калита), явища (Фортуна) та моральні якості (Правда, Гріх, Свобода, Вельможність) із символічним підтекстом, також зведені до персоніфікацій. Концептичним доповненням став авторський малюнок до одного з віршів, який повністю відтворює його назву – «Wolność, Wielmożność» і представляє терези, шальки яких переважені на один бік, у напрямку вельможності [28, с. 304]. Тим самим автор закликав не втрачати свободи, не розмінювати її на псевдоцінності.

Метафоричний вимисел у віршах Братковського виконує суто символічну функцію і є проявом індивідуальних концептів, які слугують візитною карткою поета та свідчать про його неповторний стиль. Так, у вірші «Wesele Pana Mieszka» метафоричну наповненість має образ пана Міха (Мошни):

...dziś wesele mamy /
 Za pana Mieszka złe sprawy wydamy/
 Znałem tę Pannę / dość nie dobra była /
 Za Panem Mieszkiem wnet się naprawiła [28, с. 152].

Суспільно-політичні реалії – це ще одна самобутня сторінка світу образів Данила Братковського. Письменник засудив неефективність сеймиків, староства, трибуналу, посольської палати та окремо взятих послів.

Dajże to Bogu / źle to w Polskim świecie /
 Gdy na Sejmiku opuj brydnie plecie /
 Opuj niejaki przybierze w gospodzie /
 Przyjdzie na Sejmik / kiwa Wojewodzie.
 Ni przy rozumie / ni przy prawdzie staje /
 Zbyteczna wolność szaleństwa dodaje [28, с. 146].

Ця група переплітається з антропологічною і без неї практично не може існувати, оскільки в її основу закладено моральний аспект.

Д. Степовик зазначав: «Представники барокових шкіл західних країн виробили розвинений арсенал тропів для творів персоналістського характеру. В алегоріях конкретизувалися поняття любові, совісті, честі, хоробрості, жертвності, набожності видатних осіб. Тим же самим шляхом ішли митці української школи стилю бароко. У мистецтві й літературі зокрема, у жанрі панегіриків, багато алегорій, якими унаочнювалися риси вдачі українських гетьманів і полковників, діячів Церкви, працівників на духовній і культурній нивах. Проте українське бароко утверджувало ще й такі алегоричні образи, які не мали персоналістського значення, а характеризували суспільні, національні риси всього народу, України в цілому» [315, с. 69]. Ці асоціативні атрибути в позитивній та негативній конотаціях прочитуються і в поезіях Братковського. Більше того, дослідник підкреслював, що «у нестримному бажанні символізувати слова, фрази, літери виявилася особливість барокового думання. У багатьох випадках символи в поезії використовувалися для досягнення стилістичного блиску, дотепної витонченої гри слів» [315, с. 70]. Асоціативна побудова образів полягала у використанні алегорій, метафор, гіпербол, метонімії у всій повноті їх експресії та буйної декоративності.

Доповненням до антропологічної групи образів у поезії Данила Братковського стали персоніфіковані топонімічні реалії («Kraków Pan», «Lwów Ojciec», «Warszawa Matka», «Lublin Siostra» [28, с. 258]), серед яких першість відведена образу Речі Посполитої. Письменник відважно вдався до розвінчання ідеалізованої на той час постаті матінки-Польщі, що не могло не відобразитися на наступній трагічній долі письменника. З цього приводу збірка, зважаючи на реальний об'єктивізм і актуальність суспільних проблем, викликала значний резонанс у суспільстві і чимало негативних відгуків серед верховенства. Братковський не просто представив громадськості соціальну барокову критику, поєднану з життєвою філософією, а й замахнувся на весь суспільний устрій, піддавши сумніву його ідеологічну основу, де всі були зібрані в єдиний «народ Речі Посполитої». Братковський всією антропологічною та топонімічною семіосферою своїх творів продемонстрував роксолянську інакшість, окремішність, що робить його співзвучним Григорію Сковороді, що попередньо уже зазначалось.

На думку Л. Ушкалова, йдеться про момент герменевтичної «префігурації» – на основі побутових образів формуються зразки профетичних, апостольських та патристичних ідеалів, які проглядаються за сатиричним тоном віршів поетів зрілого та пізнього бароко [320, с. 35].

Таким цілісним образом світу для Л. Барановича є концепт мудрості, про яку він писав:

Mądra Panno, tak mądry Koncept porodziła,

Żeś i niebo i ziemię nim uweseliła.

Nad Twój Koncept mędrszego i Bóg nie wymysli [428, с. 158].

Як бачимо, у вченні Ушкалова та поетичних рядках Барановича йдеться про те саме – вершину асоціативних та алегоричних образів, які об'єднують Христові цінності в один Концепт, породжений Богородицею. Така вознесеність словних фігур у Братковського простежується з контексту окремо змальованих образів – так званих «частин». Маємо на увазі концепт

будівництва дому (палацу), фундаменту будівлі, твердого чи плодючого ґрунту, добротної ниви, чистого храму, корисних трунків, добродійності, наріжного каменю тощо. Риторична насиченість таких висловлювань спрямована на піднесення авторитету автора, діалог зі слухачем (читачем) та несподіване поєднання образів в одне ціле. Допоміжну роль при цьому виконують парафраза, антиномія, метафора.

Окрему групу становлять психологічні асоціативні ряди образів, до яких зараховуємо Біль («Co bół umie» [28, с. 350]), Смерть («Śmierć Matki», «Śmierć bogatego Brata», «Śmierć Wielmożnych» [28, с. 352]), Нужду («Do nędzy» [28, с. 360]), Божу справедливість («Pałac niebieski» [28, с. 364]). Ці образи також плавно переростають в універсалії, без яких бароко немислиме.

Подібне явище простежуємо в польськомовній поезії іншої національної парадигми – питома польської. Так, у віршах А. Морштина на основі зовнішніх атрибутів світу заглиблюємося і реконструюємо його індивідуальну візію асоціативних образів та мотивів, які будують концепти із заглибленням у внутрішній світ автора. У вірші «Do trupa» концепт «служить представленню безміру нещастя, що більше – вносить до твору елемент перебільшення, надмірності, таким чином, вказує на гіперболізацію його змісту і наптовхує на висновок, що краще бути мертвим, ніж закоханим. Ця думка, несподівана і навіть шокуюча, знаходить відображення у відповідній композиції, синтаксисі, лексиці і версифікації» [402, с. 68]. Як бачимо, в поезії Морштина формотворча функція покладена на гіперболізацію, завдяки якій антитестичність знаходить свій повний вияв на рівні концептичних структур.

Подібні асоціативні ряди простежуємо в поетичних версифікаціях Веспазіана Коховського «Ogród panieński», «Epigramata polskie», «Chrystus sięgriącu» та ін., в яких асоціації виражені на міфологічному рівні символіки.

Натомість барокова лірика Вацлава Потоцького виводить читача на новий рівень концептизму в його біблійному контексті, чому мали слугувати

прототипи образів, використаних у низці асоціацій та універсалій, властивих багатом польськомовним поетам барокової доби, у тому числі і Братковському.

В. Потоцький вивів символічні ряди на новий рівень антиномії, увівши у поетичне середовище поняття біблійного концептизму. Зокрема, у вірші «Pieśni nabożne 51» він зазначав:

Odziałeś nagość ciała mego sproszą
szatą weselną, białą i radosną,
włożyłeś pierścień na palec serdeczny,
na którym rżnięty sygnet łaski wieczny,
żeby on anioł, co będzie zabijał

Twe przeciwniki, moję duszę mijał [399, с. 152].

Його софізми, побудовані на зіставлені типових протиставлень (ситий – худий, люди – пси тощо), можемо вважати елементом барокового проповідництва, вираженого, між іншим, в поезії [399, с. 153]. Однак Потоцький не обмежився релігійною тематикою, увівши в тексти елементи стоїцизму під час опису смерті своїх дітей [399, с. 163].

Ольга Турчин зазначає: «Збірка Д. Братковського „Świat...” продовжує традицію європейської соціально-викривальної сатири, як знаменита поема Себастьяна Бранта „Корабель дурнів” (1495), книжка епіграм Фрідріха фон Логау „Три тисячі німецьких віршованих висловів Соломона із Голау” (1654), книжки видатного політичного діяча і публіциста Кшиштофа Опалінського „Сатири, або Застереження, призначені для виправлення влади і звичаїв у Польщі” (1650). Водночас збірка „Świat...” постала у дискурсі пошуків європейськими мислителями моделей досконалого державного устрою, зокрема, трактату Франциско де Кеведо „Політика Бога, Правління Христа і тиранія Сатани” (1617–1626, 1635–1636), Томаса Мора „Утопія”, Томазо Кампанелли „Місто Сонця”. Цим працям, в яких катарсисний критицизм за принципом антитези трансформується в

ідеалізацію, омріяну модель людської спільноти, суголосна поема нашого барокового класика Хоми Євлевича „Лабіринт” (1625), в якій поет по-філософськи осмислив стосунки людини зі світом. Ці твори представляють теоретичні конструкції ідеальної людської спільноти, соціальної утопії» [308, с. 100]. На основі цих зв'язків та інтертекстуальних паралелей О. Турчин доходить до висновку про класицистичні риси сатиричної поезії Братковського, які формувалися «...не в процесі протистояння з бароко (як це було, скажімо, у французькій літературі), а, навпаки, зароджувався в межах барокової художньої системи» [174].

Універсальні образи є ще одним різновидом авторської ідентифікації Братковського. До них зараховуємо небо, пекло, остаточний суд, мир, світ тощо. Як і в Григорія Сковороди, символічність мислення письменника переходить на первісний метафоричний рівень, вводячи у ряд поетичних асоціацій універсалії і сакралії. З цією метою Данило Братковський використав біблійні образи, релігійні мотиви, філософську термінологію. Локальна проблематика, конкретизація подій у віршах Братковського переростає в проблематику вищого плану, оскільки стосується вічних істин.

У вірші «Świat» (ця назва повторюється в поезіях Братковського неодноразово) письменник на структурному та текстовому дискурсивних рівнях представив дві протилежні сутності: з одного боку, людину як цілий світ, яка не завжди відповідає принципам досконалості, та світ, створений Богом, покликаний бути досконалим. Концепт світу має тут водночас антропологічний і універсальний виміри:

Świat gani dobrych / świat złych często chwali /

Czym się to dzieje / każdy sobie gali:

Świat niestateczny cuda robi z nami /

My świat Braciszku / my to robim sami /

My to robimy / a świat winujemy /

Osoba winna / my obraz bijemy [28, с. 140].

Остання поезія збірки «Świat po szczęści przezyrzany» Данила Братковського, на зразок доксологічних завершень, має життєстверджуючий характер і звучить у формі побажання, щоб у небі Бог розсудив усіх на засадах рівності багатого і бідного. Тому й наприкінці вірша використане слово «Amen», яке свідчить про поєднання в одну систему барокової поезії та прози і є традиційним завершенням барокових творів.

Відтак можна вважати, що чіткої межі поміж різними групами концептосфери у збірці «Świat po szczęści przezyrzany» немає – кожна з них плавно переходить в іншу, тим самим збагачуючи її концептичний характер.

На основі проаналізованої поезії Данила Братковського можна зробити висновок, що система образів і мотивів, представлена автором у збірці „Świat po szczęści przezyrzany”, мала глибоко індивідуальний і новаторський характер, хоча й піднімала загальнолюдські проблеми. Письменник виділив у ній три основні аспекти: універсальне моральне обличчя особистості, основане на релігійних і загальнолюдських засадах, моральний образ шляхтича Речі Посполитої і моральний образ усієї вітчизни. Ідучи врозрід із суспільними орієнтирами того часу, збірка стала першим поштовхом до бунту поета, який зрештою привів його на плаху. Трагічне завершення життя Данила Братковського стало завершальним акордом відданості його ідеології, яка попередньо була закладена у поетичній версії протесту проти аморальності суспільства.

Загалом на прикладі творчості Д. Братковського можна підсумувати, що система образів польськомовної барокової поезії умовно поділена на групи: антропологічні образи, які перегукуються з топонімічними та суспільно-політичними; асоціативні образи з виокремленням психологічних реалій, античних і тваринних персоніфікацій, метафоризованих предметів і явищ, а також моральних якостей; універсалії та сакралії. Усі ці образи не існують самі по собі, а тісно між собою переплетені, створюючи єдину картину світу і переходячи з рівня мікрокосмосу в макрокосмічні широти.

Відтак, завдяки образній системі збірки Братковського розвинувся індивідуальний вимір його концептосфери, яка охоплює горизонтальні та вертикальні взаємозалежності значень та символів, на які необхідно звернути особливу увагу.

РОЗДІЛ 3

СВІТОГЛЯДНИЙ ТА ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ Д. БРАТКОВСЬКОГО ЯК ВИЯВ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

3. 1. Життя і смерть – два вектори барокового світоспоглядання

У сучасній інтерпретації «розуміємо концепт як ментальне утворення, що поєднує пов'язані з певним явищем поняття, уявлення, знання, асоціації, переживання, частина яких становить інваріантне колективно напрацьоване й поняттєво структуроване оформлене ядро, а інші – індивідуальну змінну периферію» [325, с. 6]. Ця асоціативність, яка поєднує нове та давнє визначення концепту, вказує на множинність смислів, властиві тій чи іншій лексемі, словосполученню чи складній синтаксичній одиниці, котрі бароковий митець використовував із особливою паралогічною метою.

Серед цих смислоутворень Д. Братковський відвів особливе місце концепту життя та протилежним до нього танатичним мотивам, концепту смерті.

Л. Софронова, підкреслюючи цю антитетичність, зазначала: «Світ, таким, яким він був представлений у мистецтві XVII – пер. пол. XVIII ст., чітко розділений на дві половини, і кожен елемент однієї з половин обов'язково співвідноситься з одним із елементів у другій. Вони – антиподи. Кожна річ, кожне явище не тільки входять у таку пару, але містить у собі приховане протиріччя. Тому вони також легко можуть бути розділені і виступати у двох іпостасях, їх природа антитетична. Жодне явище світу не існує саме по собі, ізольовано. Воно обов'язково перебуває у відношенні протилежності. Світ був задуманий як безкінечне поєднання протилежностей. (...) Постійно відбувається рух і переміщення антиподів, що і визначає суть цього світу. Він зітканий із контрастів. Його не можна

увияти як спокійне співіснування стихій, явищ природи, людських натур» [315, с. 46].

Переломним моментом у переході від смерті до життя було прозріння, навернення, внутрішня трансформація. Відтак, концепти життя і смерті – не просто дві протилежності, а єдність, основана на протиставних мотивах і об'єднана релігійними мотивами навернення від гріха до святості.

У період зрілого бароко простежується зміна перспективи у противазі концептів життя і смерті. Як зауважував Ч. Гернас, страх перед смертю трансформується у любов до неї [397, с. 36]. Сенс цього твердження стає зрозумілим з огляду на загальне барокове переконання про зникомість і минуцність людського життя. Концептичне світосприймання полягало у зміні полярностей понять: життя ставало помиранням, а смерть – початком життя.

У С. Грабовецького це виражено в таких віршованих рядках:

Tak ja mręc żyję, konam tak, żywota
Dochodzę, i tak pożądam tej śmierci,
Że w niej jest rozkosz mojego żywota [433, с. 302].

На противазі земної та духовної природи людини барокові поети будували нову теорію гуманізму як сплетіння суперечностей, кожна з яких доповнює іншу. У відсутності гармонії були приховані зразки героїзму та апробація однієї зі сторін антиномії з одночасним запереченням її протилежних рис. Так, чим більше людина відривалася від світу, тим ближчою ставала до Бога, черпаючи в Ньому нові перспективи життя, не окресленого часопростором.

Поети Ренесансу проповідували своїми поезіями незаперечні істини, які не підлягали дискусіям. Натомість у часи Бароко – із кожним наступним його етапом все більше і більше – у висловлених позиціях був наявний момент сумніву та вагань. Попри численні сентенції дидактичного та морального спрямування, людина не довіряла до кінця сама собі та іншим.

Звідти – діалогічний характер зрілих барокових поезій, викликаний внутрішньою суперечністю єства людини. Складні прагнення та інтелектуальні роздуми – це основна теза, виражена у загальному гуманізмі доби та її бароковому концептизмі.

Емблематичного характеру у віршах польських барокових поетів набув образ саду із елегійними картинами миру та задоволення. Так, у вигляді поширеного порівняння та колоративу білизни А. Морштин представив світ власних почуттів та життя як прообразу раю:

Biały jest polerowny alabastr z Karray,
 Białe mleko przysłane w sitowiu z koszary,
 Biały łabęć i biały okrywa się piórem,
 Biała perła nieczęstym zażywana sznurem,
 Biały śnieg świeżo spadły, nogą nie deptany,
 Biały kwiat lilijowy za świeża zerwany,
 Ale bielsza mej panny płeć twarzy i szyje
 Niż marmur. Mleko, łabęć, perła, śnieg, lilije [406, с. 300].

Ця інтерпретація життєвих цінностей опиралася на античній традиції, почерпнувши звідти і типові образи – світу з білизнаю лілії, лебедя, мармуру, снігу, перлини, білого обличчя дівчини тощо.

Цей метафоричний ряд продовжує образ ліри як символу поетичності життя. Елегія, виражена за посередництвом музики, слова, покликана відтворювати найбільші життєві цінності, гармонію людських відносин. Концептичний вимір поетичного тексту у таких порівняннях виявляється на рівні синтаксису. А. Морштин представив цю зовнішню антиномію, змальовуючи почуття кохання:

Oczy twe nie są oczy, ale słońca jaśnie
 Świecające, w którym blasku każdy rozum gaśnie [406, с. 301].

Подібний спосіб концептичного мислення знаходимо в поезії Д. Наборовського. Оспівуючи почуття земного кохання та об'єкт свого захоплення, він писав:

Nie oczy, lecz pochodnie dwie nielitościwe,
Które palą na poiół serca nieszczęśliwe [406, с. 301].

У зображенні принад життя ці барокові автори не відходили від розуміння земного щастя, тож, попри елегійність, їхня поезія позбавлена філософського звучання. Синтаксичну роль концепту доповнювали стилістичні засоби: епітети, порівняння, оксюморон, гіпербола тощо. Це була своєрідна інтелектуальні гра, замкнена в рамки поетичного твору, риторична вправа, сповнена експресії та чуттєвості.

Запропонований Д. Братковським концепт життя має цілком іншу природу. Хоча символіка життя у творах Братковського і має багатоплановий вимір, вона позбавлена ліричності та ідеалізації земних благ. Оскільки в збірці «Świat po szczęści przezyrzany» маємо справу з сатиричними епіграмами, очевидним є твердження, що концепт життя у ній початково сповнений негативними конотаціями. Автор зібрав усі переступи суспільного та особистісного рівня, з якими йому доводилося стикатися.

Теоретичною основою концептичної антиномії життя і смерті, на яку опирався Братковський, можна вважати написану польською мовою похоронну проповідь-орация М. Смотрицького «Kazanie na znamienity pogrzeb przezacnego Leontego Karpowicza, nominata episkopa włodzimierskiego i brzeskiego» (1620 р.). Зокрема, бароковий автор зазначав: ««Wszystkie swe koncepta w rzeczy wysokich uważeniu / okrągło sporządzać zwyczaj mający ludzie / gdy między inszemi i to łącno obaczyć chcą / coby za koniec biegu w tego światnym żywocie którego człowiek był / miasto szal sprawiedliwej rozwagi / żywot ludzki zwykli uważać pięciorako: tym porządkiem / Uważają naprzód i żywot i śmierć Przyrodzenia: zaty żywot Łaski / a śmierć Grzechu: ktemu żywot Smysłów / a śmierć Cnoty: poty żywot

Marności / a śmierć Zachwycenia: nakoniec żywot Chwały / śmierć Gehenny» [296, с. 107]. Цих п'ять образних противаг будують у польськомовній поезії зрілого бароко складний авторський концепт універсального характеру, тісно переплетений із проповідницьким концептом, який часто звучав із амвону храмів. Недаремно В. Павляк зауважив, що в бароковій гомілетичі того часу часто зустрічалися твори-концепти [421, с. 60]. Їхньою особливістю є перевага біблійно-моралізаторських мотивів в симбіозі античних і християнських образів.

На контрастності поетичних творів зрілого бароко теорію М. Смотрицького найбільш повно розвинув С. Грабовецький, зокрема у «Римі CXLIV». Він протиставив тілесному життю тілесну смерть, а вічній смерті – вічне життя. У цьому контексті автор танатичного сонету підніс цінність тілесної смерті, яка означала визволення [394, с. 104]. Д. Братковський використав ці погляди у своїх епіграмах, проілюструвавши їх дійсними фактами з життя Речі Посполитої.

Більш приземлену тематику в польській бароковій поезії висвітлював мотив страждання, розвинутий у межах концепту життя. У солдатській поезії З. Морштина «Duma niewolnicza» простежуємо контраст туги за селом та сірих воєнних буднів, який мав зворушити адресата віршів і переконати його у правильності письменницької позиції. Згідно з нею, витривалість у труднощах, які по своїй суті є смертельною загрозою, тісно переплітається з аркадійським життям у мирі в світі, яким керують закони природи, а не нищівні засади війни.

Варто наголосити, що з концептами життя і смерті завжди поєднане те, що минує – *vanitas*. Бароковий автор зауважує, що в земному світі немає нічого тривкого – усе тлінне, короткочасне, а відтак невартісне. Із цього мотиву виникає первісний образ життя як суперечливого земного існування, якому Д. Братковський присвятив більшість своїх епіграм.

У концептичному прочитанні це бурхливі водні потоки – життєве море чи швидкоплинна річка, які з часів античності та біблійної риторики символізували минущість часу і життєвих незгод. Примітно, що в збірці Братковського образ води як земних випробувань майже не простежується, що, найімовірніше, пов'язано з регіональними особливостями етнокультури, в яких він проживав і творив.

В інтерпретації Д. Братковського земне життя – це пристанище грішників, які очікують останньої години і судного дня. Укотре зауважуємо, що позитивні конотації у ньому майже відсутні, оскільки цей світ віддалений від морального та релігійного ідеалу. Лише подекуди зустрічаються ноти туги за земним буттям – коли бачимо щасливу родину з дітьми чи помирає молода особа, яка могла б ще жити довгі роки.

Бароківі твори із попередньої епохи почерпнули образ апофеозу життя після смерті, оснований на християнській концепції вічності. Однак вони внесли певні корективи в цей символ, наголосивши на цінності саможертви. Так, продовжуючи військову тематику і водночас підкреслюючи особливу місію поета, З. Морштин зауважував, що митець покликаний бути співцем часів щасливих і нещасних, з яких складається калейдоскоп життя. У зрілій бароківій поезії це християнський лицар, якому не дозволено залишати своєї варті. Тож, поки письменник живе, його позиція однозначна:

Śpiewam i śpiewać będę
Do kresu samego,
Póki na łódź nie wsiędę
Pławu ostatniego,
Gdy w blade cienie
Świat ten zamienię [433, с. 321].

До такого типу бароківих співців літературні критики зараховують і Д. Братковського, з чим можемо повністю погодитись. Його патріотичний дух проявлявся на рівні відповідальності за суспільство, в якому він жив

і творив. У цьому контексті, життя поета – це місія, яку він покликаний виконати, а смерть – нагорода за чітку громадянську позицію, відданість і самопожертву. Мотив жертвності об'єднував барокових митців польського й українського шляхетських станів, що дозволяє нам виділити у їхніх творах гуманістичну проблематику.

Різні підходи до концепту життя в польськомовній поезії зрілого бароко поєднані ключовою проблемою завершення земного шляху. Деякі польськомовні автори, вказуючи на його минуцність та короткотривалість, заохочували до гедонізму, як от А. Морштин:

Żyj w skok, bo-ć zamknął do niezmiernej wrota
Nadziei krótki kres dany żywota [406, с. 312].

Інші, у тому числі й Д. Братковський, з огляду на короткий людський вік закликали читачів до практикування християнських чеснот, які мали продовжити життя людини в небі. Відтак, головною в їхніх концептах життя стала противага неба та пекла, земного шляху і вічності, стриманості і необмеженості у використанні земних благ. Усі ці антиномії перетворюються у єдність завдяки танатичним мотивам, які сприяють розвитку концепту смерті.

Смерть як концептична структура опрацьована в літературознавстві усе ще недостатньою мірою, оскільки традиційно вона залишалася в поезії та прозі лише предметом посмертного оплакування та возвеличення загиблих. Попри це, в часи бароко танатичній проблематиці присвячено чимало творів, а концепт смерті розвинено на всіх текстових рівнях – фоновому, морфологічному, синтаксичному, стилістичному. Згідно з проведеним нами статистичним аналізом, п'ятдесят дві поезії Д. Братковського безпосередньо присвячені танатичним мотивам, ще в одинадцяти віршах автор звертався до концепту смерті принагідно. Така зосередженість на вибраній концептичній структурі, безумовно, свідчить про авторське зацікавлення темою відходу із земного життя. Своєрідним доповненням до цього можемо вважати

життєпис письменника, якого привселюдно стратили за участь в антипольському повстанні. Біографічний чинник формування концепту смерті представляє Пйотр Борек у своїх нових публікаціях на тему життя і творчості Братковського [376].

Варто погодитися із твердженням В. Козачинської, яка зазначає: «Рефлексії неповноти конечної людської екзистенції, незбагненності глибинних підстав буття, загалом властиві християнській парадигмі, оригінально осмислювалися культурою українського бароко. Саме тоді відбувається стрімке відновлення перманентної у середньовічній свідомості трансцендентної відстані бінарного, двонатурного сутого, світу інтелігібельного (нествореного) і світу тварного» [125, с. 16].

Концепт «смерть» у процесі свого розвитку набув прямих і непрямих понятійних ознак. Його семантичне ядро становлять вислови «кінець шляху», «перехід в інший вимір», «фізична та духовна трансформація», «зміна форм буття», «втрата життя» тощо. Додатковим символізмом традиційного характеру сповнені поняття нагороди, покарання, неба та пекла, загибелі та спасіння. Особливістю барокового етапу розвитку концептичної структури є тісна приналежність до релігійної та трансцендентної сфери. Елементами вираження танатичної тематики найчастіше були образи батька, матері, дочки, сина, юнака чи людини похилого віку, бідного та багатого. Саме в цій концептичній площині розвинув свою образну систему Д. Братковський.

Л. Суворова слушно зауважує «діалектичну єдність життєствердного та смертоносного начал, яка дозволяє створювати динамічні картини як внутрішнього життя індивіда, так і соціальної взаємодії, акцентуючи суперечності, конфлікти, контрасти. Функціонування цієї антиномічної дуальної пари розглядається як концептуальна матриця боротьби і протидії, що забезпечує процес безперервного руху, оновлення й творчості та варіюється у багатьох образних втіленнях» [285, с. 7].

Спільною ознакою концептичного обігрування теми смерті в прозовій та поетичній літературі епохи бароко стали її софістичні мотиви. Автори зверталися до філософської проблематики, прагнучи досягнути суті явища помирання, вбачаючи у ньому процес, який несе із собою неминучі зміни. У цьому тематичному просторі філософські основи концепту «смерть» тісно переплетені з біблійними. Більше того, вони виходять за рамки барокового «поєднання непоєданого» і свідчать про єдність культурних поколінь. Так, німецький критик Вальтер Онг, інтерпретуючи твори Томи Аквінського, зауважує: «Це та ж сама теологія слова, яка доводить невичерпність джерела концептів, не тільки середньовічних богословів, але й патристичних риторів, ораторів (св. Августин), англійців сімнадцятого сторіччя (Ланцелот Андресес) і сучасних поетів, зацікавлених метафізичною традицією» [437, с. 79]. На цю єдність поколінь посилається В. Павляк у своїй монографії «Концепт у польських барокових проповідях» [421, с. 31]. Зважаючи на таке багатство творення концептичних конструкцій, можемо ствердити, що концепт смерті у творчості Братковського має універсальне звучання, що пропонуємо простежуємо у його конкретних поезіях.

Природа людської смерті оповита таємницею, чому поет надає особливого значення. Він виражає її філософську сутність за допомогою влучних римованих сентенцій, які можуть виконувати роль крилатих висловів: «Довго чи ні жив, а ляжеш у гробі» («*leż tyleż żywszy / leżeć w grobie*»), «Перед Паном строгим у небо йти вбогим» («*Przed Panem srogim w niebo Ubogim*»), «Панове й жебракове по смерті однакові» («*Panowie i Żebracy po Śmierci lednasy*»), «Нащо марнотою збираєш, коли в моменті вмираєш?» («*Na co zbytnie zbierasz, gdy w moment umierasz?*»), «Не має світ досить, не знає, що просить» («*Nie ma świat dosić, nie wie co prosić*») тощо. Більшість із цих висловлювань виконують номінативну функцію, оскільки є назвами поезій, тож у них приховане основне смислове навантаження творів.

Одним із найбільш образно насичених віршів цього гатунку можемо вважати поезію «Świat farba», яка відображає індивідуальний стиль Братковського, спосіб його образотворення:

Ej świecie świecie /jedne prózne farby /
 W godzinę śmierci / nie pomogą skarby.
 Farbowny świecie / dość jesteś nie trwały /
 Aż ciebie nie chce / i stary i mały [28, с. 182].

Поет вдався до часової інтерпретації танатичного образу, використавши поширений образ «години смерті». Таким чином, універсальна лексема набуває слов'янських рис і водночас передає колорит епохи.

Одним із кращих зразків танатичної поезії цього напрямку можна вважати твір «Do Melankolika», в якому автор звертається до ліричного героя із повчанням:

Czemu melankolizujesz /
 Czemu się nie rekoligujesz /
 Wzdyć przypomnij tylko sobie /
 Że nam wszystkim leżeć w grobie /
 Jeżeli Pnem / jeżeli sługą /
 Wszak to wszystko nie na długą /
 Berła z ręki upadają /
 Wszystkie nędze koniec mają /
 Wszystkim słońce oraz zchodzi /
 I nagim się każdy rodzi /
 Jak na wszystkich dzień ten świta /
 Tak do wszystkich śmierć zawita... [28, с. 196].

Кінець земного життя для автора – це такий же натуральний перебіг подій, як схід чи захід сонця, народження дитини чи інші постійні явища, які не підлягають дискусії.

Номінативність концепту «смерть» виражена у назвах віршів Братковського дуже яскраво, оскільки самих тільки поезій із такою назвою у збірці аж три і жодна з них сюжетно не повторює іншу. Це свідчить про вмiле володіння поета художнім словом. Про минущість буття він розповідає також у фрашці «Wszystko upada», закликаючи задуматися над справжніми цінностями:

Ehej: i mury widzę upadają /
 Potężnych Zamków siłą dostawają.
 Twarde kamienie / obraza się w ziemię /
 A ty chcesz przetrwać glino / ludzkie plemię [28, с. 162].

Автор протиставляє світ матеріальних і духовних благ – одним із них пророкує небуття і знищення, натомість другим обiцяє вічне існування. Людська природа, на думку, письменника, ще менш прозiрлива, ніж матеріальний світ, бо не розуміє своєї слабості та минущості. Потрібно зазначити, що в цьому випадку Братковський не заперечує вічного життя взагалі, а має на увазі лише його земний етап. Виразніше цю ідею він висловлює у вірші «Alternata u świata»:

Masz zdrowie grzeczność / kochaj się w niewczasie.
 Dzwonią na Jutrznią / bierz odzienie na się /
 Masz Srebro / Złoto / nader śliczne stroje /
 Mów sobie zawsze / wszystko to nie moje.
 Jeśli na wszystkim / dobrzeć się powodzi /
 Nieb ądz zbyt wesoł / radość smętek rodzi /
 A nadewszystko / uważaj to sobie /
 Że ileż tyleż żywszy / leżeć w grobie [28, с. 290].

Квінтесенцією танатичних значень минущості земного існування можна вважати поезію «Wiek ludzki Iskra», у якій автор поєднав земні та небесні мотиви. Від жалю через земне животіння перейшов до радості

з обіцяної вічної нагороди, коротко узагальнивши суть концепту «смерть» у влучних поетичних рядках:

Atoli przecię / jako Iskra właśnie /

Długoli krótko / świci się / wnet zgaśnie [28, с. 328].

У цій художньо-філософській інтерпретації життя з'являється образ вогню, який згасає із приходом смерті. Це навіть не племін, а маленька іскра, яка, залежно від обставин, то пригасає, то розгоряється. Загалом потрібно зауважити, що вогняна символіка розвинена у збірці Д. Братковського мінімально.

В описі смерті присутні елементи народної обрядовості та традицій. Вони цінні тим, що відображають щоденний побут мешканців волинських і люблінських земель наприкінці XVII століття. У такий спосіб авторові вдалося майстерно поєднати філософський та побутовий рівень танатичної тематики. В атмосферу старовини занурює читачів поезія про поминальний обід «Do Sturu», де автор зауважує:

Dajesz jeść Panom / niechże je ubogi /

Ale u drugich nie stąpi na progi.

Nie wspomniał Pan gość / przy Mszy nieboszczyka /

Patrz jak się ładnie / do flaszy przymyka.

Niedźwiedz bestia / bacniejszy w tej mierze /

Mruczy przy miodzie /snać mówi pacierze [28, с. 358].

Поет звертає увагу на необхідність дотримання поминальної традиції – молитви за померлого та поміркованості в їжі і питті за поминальним столом. Більше того, з метою пожертвування Богові за душу покійника потрібно обдарувати чи нагодувати бідних, тоді померлому простяться всі його провини і він зможе увійти до неба. З гіркотою, а подекуди і з сарказмом Братковський пише, що добра традиція в його середовищі занедбана, тому він виступає за її відновлення і збереження. Несподіваним є порівняння людини із ведмедем. Поет наділяє тварину людськими чеснотами,

приписуючи їй покірність, добропорядність, уміння дякувати. У цій образності вбачаємо елементи бурлеску, загалом властивого для барокової поезії.

Ще однією передсмертною традицією було складання заповіту для нащадків. У поезії «Testament dobru» Д. Братковський визначає його основні елементи:

Dziatkom majątność / twoje inne zbiory /
 Krewnym / ubogim / naznacz kiedyś chory.
 Srebro na Ołtarz / nędznym gotowiznę /
 Tak czyń / to kupisz Niebieską Ojczyznę [28, с. 352].

Подібний опис знаходимо і в заповіті самого Братковського, написаного перед стратою, 27 червня 1707 року. Окрім маєтку, який він розподілив поміж дружиною, синами, та дочками, поет заповідав дотриматися традиції молитви, декількох поминальних обідів та жертвування служб за померлого. Так, він писав: «Найперше, тридцять злотих боргу віддати тому ж братству луцькому; потім інші тридцять злотих, якщо жодного кривного той хлоп в Пелгах не має, у якого я наказав шкапу відібрати в чагарниках; коли був у Малині, віддавав їх (гроші), але взяти не хотіли, про це син старший потурбуватися повинен, якщо кривні будуть, то кривним віддати, а якщо таких не буде, то на те ж місце святе, до Чесного Хреста за душу його на півтора сорокоуста той син мій віддати повинен; також з тих самих грошей на те ж місце святе на два сорокоусти за душу мою; також до місця святого Загоровського на сорокоуст двадцять злотих, як і на місце святе до Почаєва двадцять злотих; як і на місце святе Панни найсвятішої Покрови святої в Луцьку, також на сорокоуст двадцять злотих; до храму святого Михайла, який в Луцьку, на пів сорокоуста десять злотих; двадцять злотих на духовенство, на обід жалобний для убогих, оскільки немає кому обід готувати, тому той таки син мій на обід після похорону злотих десять щоб дав» [28, с. 382–383]. Окрім того, наказував дружині: «щоб

обід, один і другий, за душу мою убогим справила. Також убогим щоб за звичаєм давала» [28, с. 384]. Як бачимо, таїнство смерті супроводжувалося багатьма звичаями, які, на думку Братковського, мали забезпечити покійникові місце у вічному царстві.

Одна із художніх варіацій письменника змальовує людське життя в недолі як відповідник завчасної смерті. Так, у вірші «Do Wdowy z Synami» Братковський уболіває над долею полишеної на злигодні сім'ї, в якій чоловік одружується із вдовою, котра має дітей. Використовуючи танатичну лексику, автор наголошує на нищівній дії бідності, яка здатна перетворити земне буття в пекло.

Зокрема, він зазначає:

Weś sobie Wdowę z wielkimi synami /
 Scisnąłeś szyję twoją powrozami /
 A wziąłeś z dziećmi / wziął na szyję kamień /
 A świat nie szczyry / śpiewa tobie Amen [28, с. 228].

Поет персоніфікує смерть, називаючи її «великим шаленцем» і таким чином наділяючи людськими рисами. Так, у вірші «Śmierć Furiat wielki» [28, с. 170–172] він асоціює цей образ із пияками, які гинуть від різних видів зброї, на кінних скачках, у бійках чи від надмірного вживання алкоголю, який нищить їхнє здоров'я. Паралель «пиятика – смерть» з'являється у творах Братковського неодноразово, через що можна дійти до висновку, що алкоголізм був загальною проблемою тогочасного суспільства.

Наприклад, у вірші «Śmierć przy Kuchlu» поет використовує незаперечну моральну сентенцію, яка має застерегти ліричного героя від загибелі:

Na pojedynek / kiedy idziesz piany /
 Ostatni Kielich / w ręce tobie dany [28, с. 348].

Використовуючи аналогію із добрим та неякісним трунком, Братковський описує людську долю пияка після смерті, якому, попри вибір

найкращих вин, судилося зігнати і залишити після себе огидний осад [28, с. 337]. Вражає натуралізм цього твору, вибір відповідної лексики з негативною конотацією.

Інший вид персоніфікації смерті знаходимо в однойменній поезії «Смерть», у якій поет зображає її у вигляді непідкупної особи, яка володіє усім навколо і вийшла жати у свої володіння. Земне життя відповідно асоціюється автором з засіяною нивою, яку неминуче очікує жниво [28, с. 174–176].

Особлива доля, як зауважував Братковський, призначена заробітчанами, які в пошуках прибутку, мандрують у чужі краї. «Powróćisz do domu twego / nim twój żywot skróćisz?» – зі смутком запитував письменник такого шукача у вірші «Człowiek po świecie» [28, с. 126] і констатував факт, що заробітчани на чужині найбільше наражаються на небезпеку загибелі. Для більшої промовистості він використав образ сітей, у які потрапляє безпечний птах.

Причини смерті, на які вказував Д. Братковський у вірші «Śmierć», – незліченні та непередбачувані. Серед них – окрім згаданих нами попередньо пиятики та заробітків на чужині, розбійний напад на шляху, падіння з коня на полюванні, розтрощений човен під час бурі, випадковий постріл п'яного, пожежа, укуси змії, падіння в яму під час нічної подорожі, отрута з рук коханки, наїзд возу, падіння зі сходів тощо [28, с. 182–184]. При цьому смерть знову персоніфікується – цим разом в образі перевізника до іншого світу: «Śmierć przewoźnik / na on świat przewozi». Висновок автора повчальний, з конкретним еклезіальним змістом:

A w prędkim czasie / i jednej minuty /

Miejmy się przeto wszyscy do pokuty [28, с. 184].

Як стверджує О. Турчин, «Український поет пом'якшує і облагороджує раціоналізм гуманізму вірою у божественне в людині, наявність якого підтверджує смерть. Біблійний дискурс переводить концептуальність та повчальність у контекст марноти людських зусиль» [308, с. 103].

Церква для поета залишалася посередником між Вічним Буттям та земними проблемами. Його концептична теорія ні в чому не суперечила катехетичній науці духівників. У цьому вимірі авторська позиція збігалася з суспільною думкою епохи бароко про земні та небесні нагороди.

Поет експериментував із танатичними образами, оскільки хотів охопити ними всі суспільні стани та родинні узи. Саме тому в збірці знаходимо декілька віршів під назвою «Śmierć Matki» [28, с. 263; 353], а також такі поезії, як «Śmierć Ojcowiska», «Śmierć bogatego Brata», «Śmierć Pana», «Śmierć Wielmożnych», «Śmierć Hetmańska», «Pogrzeb Żony», чи асоціацію з нареченим «Śmierć Młodzieniec». Більшість цих творів позбавлена меланхолійного жалю чи смутку, а сатирично спрямована до окремих осіб, яких поетові доводилося бачити під час похоронних процесій. Мета письменника – висвітлити моральний розлад суспільства, в якому втрачено повагу до батьків, брата чи дружини.

Виняткове зворушення викликає вірш про похорон молодої дівчини, нареченим якої стає смерть. Молодість – час для розквіту, сподівань, мрій, тому природнім чином протиставляється загибелі. Поет використав цей мотив, щоб охопити ним повноту трагедії молодих покійників. Найчастіше він представляв цю проблему у вигляді антонімічної пари образів, як у віршах «Śmierć starych i młodych» [28, с. 267], «Śmierć młodych» [28, с. 305].

У деяких поезіях Братковського простежуємо трансформацію концепту смерті як багатовимірного образу вчительки, наставниці. Так, відхід у вічність людей похилого віку повинен слугувати уроком добропорядності для молоді. У творі «Jak stary umiera, rozum młoda przybiera» поет осуджує зрадливість молодих дружин, які тільки й чекають на смерть старого чоловіка:

Jeszcze żyw starzec / młodziuchna już woła /
 Dobrodziej skonał / ciało omyć zgoła /
 Staruszka myją / a Jej Mość w komorze /

Czerwone złote / z szkaplerza wyporze.
 Na miejscu złota / wianeczek zaszyła /
 Zbiór / złoto / srebro / z młodziuchnym pożyła.
 Z młodziuchnym miała młodziuchna zabawę /
 Pas nowy w głowę / a stary pod ławę [28, s. 238].

Вікова невідповідність у шлюбі, яка в ті часи була розповсюдженим явищем, часто ставала причиною гріховності молодої дружини, яка нетерпляче очікувала смерті свого чоловіка і всіляко до неї спонукала. У таких же сатиричних тонах автор описував поведінку зрадливого чоловіка на похороні дружини:

Kładłeś do grobu rzewliwie płakałeś /
 Drugiej na stypie nisko się kłaniałeś [28, s. 252].

Неодноразово в концептичному представленні кінця людського життя поет змальовував образи дороги, стежки, драбини. Зокрема, простежуємо це у віршах «Droga do piekła», «Droga do nieba» і «Drabina do nieba» [28, s. 293]. Братковський у цих творах поступово відходить від земних реалій, надаючи особливого значення біблійним істинам про різні перспективи людського існування після смерті. При цьому автор для більшої переконливості використав парафразу, аналогію, алегорію. Промовистим елементом цього асоціативного ряду є перехід від одного дому до іншого, як бачимо це у вірші «Wiek nasz»:

Ej lecać lecać jak Ptak lata lata /
 Nie napatrzysz się mizernego świata.
 Dziś się narodzisz w lat siedmdziesiąt zchodzisz /
 Jakby to z izby / do izby przechodzisz [28, s. 238–240].

Продовженням висвітлення цих трансцендентних реалій можна вважати дві важливі танатичні поезії – «Mieszkanie w niebie» і «Mieszkanie w piekle», які автор свідомо розмістив у збірці поряд для порівняння антагоністичних образів [28, s. 178]. З одного боку, небесні оселі нагадують

трояндовий сад, у який ліричний герой мріє потрапити хоча б терням. З іншого: «Ach straszne Piekło / tam ciecze i piecze».

Хоча описи раю і присутні у збірці Д. Братковського, його критичний підхід до суспільства спонукав частіше звертатися до картин пекельних мук, як бачимо це у творах «Sąd straszny», «Ogień na dół», «Kara Boska», «Grzech Zgon», «Kaduk po śmierci», «Do stękającego». Із цих образів почергово виникають інші – справедливої нагороди та покарання після смерті.

У поезії «Śmierć napomina» письменник застерігав своїх співвітчизників:

Mizerny człowiecze /
 Wszystko to uciecze /
 Miedy śmierć zachwieje /
 Patrzaj co się dzieje /
 Chciałyś oddać zgoła /
 A śmierć konaj woła [28, с. 250].

Поет зазначав, що рід занять особи за життя не мав визначального впливу на отримання небесної нагороди чи пекельної кари. Єдиним чинником, який на це впливав, були набуті християнські чесноти. Тому у вірші «Przednia nauka» він визначив правильне розуміння смерті як найголовніший здобутий життєвий досвід:

Ta najprzedniejsza w człowieku nauka /
 Życ i umrzeć dobrze / to jest sztuka [28, с. 360].

Попри те, що у збірці Братковського повсюдно збережений сатирично-повчальний тон і представлені приземлені картини людського побуту, її завершення має триумфальне духовне звучання. В останньому вірші «Pałac niebieski» зображено момент перемоги над смертю. На достойну людину по смерті чекає вічний дім справедливості та свободи, в якому є місце для кожного.

Як бачимо, концепти «життя» і «смерть» у віршах Братковського мають багаторівневий і різнобічний характер. Це водночас і філософські категорії буття, в які поет пропонує читачеві заглибитися (увиразнює це запрошення постійне звертання у віршах до читача в другій особі однини), і представлення земних перипетій ліричного героя за допомогою образів сітей, згаслої іскри, випитого келиха, закінченого шляху, і універсальне вираження танатичних реалій в протиставній динаміці нагороди і покарання, неба та пекла, вічності та зниклості, розкоші та убогості. Зрештою, це порівняння земних і духовних цінностей, у світлі яких концепт смерті набуває кардинально протилежних значень – загибелі чи переходу до вічного існування в іншому, трансцендентному світі.

На прикладі епіграм Братковського переконуємося, що в епоху Бароко польськомовна поезія українсько-польського пограниччя відзначалася новаторським підходом до проблем життя і смерті, надаючи їм переважно протилежного значення у порівнянні з попередньою літературною добою. Відтак концепт смерті набував визвольних атрибутів, зосереджуючись на формуванні образів із позитивними конотаціями. З огляду на свою внутрішню контрастність, його можна вважати складним структурним концептом, який зазнав подальших трансформацій.

Танатичні атрибути творів Д. Братковського вводять у простір його мегаконцепту, який розширений до розмірів усього поетичного збірника або й більше – всієї філософії життя поета-борця. Вона підсумована в короткому віршованому творі героїчного звучання «*Za co krew wylewać*»:

Pańscy Rycerze / dla Nieba krew lali /

Pańscy Rycerze / za krew Niebo wzięli /

Świata Rycerze / gdy dla ziemnej sławy /

Gdy dla Wakańsu / albo dla Buławy /

Hojnym Potokiem / Krew swą wylewają /

Tu za krew swoje / place odbierają /

Gdy za Kościoły / aby w Świętej Wierze /
Kto krew wylewa / w Niebie place bierze [28, с. 344–346].

Цим кульмінаційним моментом, який став пророцтвом про відхід до дому Отця, поет підсумував особливості застосованої ним у віршах танатопоетики і підніс роль концепту смерті до основного імперативу своєї творчості.

3.2. Концептуалізація буття як спосіб сакралізації слова

Світ барокових письменників у межах культури Речі Посполитої, – як польських, так і українських, – складався з двох рівноцінних чинників, які були тісно між собою пов'язані. Йдеться про видиму, властиву для епохи Бароко, полярність поміж земним та небесним. У душі цієї концептичної полярності була створена також поетична збірка Братковського „Świat po szczęści przeżywany”, в якій відображений образ цілої суспільної епохи. З огляду на горизонтальні та вертикальні смислові навантаження концептів збірки Братковського, необхідно звернути увагу на менш вивчений в цьому контексті вертикальний вимір, який полягав у динаміці розвитку образосфери від первинних до індивідуалізованих значень і виводив його слово на концептичний рівень сприймання світу.

Є. Сверстюк, аналізуючи християнську традицію в українській літературі різних епох, зауважує, що вона стала відображенням «слідів Бога», вічних цінностей, мовою символів, за допомогою якої людина може впізнати свій божественний фундамент [259, с. 120].

Якщо йдеться про польськомовну літературу епохи Бароко, як поезію так і прозу, то вплив біблійної герменей на неї «передусім виражений у вертикальному співвідношенні безпосередніх і прихованих значень, відповідно до класифікації Філоні Александрійського. Леонід Ушкалов схарактеризував цей інтерпретаційний рух як двосторонній і динамічний із перевагою горішньої спрямованості – одухотворення» [293, с. 132; Див.:

320, с. 135]. З огляду на це, потрібно звернути особливу увагу на розвиток сакралій у віршах Д. Братковського, їх традиційний та індивідуальний характер.

Сакральний вимір творчості кожного письменника передбачає проєкцію на його внутрішній світ. Духовна сутність Д. Братковського формувалася поступово, під впливом сучасного оточення на українсько-польському кордоні культур. Він народився та виріс на Волині в українській православній родині, тому був сином своєї нації та захисником її прав та цінностей. Сім'я мала герб та сільський маєток. Це була також відома родина громадських активістів, яка в Данилові Братковському – за словами С. Величка, «вченої людини, поета, ... незмінного захисника» – отримала своє гідне продовження і навіть кульмінацію [38, с. 606].

Луцьке Хрестовоздвижинське православне братство, яке очолював (1675–1677) батько письменника Богдан Братковський, стало вирішальним фактором у внутрішній орієнтації Данила. Це були не тільки впливи суспільного характеру, а й прямі впливи сімейного середовища, які найглибше діють на свідомість кожної людини і відображаються в найменших порухах її підсвідомості.

Саме в цей період, як писав В. Липинський, складалася нова політична ситуація в національному контексті – відновлення козацького руху. «Початок новій козаччині дав подільський полковник Остап Гоголь, старий хмельничанин, що перший дістав в 1675 р. від Собеського титул гетьмана сієї козаччини і, покинувши свій сплюндрований Браславль, оселився з жменею козаків і Димерським старостві на Полісі. Одночасно процес відродження козаччини відбувався і в степах сумежних з Полісем» [28, с. 401].

Окрім того, потрібно звернути увагу на духовне формування Д. Братковського в Києво-Могилянській колегії, де в той час навчався майбутній керівник національно-визвольного повстання Семен Палій.

З іншого боку, здатний до розумних конфронтацій та діалогу, Братковський закінчив навчання в Італії і був високо оцінений кількома наступними польськими королями: Яном-Казимиром II, який направив його секретарем із посланцем до Москви; Яном III Собеським, який помітив дипломатичний талант Братковського під час конгресу в Любліні; Міхалом Корибутом-Вишневецьким, який за численні заслуги перед Річчю Посполитою присвоїв йому титули Брацлавського підстоля та Венденського підчашого [28, с. 438].

На загальному тлі католицького середовища Речі Посполитої православ'я вирізнялося своєю незалежністю, прагненням до свободи, що збігалось з козакофільством та національно-визвольними мотивами творчої української еліти. Тим не менше, поет Данило Братковський, сформований на межі культур, у своїй поетичній збірці надав релігійним елементам глибини основних християнських цінностей, тому більш виправданим є використання універсального терміну «сакральні елементи», пов'язані зі світом віри, а не «релігійні елементи», які стосуються лише однієї конфесії. Світ локальних та загальнолюдських тем у поезії Данила Братковського становить єдине ціле, що не стає перешкодою для його поділу на окремі частини, на що також вказує назва збірки.

Передусім поет застерігав читача: «Не змішуй духовних речей із світськими». Зокрема, він писав:

Bardzo niesłuszne dziś rzeczy powstały /
 Gdy się Duchowne z Świeckimi zmieszały:
 Duchowne groszy / świeckie noszą worki /
 Pan Brat z Braciszka bierze na to wzroki.
 Nie przeto Bractwo stoi / aby brali /
 Lecz żeby Bracia Duchownym dawali.
 Wszystkim brać zwyczaj / dziś u tego świata /
 Rzadkiego znajdziesz / dawać Bractwu Brata.

Wybierać z klatki / potem wpadnie zięba /

Nie trzebać kurom w Braterstwo Jastrzęba [28, с. 350].

Як бачимо, соціальну критику поет розпочав із рідного оточення, бо був досконально обізнаний із повсякденним життям братства, він не ідеалізував його і знав, що, в першу чергу, потрібно розпочинати наводити лад у власному домі, а Луцьке братство було для нього саме таким духовним домом.

Створення братств символізувало поєднання світських та духовних інтересів, проти чого Данило Братковський явно виступав, не заперечуючи при цьому великих вигод, отриманих від братств, якщо вони будуть функціонувати відповідно до своїх основних принципів. Суперечність виникла внаслідок конфліктів, що були на той час. Наприклад, Львівське братство стало незалежним від влади єпископів, які хотіли його очолити. Кінець XVII ст. також можна вважати часом краху діяльності братств, оскільки в них нехтували духовними інтересами, про що свідчить вірш Братковського.

Від аналізу найближчої духовної спільноти поет переходить до загальних релігійних установ – Костелу та Церкви. У віршах Братковського ми не помічаємо відвертого поділу між Католицькою та Православною церквами – поет вважає, що гріх є загальним злом, і тому кожен – незалежно від приналежності до певної держави чи релігії – повинен поводитися похристиянськи. Прикладом такої оцінки є весілля, яке влаштовує піп або ксьондз, однак це таїнство зрештою може бути зроблено поспіхом і укладено з необґрунтованих причин. Поет також часто описує літургійний інструментарій, щоб показати справжню та помилкову жертву, принесену для Церкви. Так, у поезії «Śmierć Męża» Братковський згадує про «Kontusz na Ornat», «oprawne pałasze na Ołtarz», які є елементами католицької літургії, з якою поет був достеменно обізнаний. Це зовнішні чинники релігійності, які

допомагають трансформації художньо-образних засобів до рівня внутрішнього поняття сакралій.

Незважаючи на різноманітність сакральних елементів, в поезії Братковського найчастіше використовувались церковні мотиви. Дім Божий представлений ним як загальнолюдська категорія, яка завжди страждає від зла: «Cierpiął Dom Boży, kiedy się krew lała» («Vox Passiua») [28, с. 114]. Особливе зацікавлення дослідників у цій царині викликає вірш про Рим, присвячений родовій рівності [28, с. 116]. У ньому простежуємо значний вплив західної теології, яку поет добре знав з огляду на свою європейську освіту та суспільне становище.

Д. Братковський дуже детально розглянув поняття гріха, тому також присвятив йому акровірш, звертаючи увагу на поетичну назву: читач «z pierwszych liter snadnie, co to jest odgadnie».

Gryzie żal Człeka / smętek sercu szkodzi /
 Raz żal niemały / drugi raz obchodzi /
 Zadał sam sobie boleść niewidomie /
 Jeden raz jawnie / drugi raz kryjomie;
 Czym krótsza rokosz / tym żal z onej wieczny /
 Hen, hen, i biada, i czas ostateczny [28, с. 254, 256].

Тогочасні акровірші були заглиблені в поетичну традицію пограниччя, на що вказував Л. Ушкалов. Зокрема він підкреслював: «акровірші мали тоді неабияку вагу навіть на теренах богослів'я» [316, с. 54].

На ці типологічні риси вказувала Л. Литвин у характеристиці візантійського коду полемічної поезії. Вона писала: «Характерна для бароко гра слів, що через антитетику виявляє універсальний сенс християнства, пристосовується Даміаном Наливайком у „Вършы, або стихи, до того, што читал, которым краєгранесиє сицево: „Хранися италиян” до артикулювання позиції православних. Цей автор одним із перших використовує виражальні можливості акровірша» [167, с. 467].

Акропоетичні спроби Братковського не завжди були успішними і часом вимагали редагування. Це була не єдина спроба акрописання в поетичній збірці (більш вдалим вважаємо акростих про корабель), але це єдиний акровірш Братковського, присвячений сакральній тематиці.

Окрім акронімів, Братковський застосовував також сакральну метафору. Посилаючись на загальну війну з гріхом, парафразував біблійну мудрість Старого Завіту: «Mądrość twoja / jest głupstwem u Boga» [28, с. 362]. Так само старозавітні мотиви змінюються у його поезіях у власну філософську концепцію, коли він зображає мури світу («Wszystko upada» [28, с. 162]).

Назви сакральних тем у поетичній збірці іноді виступають у вигляді римованих заголовків, у яких не бракує духовного виміру: «Nie na pijanego nogi iść w Niebieskie progi», «Żona od Boga naznaczona», «Przed Panem srogim w Niebo Ubogim», «Kto strzeże ust swoich, strzeże dusze swojej», «Położyłem palec na uściech moich». Окрім польської, Братковський також часто має моралізаторські латинські заголовки: «Erit anima tua, pro anima eius» («Піднесіть свою душу на благо душі»), «Decernitur, additur et remittitur» («Рішення, винагородження, прощення»). Інші назви віршів, хоч і коротші, також найчастіше беруть активну участь у процесі сакралізації: «Świat», «Śmierć», «Sąd Straszny», «Post, Most» тощо.

На початку поетичного тому Братковський подав алюзію на прояв у людському житті небесного і звернув увагу на свою відданість цьому виміру. Поряд із земним монархом він возвеличив небесного Короля, якому одному він покликаний служити і бути вірним. Однак це лише короткий авторський відступ, який на початковому етапі ознайомлення із поетичним ладом та світоглядом Братковського повністю приглушений сатиричною, місцями доведеною до гротеску, риторичною наповненістю віршів.

Братковський не був першовідкривачем і винахідником нової поетичної форми, яка б могла відтворити його політичні та національні переконання. Він

долучився до когорти поетів кінця XVII ст., які у вигляді памфлетів і коротких епіграм (фрашок) польською мовою відтворювали життєві реалії, пов'язуючи їх із світом образів, вимислів, прагнень. Однак присутня у творчості Братковського літературна типологія не применшує ваги його поетичного слова, а навпаки – допомагає йому вийти на новий стилістичний рівень – суспільної критики і сатири.

Окрім того, як зазначає В. Шевчук, співвіднесеність з традицією слугувала ще й іншим, цілком практичним цілям: «Читачеві, приступаючи до читання збірки, треба зважати на передумови її постання: це була книга, яка пройшла польського цензора, що тут і зазначається, отже, писалася не відкритим текстом, для себе і ближніх, а для публічного вжитку, з урахуванням урядового контролю. В даному випадку поет мусив вдавати із себе лояльного громадянина Річі Посполитої і задекларувати це певними віршами, які можна назвати терміном XX століття – «паровозиками», адже далі має йти гостра й нещадна критика, яка переростає в суспільно-політичну сатиру... Оця суб'єктивізація поетичного світу Д. Братковського і є визначальною його особливістю, через що багато віршів переходить через його «я», але не тільки, бо не раз «я» віршів є голосом героя, або ж входить у діалоги» [28, с. 7].

Більше того, дослідник вбачає джерело цієї стильової своєрідності у загальному бароковому нурті, який на той час полонив уми поетів та прозаїків Речі Посполитої, втім теж приналежних до неї українських земель. Тому далі він пише: «Це може бути маскою й не маскою, бо бароко не терпіло однозначності; при тому гострота вислову про болячки шаленого світу поєднується із обережністю, навіть певним затуманенням, що йде від уживання досить складної натякової поетики» [28, с. 7]. Це визначення дуже точно передає вітчизняну літературну традицію XVII ст. Доповнює його, характеризуючи дослідження В. Перетца, Тетяна Рязанцева. Зокрема, вона вказує, що це «вірші тих жанрів, які належать до поширених у поезії європейського бароко» – панегірики й емблематичні поезії [10].

Визначальними рисами, як бачимо це на прикладі поезії Д. Братковського, були лаконічність і дотепність. «Улюбленими» рисами епіграми епохи Бароко були метафора, персоніфікація, алегорія, апострофа, апосіопеза, вигук, риторичне питання тощо. Клаузула такого поетичного твору, як правило, була дотепом, який мав на меті вразити читача, здивувати його, ввести у стан емоційної амбівалентції.

Д. Братковський, будучи співцем Сарматії на пограниччі культур, поєднав у своїй поетичній творчості загальноновизнані принципи концептуального мислення і гостру сатиру, яка мала стати на захист православного середовища у Речі Посполитій. У порівнянні з іншими авторами, зокрема Л. Барановичем, він був радше прихильником поезії світського характеру, що виникало із його соціального статусу. Про те, що маємо справу із «фрашками», свідчить граматично-семантична гра слів, реплік і цілих строф.

Перед читачем відкривається загальна картина безпросвітнього пияцтва, здирництва, жажерливості, релігійної облуди, суддівського підкупу тощо. Усі ці риси – виключно земні характеристики, як правило, ідентифіковані з поняттям гріха. Вони об'єднані концептичною, здебільшого персоніфікованою, фігурою світу:

Jednym niedola / drugim szczęście płuży /
 Brat / Rodzonemu Braty swemu służy.
 Jednejże Matki / a nie jednej doli /
 Jeden Syn wesoł / drugi ciężko boli;
 O świecie / świecie! Coś ty za osoba /
 Jednemu kontemp / drugiemu ozdoba /
 Jesteś Ojczymem / i Ojcem / i Bratem /
 I złym / i dobrym / i Kumem / i Szwatem;
 Z każdym ty żyjesz / ni skim jednak szczerze /
 Tak jak Wołoszyn / ma z nami przymierze [28, с. 186].

Образ земного світу у Данила Братковського схематично представлений цілим рядом осіб, з якими ідентифікується, проте яким насправді бути не може, з огляду на свою гріховність.

Автор принагідно звертався до теми істинної та фальшивої релігійності. Еклезіальні мотиви виводять читача поза мури святинь і рамки віровизнань, надаючи проблемі духовного виміру. Вони сповнені есхатологічного напруження в очікуванні на Страшний суд, тож слугують письменнику для винесення вироку тогочасній суспільній системі. При цьому автор збірки виступав у ролі провісника:

„W noc ogień sroższy / w noc największa trwoga /
 W noc ból największy / w noc gorączka sroga.
 Z wieku miar z wielu / Boże sprawiedliwy /
 W nocy byż musi Trubunał straszliwy /
 Liszki się w nocy do jamy chowają /
 A nas i w jamie / w on czas namacają” [28, с. 110].

Концепт Божого суду в поетичній конструкції плавно переходить у концепт ночі, яка, замість земних характеристик, набуває виключно символічного звучання, формуючи підтекст безвихіддя, неминучості, Божої справедливості.

Кульмінаційним моментом есхатологічної тематики був образ пекла, умовно протиставлений земному судочинству, риторично обіграній правничій термінології того часу. Братковський, вірний епіграмному стилю, у вірші «Рієкю» висміяв судову структуру, порівнюючи її бюрократичну машину до пекельних кіл, які проходить людина після смерті. Поет з іронією зауважував:

Ja prawko umiem / w piekle nie usiędę /
 Dobrodziejstw prawnych tam zażywać będę [28, с. 102].

Латинські макаронізми «non concordavit» («не однодушно»), «variavit» («обробка»), «in autbentica» («щодо пільги»), «inordinata» («позов»), «causam»

(«земський процес») та інші доповнюють сатиричну картину, надаючи їй образності на рівні шляхетського гумору та нищівної суспільної критики.

Однак, згідно з природою концепту, поет не зупиняється на зображенні однієї його сторони, а звертається до видимої протилежності пеклу – Неба („Droga do Nieba”, „Drabina do Nieba”) [28, с. 292]. Нагородою за земні труди, на думку автора, має стати небесний палац.

Поетична збірка сповнена теж барокової манірності, внаслідок чого подекуди поезія втрачає буквальність сенсу і переходить у формальне концептичне поетизування: «Post – Most», «dziś rząd płacisz, a jutro tracisz» [28, с. 294] тощо.

Гостроти епіграмам Данила Братковського надавали часто вживані повтори і протиставлення. Наприклад, у вірші «O Wolnej Elekcji w Koronie Polskiej» заключні строфи – це паронімічні повтори на морфологічному і фонетичному рівнях, а в заключній строфі це ще й протиставлення. Маємо справу з кореневою співзвучністю слів *wolno*, *wolność*, *wola*, *niewolno* та ключову протиставну пару *wolno* – *niewolno*, яка і є концептичною кульмінацією твору [28, с. 44].

Індивідуальне авторське поєднання концептичних повторів і протиставлень знаходимо у влучній фразці про суспільні привілеї:

Stroni Krogulec / Jastrzęba się chroni /

Krogulec ruszy / a Jastrząb ugoni [28, с. 72].

Морфологічний різновид концептичних структур у Данила Братковського зустрічається найчастіше, але при цьому не потрібно забувати, що невід’ємною його часткою є фонетичний аспект концептобудування, який на первинному рівні слова слугує продовженням морфологічного принципу побудови концепту. Найбільш вдало ілюструє це явище зв’язок поміж декількома рівнями концептичного висловлювання у фразці «Wiek potomny». Між іншим, автор вірша зауважує:

W miejscu snych Ojców cne dziatki usiedą /

Z Pracy cnotliwej ciż cieszyć się będą /

A niecnotliwie nabyta fortuna /

Tak się w lot zerwie / jak się zerwie strona [28, с. 286].

Семантичні протиставлення і повтори також відіграють ключову роль у побудові концептичної конструкції, проте в образності Братковського вони вторинні, оскільки логічно впливають із морфологічного і фонетичного ряду. У вірші «Wiek potomny» протиставну й функцію виконують концепти *Ojcowie* і *Dziateki*, в інших поезіях це *glina – twarde kamienie* [28, с. 162], *żona cnotliwa – żona gniewliwa* [28, с. 130], *noc – ogień* [28, с. 110], *pan – żebrak* [28, с. 106] тощо. З огляду на типологічний характер вживаних лексем, можемо підтвердити їхню вторинність, адже фонетичні та морфологічні чинники є суто авторськими знахідками, спершу відображаються в підсвідомості читача, готуючи його до смислового сприйняття.

Метонімічного значення у поетичній збірці Данила Братковського здебільшого набувають лексеми, що позначають грошові одиниці чи асоційовані з ними предмети (гріш, калита, міх, шеляг, копа). Натомість барокова гра слів традиційно викликає ефект здивування, ґрунтується на фонетичних асонансах чи дисонансах, найточніше відтворюючи місію концепту як згідної незгідності, де типове протиставлення чи синонімія переростають в фігури авторські, індивідуальні, неповторні. Таких стилістичних засобів у віршах Братковського чимало, що свідчить про його творчу непересічність. Це своєрідні перли, які повинні стати джерелом наступних досліджень. До таких висловлювань зараховуємо концептичні висловлювання «*Nie płac ale płacz / Litery zabija*» [28, с. 272], «*Świecie nieświtny / jeden magnes z ciebie*» [28, с. 164], «*Co to za Polak, który na Polaku / Polskiej wolności zguby / szuka szlaku*» [28, с. 56] та ін.

Важливими сакральними елементами є християнські чесноти, які мають формувати моральне обличчя світу: милостиня, пожертви для Церкви, будівництво лікарень замість палаців тощо. На думку автора, сім'я покликана виконувати функцію джерела милосердя та віри. Як абсолютне благо Данило

Братковський також згадує священницьку службу, яку він описує у вірші «Awizy podczas Kazania»: «Skłońże księdzu ucha» [28, с. 140].

Після сатиричного вступу та уроку моралізування, переплетених церковними мотивами, Данило Братковський звертається до теми кінця світу. Він поділяє апокаліптичні концепції на прямі алюзії та метафори про рай, пекло, смерть, швидкоплинність людського життя, вічну кару та вічну винагороду. Складний концепт людського життя відіграє важливу роль у такій системі.

Принагідно варто зазначити, що сакралізація слова в період пізнього бароко дещо відрізнялася від барокових тенденцій втілення цього явища у текстах попередніх епох. Маємо на увазі вплив секуляризаційних мотивів, які в часи діяльності Д. Братковського набирали на силі.

Л. Литвин так охарактеризувала вплив секуляризаційних процесів на формування концептичних структур у вітчизняній ліриці: «Секуляризація суспільного життя мала наслідком формування й розквіт світської літератури, зокрема, поезії. Етика православ'я в ній звужена до меж нової суспільної цінності – статечності. Динаміка зміни ідеалу від християнина-аскета до статечного християнина в українській поезії реально пережила догматично-богословські дискусії й відкрила нову духовну перспективу» [167, с. 470]. Так, у творах Братковського зауважуємо виразну зміну літературного контексту, повністю відокремленого від богословського нурту письменства, проте спорідненого з ним на рівні проблематики та семантики сакралій.

Апокаліптичні елементи у віршах Братковського тісно пов'язані з закликом до відродження суспільної моральності. Католицька та Православна церкви у значенні Божого Дому залишалися для поета єдиним цілим, були покликані відновлювати духовність усіх громадян Речі Посполитої, незалежно від їх приналежності до різних станів. Чинниками цього розвитку, на думку автора, мали стати молитва, милостиня, піст і чисті

пожертви, складені Богові в його храмі. Носієм благодатей, згідно з богословською наукою, залишався духівник (ксьондз чи піп), а Рим в інституційному плані мав поєднувати всі християнські гілки. Кульмінаціями в збірнику стали апокаліптичні мотиви, виражені концептами смерті, суду, неба і пекла. Доповнювали їх образи темноти, ночі, палацу тощо.

Таким чином, на прикладі поезії Братковського доходимо до висновку, що бароковій сакралізації були підпорядковані всі складники тексту – фонетичний, морфологічний і семантичний, творячи єдине ціле, на що вказує назва поетичної збірки. Особливу роль Данило Братковський надав памфлету та епіграмі як стильовому інструментарію, в межах якого розвивалися такі риторичні фігури, як метонімія, іронія, анафора, повтор, протиставлення, гра слів тощо. Це багатство персвазійних засобів свідчить про оригінальність авторського слова і співвіднесеність його польськомовної збірки з загальним літературним нуртом доби.

3.3. Мегаконцепт світу у філософській інтерпретації Братковського

Часи бароко були періодом відродження сакрального змісту, піднесення його до початкових значень і навіть гіперболізації. Відтак, вони стали сутністю барокових концепцій, створених у поезії та прозі, що розкрило їх багаторівневий вимір. Таку концепцію у творчості Данила Братковського можна вважати світоглядною інтерпретацією світу, яка поширюється на кожну її частину і включає різні аспекти: світ шляхетства та інших соціальних станів (зокрема, сарматський), світ філософський, що обертається і змінюється, світ земний, який протистоїть ідеалам неба, Божий світ тощо. «Świecie nieświtny», – часто вигукував автор у вірші «Co jest świat». Подібна концептуальна алюзія містить у парному образі «Піст – Міст» (піст повинен бути мостом до порятунку).

Варто тут звернутися до класифікації художньо-образного вираження світу, поданої у праці О. Турчин, яка зазначила: «Персоніфікація світу втілена у структурі поетичного тексту такими засобами: а) риторичними звертаннями та запитаннями до світу як адресата мовлення...; б) приписування світові дій, властивих людині...; в) візуалізація образу світу...; г) приписування світові подвійних стандартів у ставленні до представників суспільства...; д) актуалізація світоглядної позиції світу через прямі висловлювання... (світ каже: „Смола ти, / Не хочеш пити, скакати, працювати”)» [308, с. 101–102].

Своєрідним підсумком багатовимірності концепту світу може слугувати один із віршів Братковського з ідентичною назвою:

Jeden tak mówi / niechcę bydź Prałatem /
 A drugi mówi / niechcę Deputatem;
 A trzeci mówi / niechcę bydź wojskowym /
 A czwarty mówi / niechcę bydź światowym /
 A piąty mówi / niechcę Gospodarzem /
 A szósty mówi / Niechcę bydź Szafarzem.
 A siódmy mówi / niechcę bydź Poborcą /
 Ósmy zaś mówi / niechcę bydź Dozorcą /
 Dziewiąty mówi / niechcę bydź Jurystą /
 Dziesiąty mówi / niechcę Erorcystą /
 A jedenasty / zrzeka się na wieki /
 Świadstwa / ugody / dwunasty opieki /
 Wszystko z nich dobrze / które jest bez grzechu /
 A co jest z grzechem / godne hańby śmiechu /
 Zużyć wszystkiego pobożnie na świecie /
 Cóż koło smoły / usmoli się przecie («Świat» [28, с. 154, 156]).

Вірш складається з презентації дванадцяти побожних осіб, які ведуть себе благочестиво, відмовляються від дванадцяти найсильніших спокус, які

ведуть до гріха, здобуваючи свою нагороду в Небі. Принагідно Братковський згадує тих осіб, які не заслуговують на вічну нагороду, тому що через гріхи засуджені на вічну кару.

Д. Братковський багато разів писав про Божу кару, розкриваючи її у різних формах. З цією метою він використав прямі богословські терміни «чистилище» і «пекло» та алюзію на втрачену небесну нагороду, що описується як вогонь, ніч і страждання. Алюзія на чистилище – це світ, у якому добрий отримує погану дружину, а пекло вважається поганою дружиною, як сказано у вірші «Autor odpowiada» [230]. Цю тему доповнює вірш «Żona od Boga przeznaczona» [228].

У бароковому письменстві концепт був покладений в основу розвитку епіграми та її старопольських різновидів. Топіка епіграм Д. Братковського найчастіше стосується суддів, сенаторів, священників, ловчих, мечників, підчасих, хорунжих і інших представників різних суспільних станів із виділенням теми малої вітчизни (для польської шляхти – Кресів). Так, у вірші «O Deputackiej Elekcji» поет протиставив інтереси державних чільників і регіональні потреби шляхти та народу:

Listy rozpisać / wielki bankiet sprawić /
 By ubogiego sztuki chleba zbawić.
Remissa pójdzie / na to naważyłem /
 Aby w ostatnie ubóstwo wprowadziłem /
 Nie będzie za czym / rad nie rad porzuci /
 A czas za czasem / żywot mu się skróci;
 Bym wszystko stracił / a dokaże tego /
 Że ten taki syn nie weźmie niczego/
 O pewnie wszystko straciłeś / gdy duszę
 Straciłeś wiecznie / przyznać tobie muszę [28, с. 204].

Риторичні прийоми іронії та синтаксичної антології спільно з фонічною подібністю слів у віршах Данила Братковського свідчать про наявність

найбільш поширеного типу концептів періоду розвиненого бароко – так званого еквівового, інакше кажучи – фонового, характерного для творчості В. Потоцького та В. Коховського [386, с. 118]. У вірші «O Deputackiej Elekcji» він поєднаний з другим різновидом концепту – відкритим (проповідницьким, відомим також під назвою «*conchetto predicabile*» [393, с. 224]), оскільки на завершення автор концентрує увагу на проблемах душі, поєднуючи іманентні та трансцендентні мотиви. Найчастіше вірші з фоновими концептами виражені за допомогою короткої звукової збіжності, як бачимо це на прикладі дистихів «Pokój» і «Do Zębów młodszych»:

Dobry jest pokój / a innym dokuczy /

Dobrze na piecu / a kot przecie mruczy [28, с. 266];

Starym poliwka / a nam młodsze gęby /

Podawaj mięso / zjedzą młode zęby [28, с. 290].

Подібну характеристику мають короткі поетичні фразки, присвячені позиченим об'єктам: «Do Rządu pożyczanego», «Do Kontusza pożyczanego», «Do Rumaka pożyczanego». «Do Spódnicy pożyczanej». У цих двовіршах явища та речі набувають персоніфікованих рис, тому їх назви автор пише з великої літери, що загалом є характерним для доби Бароко. За допомогою звертання автор персоніфікує мед, концептично обігруючи бджолиний мед і однойменний напій, горілку, піч, свічку тощо.

Типово проповідницький, а в концептуальному плані прозорий характер мають вірші Д. Братковського «Mogła», «Śmierć Starych i Młodych», «Prawda», «Sąd straszny» та ін. Іманентність зображення переносить релігійну символіку в загальний суспільний вимір, наближаючи її до читача і надаючи індивідуальної інтерпретації. Натомість трансцендентність – це вступний і завершальний мотив книги «Świat po szczęści przeuzrzany». На початку збірки цю функцію виконує панегірик, присвячений Августові II, де заслугами короля за його доброту і відвагу є образ Дочки Вдячності [28, с. 40]. Останнім

віршованим посланням Данила Братковського є типово проповідницький вірш із трансцендентними мотивами «Pałac niebieski»:

Pałac niebieski dobrym zbudowany /
 Tak wiele z gnoju będzie między Pany.
 Trudno rzecz będzie / aby chłopku zasię /
 Porówna Pan Bóg wszystkich w onym czasie. Amen [28, с. 364].

У вірші чітко виражений доксологічний стиль, про що свідчить останнє слово «Amen». Йому передують твори з подібними мотивами «Mądrość tego świata» і «Świat», які підводять читача до основної авторської інтенції – вознести небесні речі і протиставити їх земним реаліям. У цьому плані поетична збірка Д. Братковського написана в традиційному бароковому руслі прославлення Божественної мудрості. Можемо ствердити, що поет у межах усього свого творчого спадку зробив спробу провести концептичні паралелі поміж світовими та небесними цінностями, тож усі образи «земного рівня» у ньому мають свої «небесні відповідники» із смисловим зіставленням одного чи декількох значень. Завершальним акордом цих паралогізмів є сакралії, здебільшого почерпнуті з біблійної традиції.

О. Турчин слушно наголошує на тому, що в поезії Братковського особлива роль відведена біблійним мотивам. Зокрема, дослідниця пише: «Барокова метафора „світ-книга” проявлена у дискурсі Святого Письма, до неї дотикає назва збірки „Świat...”. Критику негативних вчинків персонажів автор здійснює з позицій Божих заповідей та євангельської науки та має за мету вдосконалення людини задля життя у Вічності та осягнення нею Царства у небі. Тема скороминущості життя, марноти та суєти („vanita”) поетично смислена Д. Братковським у дискурсі Приповістей Соломонових та Книги Еклезіаст: нагадуванням про кінець життя як перехід до Вічності поет повчає жити згідно з християнською наукою. Метафора „світ-театр” актуалізована темою блазнювання як одного із способів вираження авторової свідомості» [308, с. 102].

Спільними елементами декількох концептуальних різновидів стала емоційна насиченість настроїв, контрастність стилістичних фігур, авторська інтенція.

Найбільшу художню цінність у творах Данила Братковського, без сумніву, має третій концептичний тип барокових висловлювань: складні концепти (інакше кажучи – власне концепти або концепти індивідуальні), оскільки в їхню основу покладено парадокс, коли на основі видимої аналогії двох зіставлених елементів *acutum* залишається лише натяком, завдяки чому прозорливий читач помічає тонку іронію, поєднання похвали і догани, гіперболу, літоту. Найбільш цікавими у художньому плані є поширені метафори Вольності, Вельможності, Смерті, Бенкету, Помешкання, Щастя, нещастя тощо.

Поезія Данила Братковського не зосереджується лише на локальній тематиці і переносить читача в інтерпретаційне поле загальнодержавного рівня, зображаючи образ Речі Посполитої різнобічно. Це і окремо взяті персоніфіковані міста (Варшава – Мати, Краків – Пан, Львів – Батько, Люблін – Сестра), і загальний образ вітчизни письменника, сповнений водночас пафосом та сатирою. У вірші «Rzeczpospolita» Братковський акцентує увагу на універсальності образу Речі Посполитої, вміщаючи в ньому всі іпостасі життя і середовища:

Rzeczpospolita / Polska się nazywa /

Rzeczpospolita wszystek świat obliwa:

Świat śmierć oblewa / tak śmierć nie użyta /

Wszystkim na świecie jest Rzeczpospolita [28, с. 186].

У цьому випадку маємо справу зі складним концептом, оснований на поширеній метафорі, що на інтертекстуальному рівні переростає у метафору дискурсивну. Згідно з класичною концептуальною схемою до видимих патріотичних мотивів через аналогію додані приховані сатиричні та гіперболічні, які передані за допомогою натяку, іронії та прийому парадоксу.

Складний концепт поширюється не лише на поетичний текст, а й на його назву, внаслідок чого доходимо до структурного концептичного підходу. Таким чином у поезії Данила Братковського проявляється четверта група концептизмів – структурна.

Подекуди в віршах Д. Братковського назва як концептична структура виступає на перший план, а текст лише доповнює її символічне значення («Przez gębę krysa, Cudza to Krzysia» [28, с. 104], «Do Karczemnika Diaboł się przymyka» [28, с. 268], «Lepiej ze Lwem na Puszczy, Niżli z złą Żoną» [28, с. 226], «Ludziom odmiana od Chmielu dana» [28, с. 154]).

Риторичною наповненістю у Д. Братковського відзначаються нечисленні акровірші, які покликані за допомогою чітко визначеної схеми вказати на ключовий образ. Особливо промовистим у цьому плані є структурний концепт гріха. Назва акровірша «Z Pierwszych liter snadnie, Co to jest odgadnie» у смисловому плані тісно пов'язана з його структурою і нагадує риторичну загадку:

Gryzie żal Człeka / smętek sercu szkodzi /
 Raz żal niemały / drugi raz odchodzi /
 Zadał sam sobie boleść niewidomie /
 Jeden raz jawnie / drugi raz kryjomie;
 Czym krótsza rokosz / tym żal z onej wieczny /
 Hen, hen, i biada i czas ostateczny [28, с. 256].

Такий самий вид риторичної загадки із подібною назвою, хоча в дещо варіативній формі («Z liter pierwszych snadnie, Każdy to odgadnie»), зустрічаємо в акровірші Братковського, який зображає людський достаток [28, с. 334].

Про структурні концепти Д. Братковського можна говорити на різних рівнях: внутрішньому текстовому у межах однієї поезії, інтертекстуальному, загальному дискурсивному. Недаремно вся конструкція образів зосереджена довкола теми світу, який лише з метою глибшого зображення умовно

поділений на частини. Автор з цього приводу в одному із віршів однойменного характеру «Świat», а таких у збірці є чимало, подібно, як варіацій на тему автора, зауважував:

Świat gani dobrych / świat złych często chwali /
 Czym się to dzieje / każdy sobie gali:
 Świat niestateczny cuda robi z nami /
 My świat Braciszku / my to robim sami /
 My to robimy / a świat winujemy /
 Osoba winna / my obraz bijemy [28, с. 140].

Парадокс концепту як «згідної незгідності» закладено у самій назві поетичної збірки – світ поділений на частини з огляду на різних осіб і їхню суспільну поведінку, проте його суть залишається неподільною і нейтральною – доброго чи поганого забарвлення йому надають люди. Тому поет стверджує, що не потрібно винуватити у всьому світ, бо він – лише універсальний образ. Варіативність концептів була покликана відтворити цілісний концепт світу в його іманентному і трансцендентному вимірах. Отже, можемо стверджувати наявність у збірці «Świat po części przezyrzany» цілісного мегаконцепту, який переданий за допомогою структурного, фонового, змістового і наставницького типів загальноприйнятих концептів. Усі риторичні прийоми у поезії Данила Братковського слугують створенню цього мегаконцепту і йому підпорядковані.

Як бачимо, нищівна сатира не є провідною ідеєю та замкненим тематичним колом збірки Д. Братковського. Вона переростає у філософські роздуми, основані на народній і біблійній мудрості. Тут ми бачимо певні переспіви з творами Григорія Сковороди та інших барокових поетів. Концептична ідея минулості світу з протиставленими образами Життя та Смерті, Раю та Пекла, Правди та Лукавства, Мудрості та Глупства висвітлена у численних коротких поезіях, які почасти нагадують прислів'я, приповідки, зразки народної мудрості.

Минущість всього земного узагальнена у поезії «Świat»:

Cożli to przebog? Eу cożli to przecie?

Coś to dziwnego dzieje się na świecie:

Króle / Hetmani / y ludzie uczeni /

Sławni / dostatni / Rycerze ćwiczeni.

Koronacye / Seymy / y Seymiki /

Wszystko przebiega / jak zwierz bieży dziki.

A naostatku. co ma świat / to zginie /

Ziemię przepali / Niebo w trąbę zwinie [28, с. 100].

На цьому апокаліптичному тлі письменник спонукає людину до добрих вчинків заради її спасіння, як, наприклад, у вірші «Nowe Pałace»: «Szpital budujesz / Pałac wieczny sobie / Budujesz w Niebie / tam żyć wiecznie tobie» [28, с. 224].

Тематична обумовленість виникає з назви збірки, яка вказує на основне концептичне начало – образ світу у всій його багатогранності. Відтак, виникає запитання: чи представлений автором світ може претендувати на статус цілісного, чи це лише фрагменти, невеликі замальовки, вирвані з життя наприкінці XVII століття? Чи окремішність частин цього світу не призвела до його радикального розподілу і контрверсії? Відповідь на ці запитання читач знаходить у просторі концептичних структур.

Знаємо, що Д. Братковський здобув вагому освіту у Києві, був обізнаний з культурою Європи, за дорученням короля виконував місії державної та міжнародної ваги, займав значне суспільне становище, однак проживав на периферії Речі Посполитої – її східних теренах, що не могло не відобразитися на локальному характері його поезії. Тож, наступним логічним питанням є проблема універсальності його поетичного світу.

Ці дві вагомні та інші проблеми, пов'язані з концептом світу, який піднесений до рівня мегаконцепту, потребують вирішення, як тільки читач чи дослідник береться до інтерпретації назви збірки.

У вступі до фототипічного видання поетичного тому Братковського В. Шевчук зауважує, що в першому, програмному вірші на концепт світу кладеться основний естетичний акцент: «поет вістить, що він «світ оцей змішав» і дивиться на нього жартома, отже, його текст можна сприймати і за жарт, забаву, а можна в ньому побачити «правди всю поставу», тобто прямим текстом указується, що зміст треба розуміти в двох вимірах: жартівливому і серйозному; отже, змішання світу – це ніби з'єднання високого мислительського бароко з низовим – така практика у той час уживалася... Але Данило Братковський творить свою поетичну систему і свій поетичний світ, який з'єднаний виразним поетичним «я», що не завжди тотожне з авторовим, хоча й близьке до його засновку про змішаний світ» [28, с. 7].

Політична сатира була провідним мотивом збірки «Świat po szczęści przeuzrzany». Як зазначав О. Брюкнер, на межі XVII і XVIII століть «те, що оминав проповідник, того гостріше і частіше торкався сатирик-мораліст», зображаючи загальний суспільний безлад та загублену в ньому кожну, окрему взятую людину [385, с. 269]. Для поглиблення представлених письменником звинувачень використано окличні форми слова «світ» – Данило Братковський звертається до нього із докором, наголошуючи на відсутності ідеалу: «Ej świecie / świecie / chcesz nabyć tysiące» [28, с. 124]. Противагою світу земному мав слугувати світ небесний, який за своєю сутністю призначений лише для праведних. Противага праведного і гріховного світів лягла в основу концептичної антитетичності поезії Данила Братковського, що за змістом і формою відповідало періоду пізньої барокової культури.

У збірці спостерігається ще одна концептична видозміна – протиставлення особи і світу. Так, О. Турчин зауважує: «Одним із опонентів Д. Братковського є світ, який у діалозі «автор – адресат» постає особою, що наділена характером, певними рисами поведінки» [307, 101]. У такій поняттєвій інтерпретації світ набуває у письменника позитивних

характеристик і претендує на статус універсального визначення. На думку письменника, світ не може бути сам по собі ані добрим, ані злим – його характер залежить від поведінки тих чи інших людей:

Świat gani dobrych / świat złych często chwali /

Czym się to dzieje / każdy sobie gali:

Świat niestateczny cuda robi z nami /

My świat Braciszku / my to robim sami /

My to robimy / a świat winujemy /

Osoba winna / my obraz bijemy [28, с. 140].

Разом з тим, у поетичному томі Д. Братковського маємо справу зі світом шляхетським, представником якого був сам автор. Він виріс у середовищі ідеалів духовних братств, націлених на збереження православної та національної (української) ідентифікації. У час творчої діяльності письменника братства, зокрема Луцьке Хрестовоздвиженське братство, не лише виступали за національні та релігійні свободи, а й докладали чимало зусиль для відновлення загальної суспільної справедливості, як бачимо це на прикладі бунту Львівського братства, яке чинило опір власній церковній ієрархії. З приводу непростої суспільної ситуації того часу. С. Соловійов писав: «Те, що Скарга вважав нещастям для руської Церкви, а саме втручання світських людей у церковні справи, було для неї необхідністю і спасінням: уряд не дбав про Церкву, архієрейство слабшало – громадськість повинна була перейнятися своїми вищими інтересами і виявити сильний вплив на церковні справи» [274, с. 401]. У душі цих внутрішніх і зовнішніх протиріч написані поетичні рядки Братковського.

Український шляхтич, якому було не дорівнятися у привілеях до польського шляхтича, усвідомлював всю повноту гноблення, а тому досить діяльно виявляв своє незадоволення та занепокоєння подальшою долею багатонаціональної Речі Посполитої. Як знаємо, пізніше воно

переросло в українське національно-визвольне повстання під проводом Семена Палія, до якого Данило Братковський долучився одним із перших.

Світ сармата, як визначає його М. Яньон, набув у Братковського власне роксолянських рис, оскільки вирізнявся автентичністю ідей і вмотивувань. Жоден зі східних (кресових) елементів у поезії визначного українського патріота не був використаний заради проформи, радше слугував розкриттю суті роксолянських реалій. Ключовою для автора сарматських поезій залишалася ідея козацтва та «золотої вольності», що відрізняло український сарматизм від інших різновидів цього ідейно-суспільного явища [385, с. 178].

Концептичну систему поезії Д. Братковського доповнює персоніфікований образ світу, який здатний розмовляти, стріляти, трубити і волати [28, с. 74]. Його елементи – це люди різних станів, які проживають у внутрішній суперечності. Тому структура ще одного вірша Братковського «Świat» («Світ») побудована на противазі запитань і відповідей, які переростають у концептичні порівняння:

Kto dobry Rycerz / Wielmożny Rycerzem /
 Kto Dignitarzem / z sobolim kołnierzem /
 Kto zabił Turczyna / Regimentarz Panie /
 Kto Regimentarz / kogo na to stanie /
 Kto Philozophem / który dyszkuruje /
 Kto dyszkuruje / kto wino kupuje /
 Kto Krasnomowca / kto gładko prawi;
 Kto gładko prawi / kto wino stawia.
 Kto jest cnotliwy / ten co veneruje /
 Kto Brat życzliwy / ten który daruje.
 Kto frant / kto błazen / kto ledaco zgoła /
 Ten co nic nie ma / tak świat zawsze woła [28, с. 112].

Оригінальним авторським образом був світ-фарба, який символізував ілюзорність та нестабільність земного життя [28, с. 182]. У тому ж дусі

письменник зображав світову школу, світові звичаї та цінності, світову альтернативу, світ-коло, мудрість світу. На основі накопичення негативних характеристик Данило Братковський підвів читача до ключового концепту – несвітного світу: «Świecie nie świtny / toż żyd wielki z siebie» [28, с. 180]. Ця концептична «згідна незгідність» буда ще однією ознакою зрілого поетичного бароко, яке частково перенесло свої традиції в XVIII століття.

Дуже влучно цю літературну епоху, яка передувала часам саксонського застою в Речі Посполитій, зобразив О. Брюкнер, який зазначав: «Понуро заходило сімнадцяте століття: відблиски мальтійських, шведських..., московських перемог багряніли над його сходом, але збулися слова Євангелій... Не зменшувалася, а навпаки зростала кількість публікацій, але наскільки знизився їхній рівень, цінність, доступність і форма! Польське бароко занепадало з вражаючою швидкістю» [385, с. 369]. На загальному тлі суспільного і літературного занепаду сатирична поезія Данила Братковського вирізнялася свіжістю і гостротою слова, новизною образотворення, актуальністю мотивів. Концепт світу відіграв у цьому одну з головних ролей.

Поет заохочував пізнавати світ як трансцендентальну реальність, яка чекає на справедливих після смерті. Він протиставив його Марноті, підніс до рангу сакралії. У цьому сенсі концепт світу був перехідною ланкою від іманентних до трансцендентних мотивів, від локального до універсального виміру. Це світ, про який говориться у Святому Письмі і який позбавлений минулості, оскільки він вічний. Таким чином, письменник з окремих частин зіткнув загальну картину світу як ідеалу та шляху до неба.

Зрештою, якщо говорити про проблему цілісності поетичної збірки, необхідно зауважити, що автору, незважаючи на всі суб'єктивні труднощі, вдалося створити єдину поетичну палітру, у якій, поряд з концептом світу, були розвинуті концепти життя і смерті, правди і фальші, землі та неба, авторської ідентифікації тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що опрацьований Братковським мегаконцепт світу знайшов свій вияв як в іманентному, так і в трансцендентному плані, був зображений крізь призму всіх суспільних станів, ілюстрований конкретними прикладами з життя тодішньої шляхти українського та польського походження, набув метафоричного звучання, широко відображав біблійну символіку. Невипадково автор використав його у назві збірки та численних віршах. У поезії продумано врівноважене локальне і універсальне, цілісне і часткове. Водночас це авторський, індивідуальний світ, в якому до сучасного читача промовляє ціла літературна епоха, спонукаючи до інтеграції понять і явищ у межах століть і культур.

На прикладі проаналізованої поетичної збірки «Świat po szczęści przejrzany» доходимо до висновку, що польськомовна поезія періоду зрілого Бароко, створена на межі української та польської культур, розвивалася у двох руслах – відтворення польських барокових тенденцій кінця XVII ст. та введення у них східних, «роксолянських» мотивів, покликаних засвідчити оригінальність української барокової традиції. У цьому ключі необхідно розглядати усе польськомовне барокове письменство, його східний і західний вектори.

ВИСНОВКИ

На основі проаналізованої польськомовної збірки Д. Братковського «Świat po szczęści przezyrzany», систематизації її образів та мотивів, світоглядних та художніх особливостей доходимо до висновку, що творчість поета гармонійно вписувалася в літературні тенденції зрілого Бароко на українсько-польському пограниччі.

Свідчать про це основні риси її ідентифікації. Досліджуваний період вирізнявся розвитком сатиричних простих і складних епіграм, доповнених клаузулою; принагідних панегіриків на пошану визначних суспільних діячів, меценатів, духовенства, шляхтичів і представників королівського двору; емблематів європейського зразка та іконічних образів, які з них виникали; концептичних структур, представлених на різних рівнях тексту, в межах інтертекстуальності та загального літературного дискурсу (мегаконцепти). Усі ці особливості зрілого барокового стилю присутні в польськомовній ліриці Данила Братковського.

Проведене дослідження підтверджує, що гетеромовний чинник розвитку літературної барокової доби впливав із суспільних умов формування українсько-польського пограниччя, в якому польській мові була відведена роль посередника між українським та європейським письменством.

На прикладі багатьох польських барокових поезій, у тому числі і збірки «Świat po szczęści przezyrzany», ми переконалися, що особливістю польського поетичного мовлення в часи зрілого Бароко було вживання макаронізмів латинського походження, пристосування українізмів чи русизмів до польського стилю, афористичний спосіб викладу, фонологічне зіставлення лексем на концептичному рівні тощо. У віршах Д. Братковського помітні внутрішні текстуальні компіляції в межах єдиного збірника, який мав на меті представлення мегаконцепту світу.

Серед емблематичних зразків виділено християнську систему образів із центральними богородичними мотивами, античні та універсальні образи Кмітливості, Чесноти, Розкоші, Удачі, Марноти тощо. Кожному з них притаманне індивідуальне символічне звучання – позитивного чи негативного змісту. Назва збірки обрамлена емблемою «дзеркало» («zwierciadło»), що надає їй особливого символічного звучання. Подібні емблеми використані в творах українських авторів К. Саковича, Л. Барановича, П. Войни-Оранського, Й. Галятовського. Серед «дзеркал» польських барокових письменників виділено твори К. Опалінського, З. Морштина, О.М. Фредро, С. Любомирського та ін. Природа такого типу емблеми, як і похідного від неї образу, однакова в обох літературних парадигмах барокової доби, оскільки основана на давніх античних і біблійних зразках.

З огляду на історичний контекст формування польського письменства Кресів зроблено висновок, що на вибір жанрових і художньо-образних характеристик поезії Д. Братковського, як і на весь пласт цього виду літератури, вплинули такі зовнішні чинники, як мемуарна спадщина Кресів, розвиток теорії екумену та риторики в середовищі Києво-Могилянської академії, місійна діяльність католицького чернецтва та релігійно-просвітницькі школи (семінарії) василіан для представників обох конфесій. До внутрішніх імперативів формування польськомовного поетичного слова зараховуємо двомовні видання, взаємовпливи польських та українських тематично суголосних творів.

В ідейно-тематичній площині поезія Д. Братковського написана в дусі козацько-роксолянського сарматизму, відділеного від польського сарматизму, представники якого сповідували вищість і стародавнє походження польської нації. Натомість роксолянський тип підносив гідність української шляхти, звертав увагу на освоєння аркадійського простору як категорії Вітчизни, надаючи йому значної художньої ваги. Роксолянські

тенденції в польськомовній українській поезії періоду зрілого бароко були скеровані на формування українського народотворчого чинника та православної ідеї консолідації суспільства у поєднанні з козацькою військовою потугою. Ці ідейні вектори присутні у поетичній збірці Д. Братковського. Інколи вони виразні та промовисті, а інколи логічно впливають із контексту епіграм.

Система чоловічих образів книги Д. Братковського деталізована, оскільки умовно згрупована в суспільні класи – від простолюдина до магнатської верхівки. На чолі цієї ієрархії стояв польський король, маєстату якого письменник не заперечував. Тому Д. Братковський у панегіричній посвяті на початку збірки возвеличував королівську могутність, вбачаючи у ній благо для всієї Європи. У роботі наголошено, що цей панегірик виконував потрібну функцію: дозволяв отримати дозвіл цензорів на друк, виражав позицію поета щодо королівської влади і слугував промовистим риторичним прийомом, схильним до піднесення авторитету письменника.

На рівні концепту поняття королівства у польськомовній поезії Д. Братковського набуло двоїстих рис – за земною владою проглядається Господнє королівство, до зображення якого письменник неодноразово повертався у своїх віршах, прагнучи надати їм духовного виміру («Pałac», «Grzech», «Wiek ludzki Iskra», «Mieszkanie w niebie», «Mieszkanie w pekle»).

Образу лихого польського шляхтича, багатого та зухвалого водночас, Д. Братковський протиставив зuboжілого представника української шляхти, який прагнув освіти і добра для всієї громади, проте, з огляду на приниження свого рангу, не міг подолати умовностей існуючої дійсності. Поляризовані таким чином образи можна об'єднати у один загальний концепт шляхтича-сармата. Письменник подає цілу моральну концепцію його формування. Цій меті мають слугувати персоніфіковані образи Милостині («Jałmużna»), Рівності («Równość nierówność»), Правди («Prawda»). Автор підпорядкував

цій проблематиці власні біографічні факти, наголосивши на своїй обізнаності в житті суспільства та вказавши на своє високе становище та привілеї.

Зважаючи на особливості поетичної риторики Середньовіччя, у віршах Д. Братковського ми визначили хронотоп автора, який в інших періодах літературного процесу так виразно не проглядається, на чому наголошував М. Бахтін [14, с. 234]. Ідеться не просто про вияв власного, суб'єктивного «я», яке могло стати на заваді розрізнення художньої та реальної дійсності. У поета це окремо існуючий персонаж, який присутній у всіх частинах збірки «Świat po szczęści przeuzrzany» в іпостасі голосу справедливості, найбільш вираженого авторитету. Подібне явище зустрічаємо в інших польськомовних поетів та прозаїків барокової доби.

До цієї групи образів додається поляризована система особистостей, у якій розпусній, нерозумній та питущій жінці протиставляється жінка цнотлива, непитуща, вірна своєму чоловікові, розсудлива і мудра. Цей концепт розвинутий у цілому ряді віршів про жінок, з описом окремих рис їхнього характеру: «Żona swarliwa», «Żona gniewliwa», «Cicha», «Dobra», «Zła Masocha», «Pokorna Żona» тощо.

Д. Братковський був винятково відвертим у формуванні різнопланового жіночого концепту: виходячи від супротивного на основі антиномії він створив загальний образ жіночого начала, на якому повинен будуватися світ. Гендерний характер поетичної збірки «Świat po szczęści przeuzrzany» проявлений у віршах «Żona przystojna», «Żona od Boga naznaczona», «Trunek Białogłowski», «Żona Gniewliwa», «Żona Swarliwa», «Cicha», «Dobra», «Pokorna Żona», «O ustawicznie pijanej» тощо.

Згідно з ученням, яке розвинув М.-К. Сарбевський, барокові концепти визначаємо як «згідну незгідність» чи «незгідну згідність», що яскраво виявилось у польськомовній поезії кінця XVII – початку XVIII ст. У віршах Д. Братковського з подібними чи аналогічними назвами віднаходимо структурні концептичні паралелі, які наприкінці збірки підводять нас до

думки, що поет створив єдиний мегаконцепт світу, замкнений у систему з 532 віршів. Особливе місце у цій системі відведено танатичним концептам Життя і Смерті, які, за класичною бароковою схемою, мали п'ять різновидів.

Звертаючись до теми філософського сприйняття світу, письменник вдався до діалогічного зображення структурних концептів за допомогою декількох поетичних модуляцій. Це три почергові вірші «Author do siebie», «Grecja» і «Respons Grecji».

Проаналізувавши елементи концептичного типу мислення у творчості Д. Братковського, можемо зробити висновок про наявність у його поетичній збірці «Świat po szczęści przeżyżany» чотирьох основних типів концептів: фонового, проповідницького, складного індивідуального та структурного. Усі ці типи однаковою мірою присутні у віршах Братковського, часто накладаються один на одного і за допомогою численних риторичних засобів творять єдиний мегаконцепт, який свідчить про відповідність змісту творів назві збірки, назвам окремих поезій, умовно виділеним розділам (лише один із них має формальний прояв – «O Urzędnikach Ziemskich i Grodzkich, ubogich, jako ja»). У цій концептичній цілості можна виділити рівнозначну роль чоловічого і жіночого начал, суспільну місію української та польської шляхти, регіональних і загальнодержавних інтересів, збіжність іманентних і трансцендентних авторських інспірацій.

Земні та небесні мотиви польськомовної збірки Д. Братковського нерозривно між собою пов'язані та глибоко символічні, що відкриває нові перспективи для їх вивчення і систематизації з метою виявлення рівня сакралізації та метафоризації барокового слова, сформованого на перехресті слов'янських культур, і філософської концепції автора.

У процесі дослідження визначено основні точки перетину польської барокової поезії та епіграмної поезії Д. Братковського. До них зараховуємо:

- 1) емблематичний та іконічний характер системи образотворення з перевагою християнської традиції над античністю;

- 2) типологічність символів і риторичних прийомів, почерпнутих із попередньої літературної епохи;
- 3) розвиток концептів на всіх текстових і позатекстових рівнях із виведенням їх в інтертекстуальний та дискурсивний простір;
- 4) релігійні та антропологічні інтенції, які надають польськомовній поезії кінця XVII ст. моралізаторського і понадконфесійного звучання;
- 5) патріотичні мотиви антитурецького характеру та спільне прагнення представників українсько-польського пограниччя захищати кордони Речі Посполитої, що надало бароковій літературі виразних сарматських рис.

З огляду на це збірка «Świat po szczęści przezyrzany» в ідейному та художньому вимірах перегукується з творами З. та А. Морштинів, К. Опалінського, О.-М. Фредро, Д. Наборовського, В. Коховського та інших польських авторів.

З іншого боку, поезія Д. Братковського має глибоко індивідуальний характер, оскільки демонструє роксолянський тип сарматизму з пропагуванням козацької «золотої вольності». У суспільній ієрархії вона виражає інтереси української шляхти, яка сповідувала власну національну ідею та політичну свободу. В художньо-образній царині це виразилося у виборі індивідуальних засобів відтворення дійсності: складних індивідуальних концептичних структур, макаронізмів східного походження, сентенцій народного характеру тощо.

Визначивши спільні і відмінні риси між творами Д. Братковського та польською поезією зрілого бароко, потрібно ствердити: «Świat po szczęści przezyrzany» – це не просто суспільна сатира, а сповнена філософським і релігійним змістом концептична поезія, яка з частин творить цілісність, а на протилежностях будує істинні цінності. Незалежно від релігійної та національної приналежності, вона виводить автора на рівень універсалізму,

який був властивий бароковій літературі не лише окремо взятої локальної території, східної частини Речі Посполитої, а всій європейській спільноті, завдяки здобуткам якої творилася спільнота світова. На цьому тлі поезія Д. Братковського ставала врівень з поетичним світом Європи і, позбавлена епігонства, хоча й побудована на традиції попередньої літературної доби, слугувала промовистим зразком для наслідування.

Усією антропологічною та топонімічною семіосферою своїх творів поет продемонстрував роксолянську інакшість, окремішність, що робить його співзвучним Григорію Сковороді, який пішов ще далі, піддавши критиці і роксолянський світ у світлі універсальних цінностей.

У перспективі компаративні студії творчого доробку Д. Братковського стануть частиною великого дослідницького комплексу, який охопить усю польськомовну літературу періоду зрілого бароко. Проведення паралелей між двома парадигмами барокового польськомовного письменства на рівні творчості окремих письменників, аналізу жанрів чи літературних періодів необхідне для розширення кола літературознавчих розвідок у цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамович С. Мелетій Смотрицький та проблеми філологічної культури барокко [в:] Українська література XVI-XVIII ст. та інші слов'янські літератури / за ред. О.Мишанича. К. : Наук. думка, 1984. С.138–143.
2. Аверинцев С. Поэтика ранневизантийской литературы. СПб. : Азбука-классика, 2004. 480 с.
3. Андрієнко Л. Генеза та особливості структури поетичної метафори Бароко : Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.01.01. К., 1997. 24 с.
4. Антологія української поезії : в 6 т. : Українська дожовтнева поезія. Твори поетів XI–XVIII ст. / Редкол. : М.П. Бажан та ін. К. : Дніпро, 1984. Т. 1. 454 с.
5. Антонович В. Моя сповідь : Вибрані історичні та публіцистичні твори / упоряд.: О. Тодійчук, В. Ульяновський. К. : Либідь, 1995. 816 с.
6. Аполлонова лютня: Київські поетики XVII–XVIII ст. / [передмова : В. Яременка ; упоряд. і приміт. В. Маслока та ін.]. Київ : Молодь, 1982 . 318 с.
7. Астаф'єв О. Поетика М.-К. Сарбевського в оцінці В. Резанова. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 23. С. 4–8.
8. Бадрак Б. Барокова образність творів Івана Величковського. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 3. С. 55–62.
9. Бадрак Б. Творчість Івана Величковського. Тематика, барокова образність : [монографія]. Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. 156 с.
10. Бай О. Ідеалізація сарматизму в старопольській збірці поезій «Świat po szczęści przeuzrzany» Данила Братковського [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Волинського національного ун-ту*. 2011. № 12. С. 4–7. URL : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/5937/3/3.pdf> (дата доступу: 03.12.2020).

11. Бай О. Особливості часопростору поезії Данила Братковського. *Київські полоністичні студії*. Т. XXII : Матеріали до ювілеїв Петра Скарги, Зигмунта Красінського, Юзефа Ігнація Крашевського, Януша Корчака, Бруно Шульца та Віслави Шимборського. К. : Кафедра, 2013. С. 230–232.
12. Бай Е. Религиозно-антропологические интенции барочной поэзии Даниила Братковского [Електронний ресурс]. *Studia Humanitatis: електронний науко-образовательный журнал*. № 1. 2016. URL : www.st-hum.ru (дата доступу: 05.12.2020).
13. Баранович Л. Суспільно-політичні вірші 70–80 рр. XVIIст. [Електронний ресурс]. URL : <http://litopys.org.ua/suspil/sus124.htm> (дата доступу: 21.03.2021).
14. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. М : Худож. лит., 1975. С. 234–407.
15. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту : Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. І. Огієнко. К. : Українське Біблійне товариство, 2002. 1376 с.
16. Білоус П. Історія української літератури XI–XVIII ст. : навч. посіб. К. : Академія, 2009. 424 с.
17. Білоус П. Вступ до літературознавства : навч. посіб. К. : Академія, 2011. 334 с.
18. Бірюліна О. Герб та генеалогія Данила Братковського. *Третя наукова геральдична конференція* (Львів, 4-5 листоп. 1993 р.) : Зб. тез повідомл. та доп. / АН України. Ін-т укр. археографії. Львів. від-ня, Укр. геральд. т-во та ін. Л. : [б. в.], 1993. С. 5–6.
19. Бірюліна О. Джерела до вивчення життя і творчості Данила Братковського [в:] Волинь у житті та творчості письменників. Луцьк : Вежа, 1999. С. 17–21.
20. Бітківська Г., Динниченко Т. Історія зарубіжної літератури XVII–XVIII століття : практикум. К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2010. 160 с.

21. Брехуненко В., Семергей Н. Конструювання українського історичного міфу в часи Гетьманщини [Електронний ресурс] // Історична пам'ять. 2016. Випуск 34–35. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6618/1/Brehunenko.pdf> (дата доступу: 07.09.2020).
22. Богатирьова К. Тема ідеального правителя у тлумаченні Станіслава Оріховського-Роксолана та Григорія Сковороди. *Переяславські Сковородинівські студії*. Переяслав-Хмельницький : ФОП О. М. Лукашевич, 2013. Вип. 2. С. 24–29.
23. Бондарчук А. Данило Братковський – ім'я, повернуте історії. *Літературна газета*. 2003. 11–17 груд. (№ 46). С. 2.
24. Бондарчук А. Друге життя «діаманта у попелі»: Уперше в історії Української церкви канонізовано поета-мученика [Електронний ресурс]. *День*. 2013. 29 листопада. № 219. URL : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/druge-zhittya-diamanta-u-popeli> (дата доступу: 24.10.2020).
25. Боплан Г. Л. Описание Украины / пер. с фр. З. П. Борисюк; ред. перевода А. Л. Хорошкевич, Е. Н. Ющенко. М. : Древлехранилище, 2004. 576 с.
26. Борисенко К. Явище синкретизму поезії та прози в українській літературі барокової доби: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Х., 2003. 18 с.
27. Брант С. Корабль дураков [Електронний ресурс] [в:] Себастиан Брант. Корабль дураков». Эразм Роттердамский. Похвала глупости. Навозник гонится за орлом. Разговоры запросто. Письма темных людей. Ульрих фон Гуттен Диалоги. М. : Художественная литература. 1971. URL : http://royallib.com/book/brant_sebastian/korabl_durakov.html (дата доступа: 10.01.2021).
28. Братковський Д. Світ, по частинах розглянутий = Świat po części przeuzrzany : переклад : джерела : студії / Пер. з пол., передм., прим. В. О. Шевчук ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т літератури

- ім. Т. Шевченка НАН України, Волин. краєзнав. музей, Волин. крайове братство св.ап. Андрія Первозваного (Луцьке Хрестовоздвиженське). Фототип. вид. Луцьк : Вид-во обласної друкарні, 2004. 463 с.
29. Братковський Данило. *Українська загальна енциклопедія : Книга знання, багато ілюстрована, з кольоровими таблицями, мапами та образками* : у 3 т. / голов. ред. І. Раковський. Львів – Станиславів – Коломия : Друк. Повітового союзу кооператив у Станиславові, 1935. Т. 1 : А–Ж. Стп. 391–392.
30. Братковський Данило. *Енциклопедія українознавства. Словникова частина* : у 11 т. [Електронне видання] / [голов. ред. В. Кубійович]. Париж–Нью-Йорк : Молоде життя, 1955. Т. 1 : Абаза–Голов'яно. С. 173. URL : <http://litopys.org.ua/encycl/euii016.htm> (дата доступу: 08.02.2020).
31. Братковський Данило [в:] *Українська Радянська Енциклопедія* : у 16 т. / АН УРСР. Голов. ред. УРЕ. К. : УРЕ, 1960. Т. 2. С. 78.
32. Братковський Данило [в:] *Українські письменники : Біо-бібліографічний словник* : у 5 т. / Укл. [і передм. написав] Л. Є. Махновець ; відп. ред. О. І. Білецький. К. : Держ. вид-во худож. літ., 1960. Т. 1 : Давня українська література (XI–XVIII ст.). С. 221–222.
33. Братковський Данило [в:] *Український Радянський Енциклопедичний Словник* : у 3 т. / [за ред. М. Бажана]. К. : АН УРСР. Голов. ред. УРЕ, 1966. Т. 1. С. 229.
34. Братковський Данило [в:] Романенчук Б. *Азбуковник : Енциклопедія української літератури*. Філадельфія, 1969. Т. 1. С. 423–424.
35. Братковський Данило [в:] *Українська література у портретах і довідках. Давня література–література XIX ст. : Довідник / ред. кол. : С. П. Денисюк та ін.* К. : Либідь, 2000. С. 31–32.
36. Вакула С. Данило Братковський: забутий і повернений діяч, поет та герой українців [Електронний ресурс]. *Волинь Post*. URL : <http://www.volynpost.com/blogs/314-danylo-bratkovskyj-zabutyj-i-povernenyj-diiach-poet-ta-geroj-ukrainciv> (дата доступу: 19.02.2021).

37. Величко С. Летопись событий в Югозападной России в XVII-м веке составил Самоил Величко, бывший канцелярист канцелярии войска запорожского, 1720 : в 4 т. К. : Изд. Врем. комис. для разбора древних актов, 1855. Т. 3. 568 с.
38. Величко С. Літопис : в 2 т. / пер. з книж. укр. мови, вступ. ст., комент., геогр. та імен. покажч., упоряд. іл. В. Шевчук; ред. кол.: О. В. Мишанич (відп. ред.) та ін. К. : Дніпро, 1991. Т. 2. 642 с.
39. Величковський І. Твори / вступ. ст. С. І. Маслової, В. П. Колосової, В. І. Кречотня ; підгот. тексту та комент. В. П. Колосової та В. І. Кречотня ; відп. ред. Л. Є Махновець. К. : Наук. думка, 1972. 191 с.
40. Величковський І. Вірші до Лазаря Барановича [Електронний ресурс] [в:] Величковський І. Твори. К. : Наук. думка, 1972. URL : <http://litopys.org.ua/velych/vel03.htm> (дата доступу: 17.11.2020).
41. Величковський І. Епіграми. Із книжечки «Зегар з полузегарком...». Із книжечки «Млеко» [Електронний ресурс]. *Ізборник*. URL : http://litopys.org.ua/old17/old17_20.htm (дата доступу: 10.12.2020).
42. Величковський І. Поза циклами [Електронний ресурс] [в:] Величковський І. Твори. К. : Наук. думка, 1972. URL : <http://litopys.org.ua/velych/vel12.htm> (дата доступу: 14.06.2019).
43. Вишенський І. Твори / з книжної української мови перекл. В. Шевчук ; передм. і приміт. В. Шевчука. К. : Дніпро, 1986. 247 с.
44. Вінценз А. До проблеми українсько-польських мовних контактів. *Мовознавство*. 1991. № 5. С. 37–41.
45. Віталій з Дубно. Діоптра, сиречь зеркало альбо изображение известное живота человеческого в мирѣ. Евѣе, 1612. 180 арк.
46. Возняк М. Поет шляхтич-хлопоман кінця XVII віку [в:] Возняк М. Історія української літератури : у 3 т. Л. : Накладом т-ва «Просвіта», 1924. Т. 3 : Віки XVI–XVIII, ч. 2. С. 54–56.

47. Возняк М. Поет шляхтич-хлопоман кінця XVII віку [в:] Возняк М. Історія української літератури: у 2 кн.. Львів : Світ, 1994. Кн. 2. С. 54–55.
48. Ворожбит І. Звичаї, вподобання та дозвілля шляхтича на сторінках «Хроніки європейської Сарматії» О. Гваньїні та «Опису України» Г. Л. де Боплана : система порівнянь [Електронний ресурс]. *Українознавство*. 2013. № 2. С. 114–117. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ukr_2013_2_25.pdf (дата доступу: 12.01.2021).
49. Ворончук І. Населення Волині в XVI–першій половині XVII ст. : родина, домогосподарство, демографічні чинники : монографія / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Нац. НДІ українознав. та всесвіт. історії. К. : [б. в.], 2012. 711 с.
50. Гадяцький договір [Електронний ресурс]. *Studies.In.Ua*. URL : <http://studies.in.ua/shpora-hukr/305-48-gadyackiy-traktat.html> (дата доступу: 15.02.2021).
51. Галич О. Теорія літератури : підручник для студ. філологічних спец. вищих навч. закладів / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв ; за наук. ред. О. Галича. Вид. 4-те, стереотипне. К. : Либідь, 2008. 488 с.
52. Гваньїні О. Хроніка європейської Сарматії / упор. та перекл. з пол. о. Юрія Мицика. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 1006 с.
53. Герасименко Н. «Людина вчена, поет прекрасний!» (Данило Братковський у зображенні Самійла Величка) [в:] Історія українського середньовіччя : Козацька доба : у 2 ч. / НАН України. Ін-т історії України, Наук.-досл. фундація ім. О. Ольжича ; Ред. кол. : М. Ф. Дмитрієнко та ін. К. : [Б. м.] : [б.в.], 1995. Ч. 2. С. 92–101.
54. Гнатюк О. Українська духовна барокова пісня. Варшава ; Київ : Перевал, 1994. 188 с.
55. Городнюк Н. Знаки необарокової культури Валерія Шевчука: компаративні аспекти: [монографія]. К.: Твім інтер, 2006. 216 с.

56. Горський В. Образ святості в давньоукраїнській культурі (на ґрунті аналізу «Києво-Печерського Патерика» [в:] Українське бароко. Матеріали I конгресу Міжнародної асоціації українців ; [Відповідальний редактор Олекса Мишанич]. Київ, 27 серпня–3 вересня 1990 р. К. : Інститут української археографії, 1993. С. 65–71.
57. Горський В. Філософія України доби Бароко. Києво-Могилянська Академія [в:] Горський В. С. Історія української філософії: Курс лекцій [Електронний ресурс]. К. : Наукова думка, 1996. URL : <http://thales2002.narod.ru/hor4.html> (дата доступу: 13.12.2020).
58. Грабович Г. Польсько-українські літературні взаємини: питання культурної перспективи [Електронний ресурс] [в:] До історії української літератури. К. : Основи, 1997. URL : <http://litopys.org.ua/hrabo/hr07.htm> (дата доступу: 21.04.2020).
59. Грицай М. Давня українська поезія. К. : Вид-во КДУ, 1972. 154 с.
60. Грицай М., Микитась В., Шолом Ф. Давня українська література. К. : Вища шк., 1978. 414 с.
61. Грушевський М. С. Культурно-національний рух на Україні в XVI–XVII віці [в:] Грушевський М. С. Духовна Україна / упор та дод І. Гирича, О. Дзюби, В. Ульянівського. К. : Либідь, 1994. С. 136–255.
62. Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 т. К. : Наук. думка, 1995. Т. VIII (роки 1629-1650). 856 с.
63. Гуменюк Н. Данило Братковський: від Парнасу до Голгофи [Електронний ресурс]. *Віче-інформ*. URL : <http://www.viche.lutsk.ua/danylo-bratkovskyy-vid-parnasu-do-golgofy-id311/> (дата доступу: 10.01.2020).
64. Гуртовий Г. Козацький подвиг Данила Братковського [в:] Волинь – край козацький : Іст.-краєзнав. нариси. Луцьк : Надстир'я, 2000. С. 211–215.
65. Гуцуляк І. Принципи поетики української барокової поетичної мови [Електронний ресурс]. *Вісник Запорізького державного університету*. 2001. № 2.

- С. 1–5. URL : <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/662.pdf> (дата доступу: 13.10.2020).
66. Галятовський І. Ключ розуміння / підгот. до видання І. П. Чепіга. К. : Наукова Думка, 1985. 442 с.
67. Гізель Інокентій. Вибрані твори : у 3 т. / упоряд. та заг. ред. Л. Довгої. К. ; Львів : Свічадо, 2009. Т. 1, кн. 2 : Гізель Інокентій. Миръ съ Б[о]гомъ ч[е]л[о]веку, или покаянiе с[вя]тоє, примиряющее Б[о]гови ч[о]л[о]века... 358 с.
68. Давиденко Г. Історія зарубіжної літератури XVII–XVIII століття [Електронний ресурс]. URL : <http://westudents.com.ua/knigi/238-storya-zarubjno-literaturi-XVII-XVIII-stolttya-davidenko-gy.html> (дата доступу: 14.08.2020).
69. Давня українська література: Хрестоматія / упоряд. М. Сулима. К. : Освіта, 1994. 576 с.
70. Дакаленко О. Шляхи формування новоєвропейської поезії у Німеччині XVII сторіччя : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Дніпропетровський національний ун-т ім. Олеся Гончара. Д., 2009. 19 с.
71. Данило Братковський – поет і громадянин : Матеріали наук.-краєзнав. конф., приуроченої 300-й річниці страти Данила Братковського, м. Луцьк, 22-23 листоп. 2002 р. / ред. : А. Силюк ; Волин. облдержадміністрація, Волин. краєзнав. музей, Волин. крайове Братство св. ап. Андрія Первозваного, Волин. обл. т-во краєзнавців ; Осередок Укр. іст. т-ва при ВДУ ім. Лесі Українки. Луцьк : [б. в.], 2002. 156 с.
72. Данило Братковський – суспільний діяч і письменник кінця XVII століття : Липинський В. [в:] Данило Братковський і його доба. Доманицький В. Вірші Данила Братковського / [авт. : В. Липинський, В. Доманицький]. К. : Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки, 1909. 25 с.
73. Данило Братковський [в:] Бердо Г. Коротка бібліографія першоджерел української літератури. Торонто : Самвидав, 1998. С. 24.

74. Данило Братковський = Danylo Bratkovsky [в:] Золота книга української еліти = Golden Book of Ukrainian Elite : Інформ.-імідж. альбом : у 6 т. / ред. О. Онопрієнко. К. : Євроімідж, 2001. Т. 1. С. 336–337.
75. Демчук Р. Український «сарматизм» як алгоритм організації спільноти [Електронний ресурс]. URL : <http://samumray.in.ua/stattya-ukra%D1%97nskij-sarmatizm-yak-algoritm-organizaci%D1%97-spilnoti-kandidit-filosofskix-nauk-ruslana-demchuk> (дата доступу: 03.04.2020).
76. Дербеньова Л. Бароко й класицизм як типологічно спільні системи [в:] Східнослов'янська філологія / М-во освіти і науки України, Горлів. держ. пед. ін-т інозем. мов. Горлівка : ГГПІИЯ, 2007. Вип. 12. 2007. С.151–157.
77. Деркач Л. Визначальні риси бароко в українських риториках і поетиках XVII–XVIII ст. [Електронний ресурс]. *Medievist*. 2013. 08 лютого. URL : <http://www.medievist.org.ua/2013/02/xviiixviii.html> (дата доступу: 05.01.2020).
78. Довбищенко М. Данило Братковський в суспільно-релігійному житті Волині останньої третини 17–початку 18 ст. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / ред. кол. Л.Тимошенко (голов. ред.), Л. Винар, Л. Войтович, Г. Гмітерек та ін. Дрогобич: Коло, 2014. Вип. XVII-XVIII. С. 143–153.
79. Довга Л. Соціальна утопія Інокентія Гізеля [в:] Україна 17 століття : суспільство, філософія, культура. К. : Критика, 2005. С. 227–266.
80. Довга Л. Діалогізм в українській культурі: з поетичного світу Лазаря Барановича [Електронний ресурс] / URL : http://knmau.com.ua/chasopys/14_NBUV/docs/08_Dovga.pdf (дата доступу: 28.09.2019).
81. Довга Л. Діалогізм як цінність та сутнісна характеристика української культури доби Бароко [Електронний ресурс]. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2012. № 4. С. 16–20. URL : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vdakk/2012_4/4.pdf (дата доступу: 14.10.2019).

82. Довга Л. Моральні концепції українських інтелектуалів XVII ст. : уявлення про вірність і зраду [Електронний ресурс]. *Культурологія*. URL : http://knmau.com.ua/chasopys/05_NBUV/web/16_Dovga.pdf (дата доступу: 03.10.2020).
83. Довгалевський М. Поетика. (Сад поетичний). К. : Мистецтво, 1973. 436 с.
84. Драгоманов М. Література російська, великоруська, українська і галицька. Драгоманов М. [в:] Літературно-публіцистичні праці. : у 2 т. К. : Наук. думка, 1970. Т.1. Статті, розвідки. С. 80–220.
85. Духовна спадщина святих Отців. Том 4. Святий Йоан Ліствичник, святі преподобні Отці Варсануфій та Йоан, святий авва Доротеї [Електронний ресурс] / пер. з рос. Дам'яна Кічі. Львів : Місіонер, 2002. 185 с. URL : http://www.truechristianity.info/ua/books/st_ioann_listvychnyk_download.php (дата доступу: 25.09.2019).
86. Евдокимов П. Женщина и спасение мира : О благодатных дарах мужчины и женщины / пер. с фр. Кузнецовой Г. Н.. Мн. : «Лучи Софии», 2009. 272 с.
87. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
88. Євлевич Хома. Лабіринт [в:] Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія: у 2 ч. / Інститут філософії НАН України ; відп. ред. В.М. Нічик. К. : Наукова думка, 1995. Ч.1. С. 250–266.
89. Жарчинська О. Волинська Голгофа Братковського [Електронний ресурс]. *Вісник*. 17. 08. 2006. URL : <http://archive.visnyk.lutsk.ua/2006/8/17/2117/>.
90. Жулинський М. Данило Братковський – волинський «блюстителі благочестя» [в:] Українсько-польські літературні контексти доби Бароко / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол., НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, Міжнар. школа україністики ; відп. ред. і упоряд. Р. П. Радишевський. Т. 6. К. : [б. в.], 2004. С. 370–382.

91. Загребельна Н. Співвідношення категорій «стиль» та «автор» в бароковій поезії: на матеріалі збірки віршів Івана Величковського «Млеко». *Філологічні семінари: Література як стиль і спогад*. Вип. 6. К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. С.167–171.
92. Зелінська О. Українська барокова проповідь : мовний світ і культурні витоки. К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2013. 421 с. URL : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/3390/1/Zelinska_mono.pdf (дата доступу: 14.10.2019).
93. Зіновійв К. Вірші. Приповіді посполиті. К. : Наук. думка, 1971. 391 с.
94. Зінченко О. Духовний ареал українського літературного бароко в зіставленні з французьким варіантом: Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. К., 1996. 148 с.
95. Зосимова О. Мотив *vanitas* в українських елегіях XVII–XVIII століть [Електронний ресурс]. *Medievist*. URL : <http://www.medievist.org.ua/2013/04/vanitas-vv.html> (дата доступу: 16.10.2019).
96. Зосимова О. Топос марності земних благ в українській бароковій поезії. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. Сер. : Літературознавство. 2009. Вип. 1(2). С. 34–41.
97. Зосимова О. Мотив *vanitas* в українській та англійській бароковій епіграмі. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. Сер. : Літературознавство. 2013. Вип. 4 (1). С. 70–84.
98. Зусман В. Г. Диалог и концепт в литературе. Литература и музыка: [монографія]. Новгород.: Деком, 2001. 168 с.
99. Іванек М. Мотив смерті в українському барокко. *Варшавські українознавчі записки*. З. 1. Варшава : Видання оо. Василян, 1989. С. 97–109.
100. Іваньо І.В. Про українське літературне барокко. *Радянське літературознавство*. 1970. № 10. С.41–53.

101. Ісаєвич Я. З доробку поетів Києво-Могилянської колегії. *Київські полоністичні студії. Українська полоністика: проблеми, школи, силуетки* / відп. ред. та упор Р. Радишевський. К. : [б. в.], 2010. Т. XVII. С. 352–356.
102. Ісіченко І. Війна барокових метафор. «Камінь» Петра Могили проти «підзорної труби» Касіяна Саковича. Х. : Акта, 2017. 348 с.
103. Ісіченко І. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Л. ; К. ; Х. : Святогорець, 2011. 568 с.
104. Історія Волині. З найдавніших часів до наших днів: монографія / відп. Л. : Вища школа, 1988. 238 с.
105. Історія української літератури : у 8 т. / [ред. кол.: Є. Кирилюк (голова) та ін. ; відп. ред. Л. Махновець ; авт. тома: В. Колосова, В. Кречотень, Л. Махновець, О. Мишанич]. К. : Наукова думка, 1967. Т. 1: Давня література (XI–перша половина XVIII ст.). 539 с.
106. Історія української літератури: в 2 т. / за ред. І. Дзевєріна. К. : Наук. думка, 1987. Т. 1. 630 с.
107. Історія української літератури XIX ст. Михайло Старицький (1840–1904) [Електронний ресурс]. URL : http://www.ukrlit.vn.ua/info/history_xix/37.html.
108. Історія української літератури: у 12-ми т. / [ред. кол. : В. Дончик (голова) [та ін. ; заг. ред. В. Дончика ; авт. тому: М. Сулима, М. Корпанюк, Л. Ушкалов та ін.]. К. : Наукова думка, 2014. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI–XVIII ст.). 840 с.
109. Калантаєвська Г. Філософсько-етичне поняття і бачення світу в поезії Данила Братковського. *Філологічні трактати*. 2009. № 1. С. 29–36.
110. Калантаєвська Г. Українська література епохи Ренесансу та епохи Бароко. Латиномовна і польськомовна поезія. Полемічна література специфіка [Електронний ресурс]. URL : http://www.medievist.org.ua/2015/11/blog-post_11.html.

111. Канонізація св. муч. Данила Братковського. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.cerkva.info/ru/pomestnysobor/3631-sv-danylo.html>.
112. Капнист В. Сочинения / подгот. текста и примеч. Ю. Д. Иванов ; вступ. ст. Д. Д. Благой. М. : Гослитиздат, 1959. 463 с.
113. Качуровський І. Строфіка : Підручник. К. : Либідь, 1994. 272 с.
114. Кеведо-и-Вильегас Франсиско. Избранное [Електронний ресурс]. *ЛитМир – Електронная Библиотека*. С. 10. URL : <https://www.litmir.info/br/?b=92586&p=10>.
115. Кеведо-и-Вильегас Франсиско де. Испанский Парнас, двуглавая гора, обитель девяти кастильских муз [Електронний ресурс]. *ЛитМир – Електронная Библиотека*. С. 6. URL : <https://www.litmir.co/br/?b=56470&p=6> (дата звернення: 18.08.2019).
116. Києво-Могилянська академія в іменах : XVII-XVIII ст. : енциклопедичне видання / відп. ред. В.С. Брюховецький; наук. ред., упоряд. З. І. Хижняк ; рец. Н. М. Яковенко. К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2001. 733 с.
117. Києво-Печерський патерик [Електронний ресурс] / пер. із церковнослов. М. Кашуби і Н. Пікулик ; 2-ге вид., виправл. Л. : Свічадо, 2007. 192 с. URL : http://www.truechristianity.info/ua/books/kyiv_pechersk_patericon_download.php (дата звернення: 30.01.2020).
118. Киричук М. Волинь – земля українська : Ілюстр. нариси історії Волині: навч. посіб / 3-є вид., переглянута і значно доповн. (вип. 2). Луцьк : Вид-во «Волин. обл. друк.», 2000. Т. 1. До 60-х років XVI століття. 516 с.
119. Кіцький Войцех. Діалог про оборону України [в:] Слово багатоцінне: хрестоматія укр. л-ри, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга пол. XV-XVI ст.) та в епоху Бароко (кінець XVI-XVIII ст.) : у 4 кн. / упоряд. В. Шевчук, В. Яременко ; керівник проекту В. Яременко. К. : Аконіт, 2006. Кн. 1: Література епохи Ренесансу (друга половина XV-XVI століття). Література раннього Бароко (80-ті роки XVI століття-1632 рік). С.602–620.

120. Клим'юк Ю. Художньо-стильові особливості епіграм та ксеній Івана Франка [Електронний ресурс]. *Питання літературознавства*. 1998. Вип. 5. С. 37–49. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pl_1998_5_7/ (дата звернення: 14.01.2020).
121. Ковалів Ю. Жанрово-стильові модифікації в українській літературі : монографія / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К. : Київ. ун-т, 2012. 191 с.
122. Ковалів Ю. Романтична стильова течія в українській радянській поезії 20-30-х років (М. Бажан, Ю. Яновський, О. Влизько, Л. Первомайський). К. : Наукова думка, 1988. 128 с.
123. Коваль В. До проблеми автора барокового публіцистичного тексту [Електронний ресурс] [в:] *Електронна бібліотека Інституту журналістики*. URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1328> (дата доступу: 03.11. 2020).
124. Ковальчук Г. Вивчаємо й популяризуємо рідкісні та цінні книги з бібліотечних фондів : (До виходу фототипічного перевидання книги Д. Братковського «Świat po szczęści przezytany»). *Бібл. вісн.* 2004. № 4. С. 15–17.
125. Козачинська В. В. Концепт смерті в українському бароко. *Матістеріум*. Вип. 9. Історико-філософські студії. 2002. Вип. 9. С. 16–21.
126. Кононенко В. Мова у контексті культури: [монографія]. К. ; Івано-Франківськ : Плай, 2008. 389 с.
127. Копаниця Л. Літературний твір як модель комунікації: історична семантика драматичного панегірика Феофана Прокоповича «Володимир». *Біблія і культура*. 2008. № 10. С. 65–72.
128. Копач О. З багатой літературної спадщини доби Бароко : Зб. наук. праць Канадського НТШ / за ред. Б. Стебельського. Торонто, 1993. 383 с.
129. Корж Н., Луцька Ф. Із скарбниці античної мудрості. К. : Вища школа, 1994. 351 с.

130. Коркішко В. Часопростір як формотворча категорія художнього тексту. *Актуальні проблеми сучасної філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 1. С. 388–395.
131. Корпанюк М. Вірші Данила Братковського в опрацюванні Василя Доманицького [Електронний ресурс] [в:] Василь Доманицький: особистість і науково-творча спадщина / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Черкаська облдержадміністрація, Черкаський нац. ун-т. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2011. С. 84–94. URL : <http://kulk.ck.ua/files/zbirnuk-1.pdf> (дата звернення: 05.10.2019).
132. Корпанюк М. Данило Братковський: поет, патріот, «хлопоман». *Слово і час*. 1991. № 11. С. 8–12.
133. Корпанюк М. Крайове та козацьке компілятивне літописання як історико-літературне явище / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Переяслав-Хмельниць. педін-т ім. Г. С. Сковороди. К. : Літопис-XX, 1997. 161 с.
134. Корпанюк М. Теорія хозаризму як міфологія в національному літописанні XVII – XVIII сторіч та її коріння. *Гуманітарний вісник державного педагогічного інституту імені Григорія Сковороди* : Науково-теоретичний збірник. Переяслав-Хмельницький, 2000. С. 184–194.
135. Корпанюк М. Світоглядно-етичні аспекти образу смерті в поезії Г. Сковороди [в:] Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди ; упоряд. С. Л. Йосипенко, Я. М. Стратій ; відп. ред. І. П. Стогній. К. : [б.в.], 2003. С. 294–303.
136. Корпанюк М. Слово. Хрест. Шабля (Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI–XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище). К. : Смолоскип, 2005. 904 с.
137. Косарева Г. Художня рецепція давньоукраїнських літературних пам'яток у творчості Валерія Шевчука : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. О., 2010. 19 с.

138. Костомаров Н. Мазепа и мазепинцы [в:] Костомаров Н. Исторические монографии и исследования. СПб. : Изд-е Д. Е. Кожанчикова, 1885. Т. 16. 752 с.
139. Костомаров Н. Две русские народности / обраб. текста и ред. А. П. Ковалевой ; авт. предисл. В. А. Дорошенко. К.–Х. : Майдан, 1991. 72 с.
140. Кочубей Т. Розуміння людини крізь призму натуралістичних ідей професорів Києво-Могилянської Академії [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 4. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2012_4_8.pdf (дата звернення: 05.10.2019).
141. Кралюк П. Луцьке Хрестовоздвиженське братство. Луцьк : Надстир'я, 1996. 53 с.
142. Кралюк П. Образ світу в поезії Данила Братковського [Електронний ресурс]. *Волинські новини*. 16 липня. 2015. URL : <http://www.volynnews.com/blogs/ukrayintsiam-brakuye-filosofiyi-rozumu-/obraz-svitu-v-poeziyi-danyla-bratkovskoho/> (дата доступу: 19.08.2020).
143. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Термінополе концепт. *Українська мова*. 2006. № 3. С. 67–79.
144. Кречотень В. Вибрані праці. К. : Тов. «Вид-во «Обереги», 1999. 344 с.
145. Кречотень В. Становлення поетичних форм в українській літературі XVII ст. : Автореф. дис. д-ра філол. наук: 10.01.03 / АН України. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. К. , 1992. 68 с.
146. Кречотень В. Українська книжна поезія середини XVII ст. [Електронний ресурс]. *Ізборник*. URL : <http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto46.htm> (дата доступу: 10.11.2020).
147. Кречотень В. Українська література XVII століття [в:] Українська література XVII ст. : Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика / упоряд., приміт. В. І. Кречотня. Київ : Наук. думка, 1987. С. 5–25.

148. Кримський С. Менталітет українського бароко [в:] Українське бароко : у 2 т. / [Кер. проекту Д. Наливайко ; наук. та літ. ред. Л. Ушкалов]. Х. : Вид-во «Акта», 2004. Т. 1. С. 23–45.
149. Крип'якевич І. Волинський повстанець. Данило Братковський, покараний смертю польським судом 1702 р. в Луцьку [Електронний ресурс]. *Ізборник*. URL : <http://litopys.org.ua/rizne/kryp2.htm> (дата доступу: 18.11.2019).
150. Крип'якевич І. Історія України [Електронний ресурс] / відп. ред.: Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович; Упоряд. тексту, приміт., комент. Б. З. Якимович. Л. : Світ, 1990. 519 с. URL : http://ruthenia.info/txt/vesna/krypyakevych/1_2.html (дата доступу: 28.01.2020).
151. Крися Б. Мотиви й сюжети в поезії українського бароко. *Медієвістика*. Одеса : Астропринт, 1998. Вип. I. С. 79–84.
152. Крися Б. Образ світу в українській поезії XVII–XVIII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філолог. наук : спец. 10.01.02 «Українська література» / НАН України ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. К., 1995. 48 с.
153. Крися Б. Пересотворення світу : українська поезія XVII–XVIII століть. Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу, Видавничий відділ «Свічадо», 1997. 216 с.
154. Крися Б. Світоглядні основи українського поетичного барокко [в:] Українське барокко. Матеріали I конгресу Міжнародної асоціації українців (Київ, 27 серпня – 3 вересня 1990 р.) / відп. ред. О. Мишанич; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка; Міжнародна асоціація українців; Інститут української археографії. К., 1993. С.74–83.
155. Крися Б. Характер самоусвідомлення української поезії у XVII–XVIII століттях. *Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка*. Л., 1992. Т.СХХІV. С.44–56.
156. Культурологія. Конспект лекцій з навчальної дисципліни / уклад. Будько М. В.. Мелітополь : МДПУ, 2011. 115 с.

157. Кухар-Онишко О. Індивідуальний стиль письменника: генезис, структура, типологія. К. : Вища школа, 1985. 173 с.
158. Лабынцев Ю., Щавинская Л. Выбор Данила Братковского / Ист.-краевед. о-во любителей киев. старины в Москве и др. 2-е изд. М. : [б.и.], 2004. 16 с.
159. Лабынцев Ю., Щавинская Л. Заветная книга Даниила Братковского / Департамент культуры г. Москвы, Управ. культуры ЦАО г. Москвы, ГУК г. Москвы «Библиотека украинской литературы», Отд. ист. укр. книги. М. : [б.и.], 2010. 52 с.
160. Лазаренко О. Лазар Баранович у контексті українсько-польськомовних контактів доби Бароко. *Київські полоністичні студії. Українсько-польські літературні контексти доби Бароко* / [відп. ред. та упор Р. Радишевський]. К., 2004. Том VI. С. 530–542.
161. Лескинен М. Мифы и образы сарматизма. Истоки национальной идеологии Речи Посполитой. М. : Институт славяноведения РАН, 2002. 178 с.
162. Лизогуб В. Формування станових прав шляхти на українських землях у XVI–XVIII ст. [Електронний ресурс]. *Форум права*. 2010. № 3. С. 268–272. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2010_3_38.pdf (дата доступу: 18.03.2019).
163. Липинський В. Данило Братковський – суспільний діяч і письменник кінця XVII століття [в:] Данило Братковський – суспільний діяч і письменник кінця XVII століття : Липинський В. Данило Братковський і його доба. Доманицький В. Вірші Данила Братковського. К. : Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки, 1909. С. 3–15.
164. Лисенко-Ковальова Н. Польськомовна поезія в контексті давньої української літератури: тематика та художня специфіка [Електронний ресурс] // *Medievist* : *Латиномовна українська література*. URL : http://www.medievist.org.ua/2013/10/blog-post_25.html (дата доступу: 19.02.2019).
165. Листування І. Франка і М. Драгоманова. Матеріали для культурної і громадської історії Західної України. Т. 1. К., 1928. С. 319.

166. Лисяк-Рудницький І. Польсько-українські стосунки : тягар історії // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. : у 2 т. / пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкеєвої. К. : Основи, 1994. Т. I. С. 83–110.
167. Литвин Л. Візантійський культурний код у віршах полемічного спрямування. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XXI. С. 463–47.
168. Литвин Т. Символіка бароко. Спроба філософського аналізу [Електронний ресурс]. *Схід*. № 2 (80). Березень-квітень, 2007. URL : <http://ukrlife.org/main/cxid/3lytvyn.doc> (дата доступу: 12.01.2019).
169. Литвинов В. Люди [Електронний ресурс]. Литвинов В. *Ренесансний гуманізм в Україні*. URL : <http://litopys.org.ua/lytv/lyt03.htm> (дата доступу: 20.03.2019).
170. Литвинов В. Ренесансний гуманізм в Україні (Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV–початку XVII століть) : автореф. дис... д-ра філос. наук : спец. 09.00.11 «Релігієзнавство». Київ : Б.в., 2003. 29 с.
171. Лімборський І. Класицизм як художньо-естетична система: етапи становлення, художні форми, національні варіанти. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 02/2004. № 2 . С. 2–6.
172. Лімборський І. Європейське та українське Просвітництво : незавершений проект? Реінтерпретація канону і спроба компаративного аналізу літературних парадигм. Черкаси : ЧДТУ, 2006. 364с.
173. Лімборський І. Класицизм в українській літературі. *Дивослово*. 2011. № 1. С. 43–51.
174. Лімборський І. Парадигматика західноєвропейського та українського просвітництва : проблеми типології та національної ідентичності [Електронний ресурс] : автореф. дис... д-ра філол. наук: спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство»; 10.01.01 «Українська література» / Нац. акад. наук України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. К., 2006. 40 с. URL : <http://www.irbis->

nbuv.gov.ua/cgi-

bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9B%D1%96%D0%BC%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%86\$ (дата доступу: 20.03.2020).

175. Лімборський І. Парадигматика західноєвропейського та українського просвітництва : проблеми типології та національної ідентичності : дис... д-ра філол. наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» ; 10.01.01 «Українська література» / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. К., 2006. 413 арк.

176. Лімборський І. Теоретичний дискурс літературного класицизму в Україні та західноєвропейська естетична традиція (перша половина XIX ст.) [Електронний ресурс]. URL : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/NaUKMA/Fil/2003_21/03_limborsskyu_iv.pdf (дата доступу: 29.08.2020).

177. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / уклад. Ю. І. Ковалів. К. : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1 608 с.

178. Літературознавчий словник-довідник / ред. Р. Т. Гром'як та ін. 2-ге вид., виправ., доп. К. : Академія, 2007. 752 с. (Серія «Nota bene»).

179. Лямпрехт О. В. Багатомовність як прикметна риса літератури українського бароко [Електронний ресурс]. *Наукові записки ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2016. вип. 2 (84). С. 48–61. URL : <https://zenodo.org/record/268968/files/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B8%2084-2-048-061.pdf> (дата доступу: 25.07.2019).

180. Лямпрехт О. В. Картина життя в польськомовній прозі Лазаря Барановича та письменників його кола [Електронний ресурс]. *Теорія літератури*. 2016. Т. 2.

- № 12. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/kartina-zhittya-v-polskomovniy-prozi-lazarya-baranovicha-ta-pismennikov-yogo-kola> (дата доступу: 08.03.2020).
181. Лямпрехт О. В. Польськомовна українська проза гуртка Лазаря Барановича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Харків, 2017. 20 с.
182. Мазепа І. Дума ілі пісня, написана 1698 року [Електронний ресурс]. *Блог Олександра Білецького*. URL : <http://biletskyi.blogspot.com/2008/09/1698.html> (дата доступу: 25.07.2019).
183. Макаров А. Світло українського бароко. К. : Мистецтво, 1994. 288 с.
184. Максимович М. О Богдане Братковском. (Письмо к В. Б. Антоновичу). Максимович М. А. *Собрание сочинений М. А. Максимовича* : у 3 т. К. : Тип. М. П. Фрица. 1876. Т. 1 : Отдел исторический. С. 539–540.
185. Марсове поле: у 3 кн. / упоряд., біограф. довідки та примітки В. О. Шевчук. К. : Молодь, 1989. Кн.2 : Героїчна поезія на Україні: Друга половина XVII–початок XIX століть. 384 с.
186. Маслюк В. Латиномовні поетики і риторики XVII–першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні [Електронний ресурс]. К. : Наук. думка, 1983. 236 с. URL : <http://litopys.org.ua/masluk/mas.htm> (дата доступу: 06.07.2019).
187. Маслюк В. Поетики і риторики XVII–першої половини XVIII ст. і питання стилю барокко [Електронний ресурс] [в:] Маслюк В. Латиномовні поетики і риторики XVII–першої половини XVIII ст. URL : <http://litopys.org.ua/masluk/mas06.htm> (дата доступу: 09.01.2019).
188. Маслюк В. Теорія силабічного вірша у шкільних латиномовних поетиках XVII першої половини XVIII ст. *Українське літературознавство*. 1980. Вип. 35. Л. : Вища шк. С.95–104.
189. Матушек О. Символіка Богородиці у метатексті барокової літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Харків, 1999. 19 с.

190. Махновець Л. Українські інтермедії XVII–XVIII ст.: пам'ятки давньої української літератури / АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; підгот. Л. Є. Махновець ; вступ. ст. і відп. ред. М. К. Гудзій. К. : Вид-во АН УРСР, 1960. 239 с.
191. Махновець Л. Байки в українській літературі XVII–XVIII ст. / АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; розвідка, підгот., прим. В. І. Кречотень ; відп. ред. Л. Є. Махновець. К. : Вид-во АН УРСР, 1963. 200 с.
192. Махновець Л. Сатира і гумор української прози XVI–XVIII ст. : [монографія] / АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. К. : Наукова думка, 1964. 480 с.
193. Мацеєвський Я. Пограниччя: специфіка польсько-українсько-білоруських взаємин у сарматській культурній формації. *Київські полоністичні студії*. Українсько-польські літературні контексти доби Бароко: зб. наук. праць / [відп. ред. та упор Р. Радишевський]. Київ, 2004. Том VI. С. 28–41.
194. Меркулов М. Тема праці у віршах Климентія Зіновієва і байках Григорія Сковороди. *Переяславські Сковородинівські студії* / за заг. ред. М. П. Корпанюка. Переяслав-Хмельницьких : ФОП О. М. Лукашевич, 2013. Вип. 2. С. 83–87.
195. Микитюк Г. Бароковий концептизм поезії Данила Братковського [Електронний ресурс]. *Волинь філологічна: текст і контекст. Мова і віри* / упоряд. Т. П. Левчук. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. Вип. 16. С. 157–168. URL : esnuir.eenu.edu.ua/jspui/handle/123456789/7243 (дата доступу: 15.10.2015).
196. Минуле і сучасне Волині : Тези доп. та повідомлень III-ї Волин. іст.-краєзнав. конф. / Луцьк. пед. ін-т ім. Лесі Українки; Ред. кол.: Р. А. Арцішевський (відп. ред.) та ін. Луцьк : ЛДП, 1989. 278 с.
197. Миронова В. Античні автори в гомілетичі Києво-Могилянської Академії [Електронний ресурс]. *Медієвіст*. 19 грудня 2014. URL : http://www.medievist.org.ua/2014/12/blog-post_19.html (дата доступу: 18.09.2020).

198. Михайлюк О., Кічий І. Історії Луцька. Львів : Світ, 1991. 188 с.
199. Мишанич О. Українська література доби Барокко: проблеми дослідження і видання. *Вісник АН України*. 1991. № 10. С.29–32.
200. Мірчук І. Світогляд українського народу : спроба характеристики). Прага : Накладом УВУ в Празі, 1942. Паг. 225–243.
201. Мовчан В. Естетика : Навчальний посібник [Електронний ресурс]. К. : Знання, 2011. 527 с. URL : http://info-library.com/book/88_Estetika.html (дата доступу: 10.07.2019).
202. Наливайко Д. Барокко європейське, барокко українське [в:] Наливайко Д. Спільність і своєрідність. Українська література в контексті європейського літературного процесу. К. : Дніпро, 1988. 395 с. С. 113–155.
203. Наливайко Д. Искусство: направления, течения, стили. К. : Мистецтво, 1981. 286 с.
204. Наливайко Д. Література в системі мистецтв як галузь компаративістики [в:] Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 347 с.
205. Наливайко Д. Поетики й риторики епохи Бароко[в:] Українське бароко : у 2 т. / [Кер. проекту Д. Наливайко; наук. та літ. ред. Л. Ушкалов]. Х. : Акта, 2004. Т. 1. С. 217–264.
206. Наливайко Д. Українські неокласики і класицизм [Електронний ресурс]. URL : http://shron.chtyvo.org.ua/Nalyvaiko_Dmytro_Serhiiovych/Ukrainski_neoklasyky_i_klasytyzm.pdf (дата доступу: 06.06.2018).
207. Наливайко Д. Україна очима Заходу. Вид. друге, доповнене. К. : Грамота, 2008. 782 с.
208. Наливайко Д. Українські поетики й риторики епохи Бароко: типологія літературно-критичного мислення та художня практика. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2001. Т. 48. С. 3–18.

209. Наливайко Д. Феномен українського бароко : типологія і специфіка [в:] Українське бароко : у 2 т. / кер. проекту Д. Наливайко ; наук. та літ. ред. Л. Ушкалов. Х. : Акта, 2004. Т. 1. С. 7–19.
210. Нарский И.С. Западно-европейская философия XVII века. М. : Высшая школа, 1974. 384 с.
211. Ничик В. Из истории отечественной философии конца XVII–начала XVIII в. К. : Наукова думка, 1978. 298 с.
212. Ніколенко О. Бачення світу та людини в 17 столітті [в:] Ніколенко О. Бароко, класицизм, просвітництво : Посібн. для вчителя. Х. : Веста, Ранок, 2003. С. 7–11.
213. Ніколенко О. Гармонія класицизму: основні принципи та ознаки [в:] Ніколенко О. Бароко, класицизм, просвітництво : Посібн. для вчителя. Х. : Веста, Ранок, 2003. С. 67–73.
214. Нічик В. Петро Могила в духовній історії України [Електронний ресурс]. К. : Український Центр духовної культури, 1997. 328 с. URL : <http://litopys.org.ua/nichyk/nich.htm> (дата доступу: 16.01.2019).
215. Новик О. Трансформація мотиву *memento mori* у творах романтиків. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип.1. С. 33–41.
216. Новиков А. Український театр і драматургія: від найдавніших часів до початку XX ст. : монографія. Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2015. 412 с.
217. Нудьга Г. Козак, філософ, поет / ред. Л. Сеник; Благод. фонд-фундація ім. Г. Нудьги. Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України. Л., 1999. 206 с.
218. Оріховський С. Квінкункс [Електронний ресурс]. URL : <http://litopys.org.ua/human/hum12.htm> (дата доступу: 25.09.2018).
219. Оріховський С. Напучення польському королеві Сигізмунду Августу [Електронний ресурс]. URL : <http://litopys.org.ua/human/hum04.htm> (дата доступу: 19.09.2019).

220. Оріховський С. Про турецьку загрозу. Слово перше (до польської шляхи) [Електронний ресурс]. URL : <http://litopys.org.ua/human/hum05.htm> (дата доступу: 19.02.2020).
221. Охріменко О. Розвиток і взаємозв'язки східнослов'янського Барокко [в:] Українське літературне барокко. К. : Наук.думка, 1987. С.19–45.
222. Падокшын С. Пацей Іпацій: царкоўны дзеяч, мысліцель, пісьменнік на пераломе культурна-гістарычных эпох. Мн. : Бел. навука, 2001. 118 с.
223. Паскаль [Блез]. Думки про релігію. Л. : Місіонер, 1995. 172 с.
224. Передирій І. Історіософські погляди В'ячеслава Липинського дореволюційного періоду [Електронний ресурс]. URL : archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc.../I17_doc.pdf (дата доступу: 25.07.2019).
225. Перетц В. Из наблюдений над украинским виршеписанием XVI–XVII вв. [в:] Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII вв. М. –Л., 1962. С.137–161.
226. Перетц В. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII в. М. ; Л.: Наука, 1962. С. 137–161.
227. Перетц В. Новые труды по источниковѣдѣнію древне-русской литературы. Критико-библиографическій обзоръ I–VIII. К., 1905. 85 с.
228. Перетц В. Українське питаннє в освітленню польського поета XVII віка. *Записки Наукового товариства імени Шевченка*. Львів, 1906. С. 5–21.
229. Петрук Н. Неформальна спільність і формування засад самоорганізації суспільства (на матеріалі історії українського бароко). *Українознавство*. 2007. № 2. С. 216–220.
230. Петрук Н. Українська духовна культура XVI–XVII ст. : соціальна організація і формування простору національного буття : монографія. Хмельницький : ПП Ковалинський В. В., 2007. 288 с.
231. Петрук Н. Українська національна еліта як носій національної ідеї. *Українознавство*. 2009. № 2. С. 171–175.

232. Петрук Н. Ідеал духовної спільноти в культурі українського бароко [Електронний ресурс]. *Гілея : науковий вісник* / гол. ред. В. М. Вашкевич. К. : ВІР УАН, 2012. Вип. 57. С. 441–447. URL : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gileya/2012_57/Gileya57/F42_doc.pdf (дата доступу: 03.03.2018).
233. Пехник Г. Школярські вірші XVII-XVIII ст. як явище українського бароко. *Медієвістика* / за ред. О.Мишанича. Вип. 1. Одеса: Астропринт, 1998. С. 98–104.
234. Писемність Київської Русі і становлення української літератури / Інститут літератури АН УРСР ім. Т. Г. Шевченка; відп. ред. В. І. Кречотень. К. : Наук. думка, 1988. 319 с.
235. Пом'яник. Волинське крайове Братство святого Апостола Андрія Первозваного (Луцьке Хрестовоздвиженське). Від року Божого 1618-го і далі / ред. кол. : О. Бірюліна та ін. Луцьк : Волинська обл. друкарня, 2000. 72 с.
236. Поплавська Н. Полемісти – риторика – переконування (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст.). Тернопіль : ТНПУ, 2007. 379 с.
237. Пришляк В. Данило Братковський в історичній оцінці Івана Крип'якевича [в:] Данило Братковський – поет і громадянин : матеріали наук.-краєзнав. конф., приуроченої 300-й річниці страти Данила Братковського, м. Луцьк, 22-23 листоп. 2002 р. : Наук. зб. / ред. група А. Силюк [та ін.]. Луцьк : [б. в.], 2002. С. 72–78.
238. Прокопович Ф. Сочинения [Електронний ресурс]. М. ; Л. : Изд-во Акад. наук СССР, [Ленингр. отд-ние], 1961. 501 с. URL : http://elibr.gnpbu.ru/textpage/download/html/?book=prokopovich_sochineniya_1961&bookhl= (дата доступу: 15.12.2019).
239. Прокопович Ф. Філософські твори. Том I. Про риторичне мистецтво [Електронний ресурс]. *Ізборник*. URL : <http://litopys.org.ua/procop/proc110.htm> (дата доступу: 22.05.2020).

240. Прокопович Ф. Філософські твори : у 3 т. [Електронний ресурс]. К., 1980. Т. 2. Логіка. Натурфілософія або фізика. Етика. 552 с. URL : <http://litopys.org.ua/procop/proc210.htm> (дата доступу: 20.01.2020).
241. Радишевський Р. Бароковий концептизм поезії Лазаря Барановича [в:] Українське літературне бароко. К., 1987. С. 156–177.
242. Радишевський Р. Радишевський Р. Етнографічно-антропологічні виміри польськомовної поезії Льва Венглінського. *Київські полоністичні студії*. Т. 27. К. : Університет «Україна», 2016. С. 108–146.
243. Радишевський Р. Мовний дискурс у сарматській ідеології на українсько-польському пограниччі. *Київські полоністичні студії* / відп. ред. та упор. Р. Радишевський. К., 2006. Т. VIII. С. 14–34.
244. Радишевський Р. Польськомовна українська поезія кінця XVI–початку XVII століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філологічних наук : спец. 10.01.01 «Українська література» ; 10.01.03 «Література слов'янських народів» / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. К., 1996. 77 с.
245. Радишевський Р. Польське посередництво у формуванні українського бароко. *Київські полоністичні студії. Українсько-польські літературні контексти доби Бароко*. К., 2004. Том VI. С. 7–28.
246. Радишевський Р. Українсько-польські літературні зв'язки XVI–XVIII ст. (деякі підсумки і перспективи дослідження) [в:] Українська література XVI–XVIII століття та інші слов'янські літератури / Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. К. : Наук. думка, 1984. С. 186–206.
247. Ренессанс. Барокко. Класицизм : Проблема стилей в западно-европейском искусстве XV–XVII веков. М. : Наука, 1966. 349 с.
248. Рогов А. Проблемы славянского барокко [в:] Славянское барокко: историко-культурные проблемы эпохи. М. : Наука, 1979. С. 3–12.
249. Розвиток філософської думки в Україні : навч. посібник [Електронний ресурс]. К. : КНЕУ, 2014. 327 с. URL :

http://irbis.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/6953/1/vilchynskyi__14.pdf (дата доступу: 10.04.2020).

250. Романюк Н. Світ, Данилом оглянутий... [Електронний ресурс]. *Україна молода*. 28.11.2014. № 178. URL : <http://www.umoloda.kiev.ua/regions/75/164/0/14337/> (дата доступу: 07.08.2019).

251. Рязанцева Т. Анаморфоза й екфразис у метафізичній поезії XVII–XX ст. [в:] Література на полі медій / за ред. Т. Гундорової та Г. Сиваченко. К., 2018. С. 200–232.

252. Рязанцева Т. Змалювати думку... (Концептизм як напрям метафізичної поезії в літературі Європи доби бароко) / Ін-т л-ри ім. Т.Шевченка НАН України. К. : Українська книга, 1999. 144 с.

253. Рязанцева Т. Стихія в системі. Європейська метафізична поезія XVII – першої половини XX ст.: мотивно-тематичний комплекс, поетика, стилістика : [монографія]. К. : Ніка-Центр, 2014. 356 с.

254. Савчук О. Творчість Павла Русина з Кросна і деякі питання рецепції латинської традиції в українському віршуванні XVI–XVIII ст. : дис... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. К., 1994. 209 с.

255. Сакович К. Вірші на жалосний погреб шляхетного лицаря Петра Конашевича-Сагайдачного [в:] Давня українська література. Хрестоматія / Упор., передм. та ком. М. Сулими. К. : Радянська школа, 1991. С. 297.

256. Сас П. Політична культура українського суспільства (кінець XVI–перша половина XVII ст.) / Міжнар. фонд «Відродження». К. : Либідь, 1998. 296 с.

257. Сафонов Ю. М. Концепція духовності керівника держави в літописі Самійла Величка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» [Електронний ресурс] / Запоріж. держ. ун-т. Запоріжжя, 1998. 17 с. URL : http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P0

2=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A1%D0%B0%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%20%D0%AE\$ (дата доступу: 12.06.2020).

258. Сборникъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества. : у 21 т. / под. ред. Е. К. Редина. Харьковъ: Типографія «Печатное дѣло» кн. К. Н. Гагарина, 1905. Т. 16. Труды Хароковской комиссії по устройству XIII Археологическаго съѣзда въ г. Екатеринославѣ. 830 с., разд. паг.

259. Сверстюк Є. Українська література і християнська традиція. *Науковий вісник Українського Вільного університету*. Мюнхен, 1992. С. 120.

260. Семенюк Л. Духовні заповіти волинських шляхтичів Василя Загоровського і Данила Братковського: типологічний аспект. *Літопис Волині* / Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки ; гол. ред. С. Радчук. Луцьк, 2008. Ч. 4. С. 117–122.

261. Семенюк Л. Зооморфні образи української барокової поезії (на матеріалі віршів Данила Братковського). *Слово і час*. № 4. 2011. С. 89–96.

262. Сивокінь Г. Давні українські поетики. Х.: Вид-во держуніверситету ім. О.М. Горького, 1960. 979 с.

263. Сидоренко Г. Українське віршування (Від найдавніших часів до Шевченка). К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1972. 141 с.

264. Силабіка, силабічне віршування [Електронний ресурс]. *Літературне місто. Онлайн-бібліотека української літератури. Освітній онлайн-ресурс*. URL : <http://litmisto.org.ua/?p=17579> (дата доступу: 12.01.2020).

265. Синило Г. Экклесиаст как метатекст эпохи барокко [Електронний ресурс]. *Серия «Symposium», Барокко и классицизм в истории мировой культуры* / Материалы Международной научной конференции Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. Выпуск 17. С. 32. URL : <http://anthropology.ru/ru/text/sinilo-gv/ekkleziast-kak-metatekst-epohi-barokko> (дата доступа: 25.07.2019).

266. Сковорода Г. Твори : в 2 т. К. : Наук. думка, 1973. Т. 1. 531 с.

267. Слабошпицький М. Страта поета в Луцьку. Слабошпицький М. [в:] З голосу нашої Клію. К. : Махаон, 2003. С. 172–173.
268. Сліпушко О. М. Давньоукраїнський бестіарій (звірослов) : Нац. характер, суспіл. мораль і духовність давніх українців у тварин. архетипах, міфах, символах, емблемах / ред. : Л. Мірошниченко. К. : Дніпро, 2001. 140 с.
269. Смілянська В. Розвиток особистісного начала в давній українській літературі [в:] Писемність Київської Русі і становлення української літератури. К.: Наук. думка, 1988. С.114–137.
270. Соболев В. Літопис Самійла Величка як явище українського літературного бароко. Донецьк : Отечество, 1996. 336 с.
271. Соболев В. Українське бароко: тексти і контексти. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015. 382 с.
272. Совтис Н. Українська мова в польській літературі XVI–XIX ст. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9. С. 382–390.
273. Солецький О. Валерій Шевчук – дослідник та інтерпретатор українського літературного барокко [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 01. 01 «Українська література». Івано-Франківськ, 2008. URL : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=190 (дата доступу: 10.08.2020).
274. Соловьев С. История России с древнейших времен [в:] Соловьев С. Сочинения: в 18 кн. Кн. 5. Т. 9–10 / отв.ред.: Иванов Н. А. М.: Голос; Колокол-Пресс, 1995. 748 с.
275. Софронова Л. Жанровая система поэзии польского барокко [в:] Поэзия западных и южных славян и их соседей. М. : Индрик, 1996. С. 27–39.
276. Софронова Л. Принцип отражения в поэтике барокко [в:] Барокко в славянских культурах / АН СССР, Ин-т славяноведения и балканистики ; редкол. : А. В. Липатов и др. М. : Наука, 1982. С. 78–102.

277. Співак В. Антоній Радивилівський як представник «нового духівництва» XVII ст. [Електронний ресурс]. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ukralm_2013_14_47.pdf (дата доступу: 30.06.2020).
278. Співак В. Милостиня як обов'язок багатія в проповідницькій спадщині Антонія Радивилівського [Електронний ресурс]. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія № 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. № 19 (32). С. 65–75. URL : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nchnpu_07/2008_19.pdf (дата доступу: 12.01.2018).
279. Станіславський В. В. Братковський Данило Богданович [Електронний ресурс] [в:] Енциклопедія історії України. К.: В-во Наук. думка, 2003. Т. 1: А–В. 688 с. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Bratkovskij_D (дата доступу: 01.03.2019).
280. Стеньгач Н. Сарматський міф у культурі Речі Посполитої епохи бароко. *Університетські наукові записки*. 2016. № 59. С. 367–376.
281. Стефанік Х. Термін концепт: діалог лінгвістики та літературознавства. *Studia methodologica*. 2014. № 36. Р. 78–85.
282. Стратій Я. Вишенський Іван [Електронний ресурс]. URL : <http://litopys.org.ua/fdm/fdm06.htm> (дата доступу: 01.04.2018).
283. Стретерн П. Фома Аквінський за 90 минут [Електронний ресурс]. URL : http://www.lhpa.net/ru/files/Biografi a/Stretern_Foma_Akvinskiy_za_90_minut.doc (дата доступу: 25.07.2019).
284. Студинський К. Три панегірики XVII століття. *ЗНТШ*. 1896. Т. 12. № 4. С. 1–32.
285. Суворова Л. Концепт смерті в малій прозі раннього українського модернізму: архетипно-міфологічна і філософська інтерпретація : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2017. 20 с.

286. Суворова Л. Семантика і функціонування поняття «концепт» у літературознавстві. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського* / за ред. О. Філатової. 2015. № 1 (15). Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. С. 190–195
287. Сулима М. Елементи поетики барокко в українській поезії 20-х років. *Радянське літературознавство*. 1988. № 6. С.19–27.
288. Сулима М. Про версифікаційні особливості книжної україномовної поезії середини XVII ст. [Електронний ресурс]. *Ізборник*. URL : <http://izbornyk.org.ua/ukrpoetry/anto47.htm> (дата доступу: 12.03.2018).
289. Сулима М. Теорія віршування на Україні в XVI-XVII ст. [в:] *Літературна спадщина Київської Русі і українська література XV–XVIII ст.* / за ред. О. Мишанича. К. : Наук. думка, 1981. С. 101–117.
290. Сулима М. Українізація біблійних, античних й середньовічних сюжетів і реалій (на матеріалі поезії і драматургії XVI-XVIII ст.). *Слов'янський світ*. 1997. № 1. С.52–58.
291. Сулима М. Українське віршування кінця XVI–початку XVII ст. К. : Наук. думка, 1985. 147 с.
292. Сумцов Н. Характеристика южно-русской литературы XVII века. *Киевская старина*. 1885. Т. XI. С. 1–18.
293. Сухарева С. В. Біблійний вимір української польськомовної прози поберестьейської доби : Монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 209 с.
294. Сухарева С. Національні особливості давньої польськомовної літератури в Україні. *Матеріали за V міжнародна научна практична конференція «Найновітє научни постижения – 2009»*, 17–25 март 2009. Т. 16. Филологични науки. София : «Бял ГРАД-БГ», 2009. 96 с. С. 86–88.
295. Сухарева С. Польська та українська польськомовна проза XVII ст.: риторика, жанри, інтертекст. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.03 «Література

- слов'янських народів», 10.01.01 «Українська література» / М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2017. 462 с.
296. Сухарєва С. Риторичний простір польськомовної прози XVII ст. : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 370 с.
297. Сухарєва С. Феномен польськомовної літератури в давньому українському письменстві. *Київські полоністичні студії* / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філол. [та ін.] ; [відп. ред. та упоряд. Р. П. Радишевський]. К. : Кафедра, 2013. Т. XXII. С. 335–337.
298. Сухомлинов О. Контексти прояву культурного пограниччя на колишніх землях східної Речі Посполитої [Електронний ресурс]. *Medievist*. 19 лютого. 2013. URL : http://www.medievist.org.ua/2013/02/blog-post_5817.html (дата доступу: 14.02.2019).
299. Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9-ти т. К. : Дніпро, 2001. Т. 2 ; Кн. 1 : XVI ст. / упор., передм., приміт. В. Шевчука. 560 с.
300. Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9-ти т. К. : Дніпро, 2001. Т. 2 ; Кн. 2 : пер. пол. XVII ст. / упор., передм., приміт. В. Шевчука. 536 с.
301. Ткаченко О. Курйозна поезія в українській бароковій літературі : Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. К., 1999. 20 с.
302. Ткаченко О. Лабіринти барокової поезії: жанр і символ. *Пам'ять століть*. 1998. № 4. С.87–92.
303. Томашевський Н. Театр Кальдерона [Електронний ресурс]. URL : http://www.lib.ru/POEZIQ/KALDERON/calderon0_6.txt (дата доступу: 04.05.2020).
304. Транквилион-Ставровецкий К. Євангелие учительное. Рахманов, 1619. Ч. 1. 360 арк.
305. Третяк К. Українське бароко як вираз національної ідеї в архітектурі. *Етнічна історія народів Європи*. 2001. № 9. С. 40–43.

306. Трюхан О. Мотив гріха і покари як провідний у творчості Данила Братковського [Електронний ресурс]. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер. : Філологічні науки / гол. ред. Зарва В. А.; Берд. держ. пед. ун-т. Бердянськ: Вид-во БДПУ. 2014. Вип. 2. С. 78–88. URL : <http://www.bdpu.org/sites/bdpu.org/files/ifsk/stat/2truhan.pdf> (дата доступу: 18.08.2020).
307. Турчин О. Барокова модель діалогу зі світом у творчості Данила Братковського : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К. : [б.в.], 2017. 20 с.
308. Турчин О. Класицистично-барокова поетика віршів Данила Братковського. *Київські полоністичні студії*. Т. XXVI. К. : К. : Університет «Україна», 2016. С. 98–105.
309. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / ред. Ф. П. Погребенник; упор. та прим. О. І. Дея і С. Й. Грицик. К. : Наук. думка, 1977. Т. 9. 430 с.
310. Українська література XVII ст.: Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика / упоряд., приміт. В. І. Кречотня. К.: Наук. думка, 1987. 608 с.
311. Українська поезія к. XVI – поч. XVII ст. / упор. В. Колосова, В. Кречотень. К. : Наук. думка, 1978. 431 с.
312. Українське бароко : у 2 т. / Д. Наливайко (керівник проекту) ; Д. Горбачов та ін. (ред. кол.). Х. : Акта, 2004. Т. 1. 636 с.
313. Українське бароко : у 2 т. / Д. Наливайко (керівник проекту) ; Д. Горбачов та ін. (ред. кол.). Х. : Акта, 2004. Т. 2. 412 с.
314. Українські гуманісти епохи Відродження : антологія: у 2 ч. / Нац. акад. наук України, Ін-т філософії ; упоряд. , передм. В. Д. Литвинов, худ. О. Я. Вишневський, відп. ред. В. М. Нічик. К. : Наукова думка; Основи, 1995. Ч. 2. 432 с.
315. Українсько-польські літературні контексти доби бароко. Київські полоністичні студії : Т. VI. К. : Міжнародна школа україністики, 2004. 568 с.

316. Ушкалов Л. Есеї про українське бароко. К. : Факт-Наш час, 2006. 284 с.
317. Ушкалов Л. З історії української літератури XVII–XVIII століть. Х. : Акта, 1999. 216 с.
318. Ушкалов Л. Іконосфера українського бароко як міф про людське існування. *Слово і час*. 1997. №5–6.
319. Ушкалов Л. Метафізика образу в літературі українського Барокко. *Зб. Харк. історико-філол. тов-ва*. Т. 2. 1994. Х. : Око. 158 с.
320. Ушкалов Л. Світ українського барокко : Філол. Етюди. Х. : Око, 1994. 109 с.
321. Ушкалов Л. Основні риси телеології тексту в літературі українського бароко. *Медієвістика* / за ред. О. Мишанича. Вип.1. Одеса : Астропринт, 1998. С. 85–92.
322. Ушкалов Л. Українська барокова література у її зв'язках із філософією : Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01. К. , 1996. 46 с.
323. Ушкалов Л. Українська барокова поезія. *Українське бароко* : у 2 т. / наук. та літ. ред. Л. Ушкалов. Х. : Акта, 2004. Т. 1. С. 265–329.
324. Ушкалов Л. Що таке українське бароко (за сторінками книги Валентини Соболю) [Електронний ресурс]. URL : <http://chasopys-rich.com.ua/2015/08/26/що-таке-українське-бароко-за-сторінка/#more> (дата доступу: 12.12.2020).
325. Федорюк Л. Концепт *смерть* в українській когнітивно-мовній картині світу: структура, статика і динаміка [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2018. 20 с.
326. Франко І. «Жарт непотребний». Історична вірша з р. 1702 на історичнім тлі. Франко І. *Зібрання творів* : у 50 т. К. : Наук. думка, 1986. Т. 43 (Фольклористичні та літературно-критичні праці). С. 194–241.
327. Франко І. Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського. Франко І. *Зібрання творів* : у 50 т. Т. 40. К. : Наук. думка, 1983. С. 277–278.

328. Франко І. Характеристика руської літератури XVI–XVIII століть [в:] Європейське Відродження та українська література XVI–XVIII ст. К. : Наук. думка, 1993. С. 342–372.
329. Хижняк З., Маньківський В. Історія Києво-Могилянської академії. К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. 184 с.
330. Хмельюк М. Слово Д. Братковського крізь виміри часу [в:] Данило Братковський – поет і громадянин : наук. зб. за матеріалами наук.-краєзн. конф., приуроченої до 300-ї річниці страти Данила Братковського (22–23 листоп. 2002 р., м. Луцьк). Луцьк : [б. в.], 2002. С. 110–114.
331. Циборовська-Римарович І. Історико-книгознавчий огляд примірників книжки Д. Братковського «Світ, розглянутий по частинах» з фондів НБУВ [в:] Братковський Данило. Світ, по частинах розглянутий = Swiat po czesci rzezyzrzany. Фототипічне видання. Переклад. Джерела. Студії / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка, Волин. краєзнав. музей, Волин. крайове братство Св. ап. Андрія Первозванного (Луцьке Хрестовоздвиженське). Луцьк : Вид-во «Волин. обл. друк.», 2004. С. 425–436.
332. Циганок О. З історії латинських літературних впливів в українському письменстві XVI–XVIII ст. / НАН України Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. К. : Пед. Преса, 1999. 104 с.
333. Циганок О. Польськомовні епітафії в українських поетиках XVII – першої половини XVIII ст. *Київські полоністичні студії* / наук. ред. та упоряд. Р. Радишевський. К. : Університет «Україна», 2012. Т. 19. С. 240–244.
334. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся : (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року) / Ін-т дослідів Волині. Вінніпег, 1986. Т. 2. 578 с.
335. Цігенаус А. Есхатологія : майбутнє створеного в Бозі / пер. з нім. О. Сметанін, В. Грицюк. Львів : Свічадо, 2006. 352 с.
336. Чижевський Д. Барокко [Електронний ресурс]. URL : <http://litopys.org.ua/chyzh/chy10.htm> (дата доступу: 15.07.2020).

337. Чижевський Д. Поза межами краси (До естетики барокової літератури). Нью-Йорк : Українсько-американське видавниче товариство, 1952. 22 с.
338. Чижевський Д. Культурно-історичні епохи. Авгсбург-Монреаль : Накладом Т-ва Прихильників УВАН, 1978. 16 с.
339. Чижевський Д. Григорій Сковорода [Електронний ресурс] [в:] Чижевський Д. Нарис з історії філософії на Україні. К. : Орій, 1992. С. 43–79. URL : <http://litopys.org.ua/chyph/chyph05.htm> (дата доступу: 04.07.2020).
340. Чижевський Д. Історія української літератури. Тернопіль : Феміна, 1994. 480 с.
341. Чижевський Д. Сімнадцяте сторіччя в духовній історії України [в:] Чижевський Д. Українське літературне бароко. К., 2003. С. 358–372. URL : <http://litopys.org.ua/chyzh/chyb17.htm> (дата доступу: 01.05.2018).
342. Чижевський Д. Українське літературне барокко : Вибрані праці з давньої літератури. К. : Обереги, 2003. 575 с.
343. Чижевський Д. Український літературний барок : Нариси. Харків : Акта, 2003. 460 с.
344. Чонка Т. Діалог «автор – герой – читач» у творчості Володимира Набокова : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Т., 2007. 20 с.
345. Чуйко К. Класицизм як художній напрям у літературі та інших видах мистецтва XVII ст. Філософське й естетичне підґрунтя класицизму. Основі правила класицизму. *Зарубіжна література в школі*. 2011. № 18. С. 10–19.
346. Шалагинов Б. «Веймарський класицизм» или «Веймарская классика»? (У истоков современного мифотворчества) [Електронний ресурс]. URL : http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/405/Shalaginov_Vejmarskij.pdf;jsessionid=5F089D887E1A5D67AD764A111BE2DE4C?sequence=1 (дата доступу: 09.11.2019).
347. Шаповал М. Класицистична поетика : аспекти й шляхи розвитку (XV–XVI ст.). *Слово і час*. 2000. № 5. С. 60–62.

348. Шевченко І. Польща в історії України [Електронний ресурс]. *Ізборник*. URL : <http://litopys.org.ua/ishevch/ishev10.htm> (дата доступу: 15.10.2019).
349. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку XVIII століття. Л. : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. 249 с.
350. Шевчук В. Братковський Данило Богданович [в:] Українська Літературна Енциклопедія : у 5 т. / редкол. : І. О. Дзевєрін (відповід. ред.) та ін.; АН УРСР. Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка та ін.. К. : Голов.ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. Т. 1. С. 230.
351. Шевчук В. Гілка барокової поезії. *Жовтень*. № 7. 1981. С. 120–125.
352. Шевчук В. Діамант у попелі : (Про Данила Братковського як поета й людину). Шевчук В. [в:] Дорога у тисячу років : Роздуми, статті, есе. К. : Рад. письменник, 1990. С. 165–171.
353. Шевчук В. Іван Величковський та Києво-Чернігівська поетична школа другої пол. XVII ст. *Українська мова та література*. 2001. Ч. 43. С. 3–14.
354. Шевчук В. Муза Роксоланська. *Українська література XVI – XVIII століть* : у 2 кн. К. : Либідь, 2004. Кн. 1. Ренесанс. Раннє бароко. 401 с.
355. Шевчук В. Муза Роксоланська. *Українська література XVI – XVIII століть* : у 2 кн. К. : Либідь, 2005. Кн. 2. Розвинене бароко. Пізнє бароко. 726 с.
356. Шевчук В. Подвиг Данила Братковського. Шевчук В. [в:] Із вершин та низин : Книжка цікавих фактів із історії української літератури. К. : Дніпро, 1990. С. 162–164.
357. Шевчук В. Про Данила Братковського – поета й людину [в:] Братковський Д. Світ, по частинах розглянутий = Świat po części przezyrzany / пер. з пол., передм., прим. В. О. Шевчук ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т літератури ім. Т. Шевченка НАН України, Волин. краєзнав. музей, Волин. крайове братство св.ап. Андрія Первозваного (Луцьке Хрестовоздвиженське). Фототип. вид. Луцьк : Видавництво обласної друкарні, 2004. С. 5–32.

358. Шевчук М. Києво-Могилянська академія і український літературний процес XVIII ст. Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. К. : 1993. 206 с.
359. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. К. : Генеза, 1997. 312 с.
360. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. К. : Критика, 2002. 416 с.
361. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XVI–до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Видання друге, переглянуте і виправлене. К. : Критика, 2008. 472 с.
362. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Вид. 4-е. К. : Критика, 2009. 584 с.
363. Яковина О. Метафізична українська поезія другої половини XVII століття : семантико-художня парадигма : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 01. 06 «Теорія літератури» / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2001. 19 с.
364. Яковина О. Метафізика в поезії: Україна XVII століття. Л. : Науково-видавничий центр «Опілля-Л», 2010. 216 с.
365. Янів В. Нарис української культури. Друге, скорочене видання. Нью-Йорк : Видання Шкільної Ради, 1985. 97 с.
366. Яременко В. Витоки українського авангарду [в:] Сорока М. Зорова поезія в українській літературі кінця XVI–XVIII ст. К.: Головна спеціаліз. ред. літератури мовами нац. меншин України, 1997. С. 7–10.
367. Яременко В. Два століття київської поезії [в:] Аполлонова люття: поети XVII–XVIII ст. / за ред. В. Кречотня. К. : Молодь, 1984. С. 5–20.
368. Astafiew O. Twórczość Macieja Kazimierza Sarbiewskiego i jej recepcja w dawnych ukraińskich poetykach XVII-XVIII w. *Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education*. No 1 (5). January-February–March 2014. S. 79–117.

369. Baranowicz Ł. Lutnia Apollinowa każdej sprawie gotowa [Електронний пецып]. Kijow : Z typographiey Kijowo-Pieczarskiej, 1671. 560 s. URL : <http://old.stsl.ru/manuscripts/staropechatnye-knigi/371> (data dostępu: 20.06.2018).
370. Baranowicz Łazarz. Nowa miara starej wiary. Nowogrodek Siewierski, 1676. 354 s.
371. Barok w polskiej kulturze, literaturze i języku : materiały z konferencji naukowej 25-29 sierpnia 1987 r. w Krakowie / pod red. M. Stępnia i S. Urbańczyka. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992. 267 s.
372. Bentkowski F. Historia literatury polskiej. Warszawa ; Wilno, 1814. T. 1. 710 s.
373. Borek P. Antropologiczne czytanie baroku. *Ruch Literacki*. 2012. Z. 6. S. 765–768.
374. Borek P. Literatura barokowa w Europie [w:] Historia literatury światowej: Średniowiecze – renesans – barok. Kraków : Pinnex, 2003. S. 187–252.
375. Borek P. Nowe materiały do biografii Daniela Bratkowskiego [w:] Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą. Białystok : Instytut Badań na Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2012. C. 1103–1118.
376. Borek P. Ruski epigramatyk Daniel Bratkowski w świetle nowszych badań archiwalnych [w:] Tradycja i nowoczesność : język i literatura Słowian Wschodnich. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2016. S. 8–29.
377. Borek P. Szlakami dawnej Ukrainy : studia staropolskie. Kraków : Wydaw. «Collegium Columbinum», 2002. 299 s.
378. Borek P. Rys biograficzny szlachcica z Wołynia [w:] Bratkowski D. *Świat po części przyzrzany*. Warszawa : Neriton, 2011. S. 7–21.
379. Borek P. W służbie Klio : studia o barokowych pisarzach *minorum gentium*. Kraków : «Collegium Columbinum», 2011. 333 s.

380. Borowski A. Z zagadnień kompozycyjnych i stylistycznych polskiego baroku literackiego. *Rocznik Komisji Historycznoliterackiej*. 1978. T. XV. C. 2–35.
381. Bratkowski (Daniel) [w:] *Encyklopedia Powszechna* / K.W. Wójcicki, L. Rogalski, J. Pankiewicz, F. Lewestam, F.M. Sobieszkański, J. Bartoszewicz (red.). Warszawa : wyd. S. Orgelbrand, 1860. T. 4 : Bol–Cec. S. 299.
382. Bratkowski [w:] Boniecki A. *Herbarz Polski* / ułoż. i wyd. A. Boniecki. Warszawa : Skład główny Gebethner i Wolff, 1900. T. 2, cz. 1: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. S. 113–114.
383. Bratkowski Daniel [w:] Estreicher K. *Bibliografia polska*. Krakow : Wyd. Akad. Umiejetnosci, 1894. Cz. 3. T. 2 [ogólnego zbioru T. 13] : Stolecie XV–XVIII : W układzie abecadłowym. S. 322.
384. Bratkowski D. *Świat po części przezyrany*. Do druku podany. W Krakowie: w Drukarni Franciszka Cezarego, J. K. M. y J. M. X. Biskupa Krakowskiego Xieziecia Siewierskiego Typografa. Roku Panskiego, 1697.
385. Brückner A. *Dzieje kultury polskiej*. T. II. *Polska u szczytu potęgi*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1930. 663 s.
386. Chemperek D. *Koncept w Dworzankach Jana Gawińskiego (1622–1626 – 1684)* [w:] *Koncept w kulturze staropolskiej*. Lublin : Wydawnictwo Naukowe KUL, 2005. 360 s. S. 115–131.
387. Chemperek D. *Koncept we fraszkopisarstwie drugiej połowy XVII wieku*. [w:] *Literatura i pamięć kultury. Studia ofiarowane Profesorowi Stefanowi Nieznanowskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej* / red. S. Baczewski, D. Chemperek. Lublin, 2004. S. 117–135.
388. Czerniatowicz J. *Recepcja poezji greckiej w Polsce w XVI – XVII wieku*. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1966. 142 s.
389. Czyż A. *Ja i Bóg : poezja metafizyczna późnego baroku*. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988. 140 s.

390. Emblematy miłosne (emblemata amatoria) Jacoba Catsa. W trzech różnych językach, a także w ujęciu polskim z XVIII wieku przedstawione / oprac. J. i P. Pelcowie. Warszawa : Neriton, 1999. 117 s.
391. Encyclopedia of Ukraine. In 5 V / edit. by Danylo Husar Struk. University of Toronto Press Incorporated. Toronto, Buffalo, London, 1993. V. 1. 886 s.
392. Fulińska A. Naśladowanie i twórczość. Renesansowe teorie imitacji, emulacji i przekładu. Wrocław, 2000. 370 [1] s.
393. Gostyńska D. Retoryka iluzji. Koncept w poezji barokowej. Warszawa : IBL PAN, 1991. 259 s.
394. Helikon Sarmacki. Wątki i tematy polskiej poezji barokowej / red. A. Vincenz. Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź : Ossolineum, 1989. 467 s.
395. Hernas Cz. Barok. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. 572 s.
396. Hernas Cz. Literatura baroku. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1987. 319 s.
397. Hernas Cz. Polscy poeci metafizyczni (1580–1630). *Prace Literackie*. T. X. 1968. S. 36–42.
398. Kirchner G. Fortuna in Dichtung und Emblemantik des Barock. Tradition und Bedeutungswandel eines Motivs. Stuttgart : Metzler, 1970. 266 p.
399. Koncept w kulturze staropolskiej / red. L. Ślęk, A. Karpsńskiego, W. Pawlaka. Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 2005. 360 s.
400. Kossow S. Exegesis, to iest danie sprawy o szkołach kiowskich y winnickich [w:] Архив Юго-Западной России издаваемый временною комиссією для разбора древних актов высочайше учрежденною при Кіевскомъ Военномъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генерал-Губернаторе. К. : Лито-Типогр. Акц. Об-во Н. Т. Корчак-Новицкаго, 1914. Ч. 1. Т. 8. Вып. 1. С. 422–447.
401. Kot S. Rzeczpospolita Polska w literaturze politycznej Zachodu. Kraków : Nakł. Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1919. 253 s.

402. Kotarski E. Poezje Jana Andrzeja Morsztyna. Warszawa : Państw. zakł. wydawnictw szkolnych, 1972. 124 s.
403. Krzywy R. Księga gorzkich spostrzeżeń [w:] Bratkowski D. Świat po części przezyrzany. Warszawa : Neriton, 2011. S. 22–33.
404. Kuenstler-Langner D. Idea *vanitas*, jej tradycje i toposy w poezji polskiego baroku. Toruń : Un-t Mikołaja Kopernika, 1996. 198 s.
405. Kuchowicz Z. Człowiek polskiego baroku. Łódź : Wyd. Łódzkie, 1992. 419 s.
406. Lektury polonistyczne. Średniowiecze – renesans – barok / red. A. Borowski, J. Gruchała. Kraków : Universitas, 1992. 320 s.
407. Lewin P. Teoria akuminu w estetycznej świadomości wschodniej Słowiańszczyzny XVII–XVIII wieku a traktat Sarbiewskiego. [w:] Literatura staropolska i jej związki europejskie. Warszawa, 1973. S. 309–324.
408. Literatura staropolska. Wybór tekstów. T. 1: Poezja / oprac. R. Mazurkiewicz, P. Borek. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2006. 713, [1] s.
409. Łużny R. Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska: z dziejów związków kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich XVII–XVIII ww. Kraków : Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1966. 170 s.
410. Michałowska T. Staropolska teoria genologiczna. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974. 198 s.
411. Mickiewicz A. Klasycyzm w literaturze polskiej [Електронний ресурс]. URL : http://adam-mickiewicz.wyklady.org/wyklad/487_klasycyzm-w-literaturze-polskiej.html (data dostępu: 27.01.2018).
412. Mikołajczak A.W. Antyk w poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego. Poznań : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1992. 217 s.
413. Mikulski T. Bratkowski Daniel [w:] Polski Słownik Biograficzny / [Konopczyński Władysław (Red.); Pol. Akad. Umiejetnosci]. Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 1936. T. 2, Z. 1. S. 414.

414. Mohyla P. Lithos abo kamień z procy prawdy Cerkwie świętej prawosławnej ruskiej... [w:] Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, составленной при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторстве. К. : Тип. Г. Корчак-Новицкого, 1893. Ч.1. Т. IX. С. 1–414.
415. Naborowski D. Poezje / oprac. J. Durr-Durski. Warszawa : PIW, 1961. 297 s.
416. Nowicka-Jeżowa A. Sarmaci i śmierć. O staropolskiej poezji żałobnej. Warszawa : PWN, 1992. 325 s.
417. Mokry W. Od Ilariona do Skovorody. Antologia poezji ukraińskiej XI–XVIII w. K., 1996. 349 s.
418. Okresy literackie : praca zbiorowa / red. Jana Majdy. Wydanie trzecie. Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1988. 381, [2] s.
419. Opaliński K. Satyry albo Przestrogi do naprawy rządu i obyczajów w Polsce należących. Kraków : Wydawnictwo Zielona Sowa, 2005. 639 s.
420. Otwinowska B. «Concors discordia» Sarbieskiego w teorii konceptyzmu. Pamiętnik Literacki. 1968. No 59. Z. 3. S. 81–82.
421. Pawlak W. Koncept w polskich kazaniach barokowych. Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 2005. 353 s.
422. Pelc J. Barok epoka przeciwieństw. Kraków : Wyd. Literackie, 2004. 375 s.
423. Pelc J. Obraz – Słowo – Znak. Studium o emblematkach w literaturze staropolskiej. Wrocław : Ossolineum, 1973. 277 s.
424. Pigoń S. Z ogniw życia i literatury. Wrocław : Ossolineum, 1961. 475 s.
425. Poeci polskiego baroku / [Opracowały Sokołowska J., Żukowska K.]. Warszawa, 1965. T. 1–2.
426. Prejs M. Poezja późnego baroku : główne kierunki przemian. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. 360 s.
427. Radyszewskij R. Poezja polskojęzyczna na Ukrainie w XVII wieku. Kraków : Polska Akademia Nauk, 1996. 99 s.

428. Radyszewskýj R. Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku: Monografia. Kraków: Wydawnictwo Oddziału Polskiej Akademii Nauk, 1996. Część I. 282 s.
429. Religijność literatury polskiego baroku / red. Cz. Hernas, M. Hanusiewicz. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1995. 442 s.
430. Roksolański Parnas. Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku: Antologia / wybr. i oprac. R. Radyszewskýj. Kraków: Wydawnictwo naukowe DWN, Wydawnictwo Oddziału Polskiej Akademii Nauk, 1998. Część II. 415 s.
431. Romanowski A. Wschodnim pograniczem literatury polskiej. Od Średniowiecza do Oświecenia. Kraków : UNIVERSITAS, 2018. 315 s.
432. Rothe H. Vom Barok Klassizismus in der polnischen Dichtung der Ukraine Lazar Baranovyč und Jan Ornowski [im:] Necessitas et ars. Studia staropolskie dedykowane prof. J. Pelcowi, hg. v. Barbara Otwinowska, Alina Nowicka-Jeżowa, Jerzy Kowalczyk, Adam Karpiński. Warszawa, 1993, Bd. 1, S. 47–55.
433. Sajkowski A. Barok. Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1987. 420 s.
434. Sarbiewski M. K. O poezji doskonałej, czyli Wergiliusz i Homer / przełoż. i oprac. S. Skimina. Wrocław, 1954. 523 (2) s.
435. Sarbiewski M. K. Wykłady poetyki (Praecepta poëtica). Wrocław–Kraków, 1958. 256 s.
436. Sarnowska-Temierusz E. Świat mitów i świat znaczeń. Maciej Kazimierz Sarbiewski i problemy wiedzy o starożytności. Wrocław : Ossolineum, 1969. 173 [2] s.
437. Smith H. D. Preaching in the Spanish golden age. A study of some preaches of the reign of Philip III. Oxford, 1978. P. 79.
438. Starnawski J. Dzieje wiedzy o literaturze polskiej. Wrocław – Warszawa – Kraków : Ossolineum, 1985. S. 148.

439. Stawecka K. Adresaci liryków Sarbiewskiego. *Meander*. (1975) T. 30. Z. 1. S. 37–54.
440. Strykowski M. O początkach, wywodach, dzielności, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, zemojdzkiego i ruskiego. Warszawa : PIW, 1978. 764 s.
441. Szymczak D. Zjawisko «cywilizacyjnego proteizmu» w życiu i twórczości Daniela Bratkowskiego. *Ruch Literacki*. 2010. R. LI. Z. 2. S. 137–155.
442. Tatarkiewicz W. Historia estetyki. T. III : Estetyka nowożytna. Wrocław : Ossolineum, 1967. 570 s.
443. Tatarkiewicz W. Pierwszy Polak w dziejach estetyki [w:] *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*. 1968. R. A. Z. 12. S. 175–183.
444. Tazbir J. Świat panów Pasków. Eseje i studia. Łódź : Wydawnictwo Łódzkie, 1986. 390 s.
445. Ujejski J. Dzieje polskiego mesjanizmu. Do powstania listopadowego włącznie. Lwów : Ossolineum, 1931. 344 s. S. 37–38.
446. Urbański P. Natura i łaska w poezji polskiego baroku. Okres potrydencki : studia o tekstach. Kielce : Szumacher, 1996. 148 s.
447. Vincenz A. Wstęp [w:] *Helikon sarmacki. Wątki i tematy polskiej poezji barokowej*. Seria: Biblioteka Narodowa: Seria I. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989. S. 3–109.
448. Wagilewicz J. Pisarze polscy Rusini. Przemyśl : Południowo-Wchodni Instytut Naukowy, 1996. 318 s.
449. Wilkoń A. Dzieje języka artystycznego w Polsce : język i style literatury barokowej. Kraków : Universitas, 2002. 198 s.

ДОДАТОК А

До дисертації Бай Олени Сергіївни на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії)

ПОЕТИЧНА ТВОРЧИСТЬ ДАНИЛА БРАТКОВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ БАРОКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ

НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНО ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Бай О. Ідеалізація сарматизму в старопольській збірці поезій «Świat po szczęści przeuzrzany» Данила Братковського. *Наук. вісн. ВНУ ім. Лесі Українки*. Луцьк : «Вежа», 2012. № 12. С. 4–7 (0, 4 др. арк.).
2. Бай О. Система барокових образів у польськомовній поезії Данила Братковського. *Київські полоністичні студії*. Т. ХІХ. К. , 2012. С. 250–253.
3. Бай О. Концепт світу в поезії Данила Братковського. *Науковий вісник СНУ ім. Лесі Українки*. Луцьк: «Вежа», 2013. № 3. С. 6–9 (0, 4 др. арк.).
4. Бай О. Особливості часопростору поезії Данила Братковського. *Київські полоністичні студії*. Т. ХХІІ. К. : Кафедра, 2013. С. 230–232 (0, 5 др. арк.).
5. Бай О. Риторично-концептичні засади написання старопольської збірки «Świat po szczęści przeuzrzany» Данила Братковського. *Наукові записки БДПУ. Філологічні науки*. Бердянськ : ФО–П Ткачук О. В., 2015. Вип. VII. С. 263–269 (0, 5 др. арк.).

6. Бай О. Амбівалентність творчості Данила Братковського: від шляхетського бароко до козацької «золотої вольності». *Київські полоністичні студії*. Т. XXIV. К.: Університет «Україна», 2015. С. 297–300 (0, 5 др. арк.).

7. Бай О. Концепт «смерть» у творчості Данила Братковського. *Київські полоністичні студії*. Т. XXXVI. К. : Талком, 2020. С. 134–145 (0, 5 др. арк.).

Публікації в міжнародних фахових виданнях і наукових фахових виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах:

8. Baj O. Sakralne elementy w staropolskim zbiorze Danyły Bratkowskiego «Świat po części przezyrzany». *Religious and Sacred Poetry. Religion, Culture and Education. The international Scientific Periodica an International Scholarly Journal*. Krakow : Uniwersytet Jagiellonski, 2013. Т. 4. S. 83–96 (0, 65 др. арк.).

Додаткові публікації:

9. Бай О. Суспільно-виховні аспекти польськомовної творчості Данила Братковського. *Сучасні педагогічні технології: збірн. наук. праць*. Випуск 1. Луцьк : Твердиня, 2012. С. 156–160 (0, 4 др. арк.).

10. Бай О. Поміж земним та небесним: рецепція поетичного світу Данила Братковського. *Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи*. Луцьк: «Вежа», 2012. Т. 1. С. 11–13 (0, 5 др. арк.).

11. Бай О. Концепція людини бароко в старопольській поезії Данила Братковського : [тези]. *Матеріали II Науково-практичного семінару «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації»*, 26 лютого 2012. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. С. 105–107 (0, 16 др. арк.).

12. Бай О. Стилістична своєрідність поезії Данила Братковського. *Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи*. Т. 2. Луцьк : «Вежа», 2013. С. 11–14 (0, 5 др. арк.).

13. Бай О. Суспільне підґрунтя збірки Данила Братковського «Świat po szczęści przezyrzany»: [тези]. *Матеріали III Науково-практичного семінару «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації»*, 1 березня 2013. Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2013. С. 52–55 (0, 12 др. арк.).

14. Бай О. Поезія Данила Братковського у світлі моралізаторських тенденцій бароко. *Київські полоністичні студії*. Т. XXVII. К.: Університет «Україна», 2016. С. 455–460 (0, 5 др. арк.).

15. Бай Е. Специфика женских образов в старопольском сборнике Даниила Братковского «Świat po szczęści przezyrzany». *Studia Humanitatis: электронный научно-образовательный журнал*. № 3. 2014. URL: www.st-hum.ru (0, 4 др. арк.).

16. Бай О. Жінка в бароковій поезії (на прикладі збірки Данила Братковського «Świat po szczęści przezyrzany»): [тези]. *Мовні універсалії у міжкультурній комунікації: матеріали IV Міжнародного науково-практичного семінару / СНУ ім. Лесі Українки*, 28 лютого. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2014. С. 60–62 (0, 16 др. арк.).

17. Бай О. Визначення барокових концептів (до витоків української літературознавчої школи): [тези]. *Мовні універсалії у міжкультурній комунікації: матеріали V Міжнародного науково-практичного семінару / СНУ ім. Лесі Українки*, Луцьк, 20 березня 2015 р. Луцьк, 2015. С. 93–97 (0, 12 др. арк.).

18. Бай Е. Религиозно-антропологические интенции барочной поэзии Даниила Братковского. *Studia Humanitatis: электронный научно-образовательный журнал*. № 1. 2016. URL: www.st-hum.ru (0, 4 др. арк.).

ДОДАТОК Б

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. II Науково-практичний семінар «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації» (Луцьк, 2012).
2. Міжвузівська наукова конференція «Функціонування літератури в культурному контексті епохи» (Дніпропетровськ, 2013).
3. III Науково-практичний семінар «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації», (Луцьк, 2013).
4. Міжнародна наукова конференція «Польські, білоруські, російські та українські літературні зв'язки» (Луцьк, 2013).
5. II Міжнародна наукова конференція «Мова – література – культура в контексті національних взаємозв'язків» (Бердянськ, 2013).
6. III Міжнародний науково-практичний семінар «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації (Луцьк, 2014).
7. Міжнародна конференція «Польська культура в контексті волинського тексту» (Луцьк, 2014).
8. IV Міжнародний науково-практичний семінар «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації» (Луцьк, 2014).
9. V Міжнародний науково-практичний семінар «Мовні універсалії у міжкультурній комунікації» (Луцьк, 2015).
10. Міжнародна інтердисциплінарна наукова конференція «Традиція – сучасність пограниччя: письменство, освіта, історія» (Київ – Умань, 2015).
11. Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Theoretical and empirical scientific research: concept and trends» (Оксфорд, 2020).